ПОВЕРИТЕЛНО

Защо бе убит

Александър Протогеров

Светлина върху събитията
от 1924 и 1928 години

ПО ДАННИ НА

ВЪТРЕШНАТА МАКЕДОНСКА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ

ISBN — 8178-01-X

На светлата памет на Тодор Александров — от неговите приемници, които забавиха, но не забравиха дълга си.

Александър Протогеров и убийството на Тодор Александров

НЯКОЛКО ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ.

На 7 юли 1928 г. в София бе екзекутиран членът на Централния комитет на ВМРО Ал. Протогеров. Обществото, непознавайки развитието на работите във ВМРО, бе силно изненадано. От много страни се чуха апели да се тури край на «братоубийствата», да се запази единството на Организацията и силите да се насочат срещу враговете на македонското освободително дело. Забравяше се, обаче, че врагове на Организацията са не само сърби и гърци и техните оръдия, но и онези личности и групи, които, бидейки в нашите редове, със своите пакостни действия застрашаваха и вредяха на освободителното дело много повече, отколкото неговите открити врагове. Чуха се също така и укори от страна на хора, които не съобразиха, че необходимото условие, за да бъдеш съдия на известни събития, е да изучиш фактите и да изслушаш страната, която обвиняваш и съдиш. Те заеха в своите органи едно становище, което свидетелствува за объркани понятия, защото, покрай неосведомеността, импулс за техните писания даваше и кривото им схващане за общественото положение на Протогеров. Те забравяха, че последният, след като положи клетва по устава на ВМРО, беше само македонски революционер и нищо друго; като македонски революционер той отговаряше за делата и постъпките си.

Грамадна част от общественото мнение, обаче, изправена пред неизвестността и съобразявайки, че една акция от рода на извършената на 7 юли трябва да има своите дълбоки причини, не зае страна в споровете, които се очертаваха. Съжаленията за убийството на Протогеров и съветите за поставяне край на «братоубийствата» биха били твърде естествени за един случай, на който се гледа изолирано, без да се постави във връзка с други факти и събития, които са го предшествували. Ние самите не бихме имали друго какво да кажем, ние самите не бихме отправили по-малко съжаления и не бихме пропуснали

да осъдим убийството на Ал. Протогеров, ако на него гледахме като на изолиран факт. Следсмъртните «приятели» на Ал. Протогеров от бившето З. П., които прижиле най-много го ругаеха, избързаха с една срамна литература, която се пръскаше из софийските улици и кръчми, за да заблудят обществото и да прикрият своите собствени грехове, които не малко допринесоха за екзекутирането на оногова, когото днес оплакват с крокодилски сълзи. Баждаровци се уловиха за убийството на Протогеров именно като за изолиран факт и забравиха, че той бе във връзка със събития от преди 4 години, а особено със събития, които го предшествуваха с 7—8 месеци и които изправиха Организацията пред трагични дилеми. Баждаровци се стремяха да постигнат двойна цел: да заблудят общественото мнение, представяйки нашия другар Ив. Михайлов за «диктатор», който по лични съображения издава една смъртна присъда, а същевременно да прикрият своите грехове и престъпления, да отбият вниманието на обществото от мъчителните и срамни пазарлъци, с които те тормозеха Организацията в продължение на 7—8 месеци.

За изпълнението на тази своя задача бившите задгранични представители и техните пленници не се спряха и пред най-позорно падение, защото знаеха добре, каква стойност има тая заблуда и колко страшна би била за тях присъдата на обществото, ако то знаеше истината. Държанието на македонската емиграция им послужи като твърде ценна поука. Макар емиграцията да не познаваше подробностите по изживяваните трагични дни, през които кариерата и личните интереси на бившите задгранични представители бяха в центъра на пазарлъците, все пак беше доловила нещо и, водима от едно здраво чувство и разбиране върху значението на водените в ВМРО спорове, не се поддаде на уловките, които й подхвърлиха Баждаровци. Почти абсолютното въздържание от участие в погребението на Протогеров (от 35 братства в София само две-три издадоха поръчани стереотипни некролози и участвуваха в погребението, а всички останали, заедно с целокупния Македонски младежки съюз, отказаха да участвуват) подсказа на Задграничното представителство, че отзвукът от 7 юли не бе такъв, какъвто те го очакваха, а и преценката за личността и способностите на човека, който те издигаха в знаме, съвсем не

бе ласкава от страна на онния, които, макар и повърхностно, са имали случай да узнаят нещо. Това им даде повече основание да скрият истината и да пръскат заблуждения, защото бяха убедени, че обществото ще се отврати от тях, когато ги види в истинските им образи.

За да разпръснем тия заблуждения и да дадем възможност на истинските приятели на македонската освободителна борба да преценят обективно събитията около убийството на Ал. Протогеров, ние решихме да издадем настоящата книга.

Под светлината на изнесените факти и документи, всеки честен човек ще може да си състави правилно мнение върху последните събития и, анализирайки ги, да вникне в причините, които наложиха екзекутирането на Ал. Протогеров, в името на висшите интереси на Вътрешната македонска революционна организация — верен страж на интересите на поробена Македония. Ние се явяваме пред общественото мнение с вярата, че, давайки му възможност да узнае истината около убийството от 7 юли, както и низките подбуди, които вдъхновяват книжната борба на останалите сами бивши задгранични представители на ВМРО, то ще продължава да облича с доверие и симпатии освободителната борба на македонския роб, нареден под славното знаме на ВМРО.

Под тежестта на фактите и документите ще се тури край на легендата за «величината» и значението на Протогеров за македонското освободително движение. Истината около неговото убийство и събитията, които го предшествуваха, ще погребат завинаги болните амбиции на няколко заинтересовани особи, които с една срамна памфлетна литература и непрекъснато сновене из обществото се мъчат още да си придават известно значение и изкуствено да задържат общественото внимание върху себе си, като някакви фактори във ВМРО. Под светлината на документите обществото ще разбере, че както убийството на Протогеров, така и изхвърлянето от редовете на Организацията на няколко карьеристи, е един акт на законна самозащита, едно проявление на съзнанието, че моралът и безкористието не са престанали да бъдат устоите на ВМРО и че всеки, който забрави тая истина, ще понесе последствията от постъпките си.

В много от изнесените документи премълчаваме имената на визираните личности, или ги даваме с инициал-

ните им букви. Това вършим, изхождайки от интереси
на Делото и за да не излагаме визираните лица. Все п
същите съображения премълчаваме много факти, конто
иначе биха били от решително значение за нашата теза
ако чрез изнасянето им не се излагаше честта не само на
лицата и групите, които са замесени в събитията, но и
престижа на някои обществени среди извън македонското
освободително движение. Ние не можем да изпаднем до
моралното ниво на бившите задгранични представители
на Георги п. Христов и на Петър Шанданов, за да изна-
сяме организационни тайни, с които враговете на Ма-
кедония могат да атакуват освободителната ни борба.
За Баждаровци и Шандановци това няма значение, за-
щото те са скъсали окончателно с идеалите на Македония
и са ликвидирали с освободителната борба. Но ние,
които смятаме, че Организацията тепърва има да развива
своите сили, отървана вече от неморалността и карие-
ризма, не можем да следваме техния пример. От друга
страна, и ония факти и документи, които изнасяме, са
предостатъчни, за да дадат възможност на един непреду-
беден човек да познае истината и да си състави правилно
мнение.

Ако, обаче, заинтересованата страна се опита да ос-
пори значението на публикуваните документи или из-
несените имена и инициали, ние заявяваме, че сме пред-
варително съгласни да предоставим установяването на
истината за всеки отделен случай, или за всички случаи
вкупом, на една анкетна комисия. Нейният състав, що
се отнася до числото и личностите на членовете ѝ, пре-
доставяме да бъде определен от ония, които биха оспорили
фактите и документите. Смятаме, че по-голяма гаранция
за нашите чисти намерения не биха желали от нас дори
и враговете ни.

На края нека изкажем уверението си, че и малцината
ония, които поради неосведоменост избързаха да вземат
погрешно становище по последните събития и с това
дадоха, макар и косвено, морален кредит на тартюфов-
щите от бившето Задгранично представителство, ще се
корегират и, като честни хора, ще намерят начин да из-
правят публично грешката, на която са станали жертва.

КАКЪВ БЕ ПРОТОГЕРОВ

ЕДНА БЕГЛА ХАРАКТЕРИСТИКА

Не напразно, при най-обикновените отношения между хората, при едно най-банално спазаряване напр. на портиер за хотел, или слуга за груба полска работа, се пита за *характера* на човека. Основата, върху която е изградена личността, е характерът. Каквито и способности да притежава дадено лице, колкото и да бъде фаворизирано от природата, то губи значението си, щом не притежава здрав, постоянен характер. Проявленията на една личност в живота са резултат не толкова на дарби и способности, колкото на определен характер. Големи дарби, поставени в услуга на един лош характер, не само се похабяват, но и принасят злини на обществото.

Александър Протогеров през целия си живот живя от плодовете на чуждия труд. Странна е съдбата, която дълги десетилетия издигаше върху гърба на способните една бездарност и безхарактерност. Странна е съдбата, която изкачи по стълбите на обществената йерархия един бездарник, който като паразит ограбваше плодовете от труда на способни другари или подчинени.

Дори и ония, които по дълг са се счели призовани да произнесат по едно слово над трупа на Протогеров, не можаха да посочат нито едно забележително негово дело из областите, в които случаят го бе поставил да борави.

Но кой бе Протогеров?

Ние не сме призовани, нито пък считаме за свой дълг да преценяваме неговата деятелност като военен. Обаче, нашето убеждение е било и е, че неговото качество на македонски революционер е допринесло в голяма степен за повдигането на авторитета му във военните среди, както големият му чин във войската създаваше фалшивото убеждение в известни неосведомени среди за неговата «ръководна» роля във ВМРО.

В какво се състоят революционните заслуги на Про-

тогеров? През тридесетте години, когато той ту влизаше с единия си крак в революционното движение, ту се връщаше в своята военна кариера, неговата дейност не е оставила никаква бразда в богато разораната почва на революционна Македония. Той се бе присъединил към Софийския Върховен македонски комитет и взимаше участие в борбите, които повече се развиваха в София и които се указаха така пакостни за освободителното движение. Но даже и в тия борби никъде няма да срещнете изтъкнато неговото име. Революционна дейност на македонска земя той е развил твърде малко, защото ВМРО бе в непрекъсната борба с върховистите и не ги допускаше на своя територия. При навлизането му с чети в Джумайско през 1902 год. той бе подгонен още в началото и ранен се върна там, от където бе дошъл.

Във възстановяването на Организацията след 1920 година Протогеров няма абсолютно никакво участие. За да се отърве от неговото амбициозно и винаги пакостно вмешателство, Тодор Александров го експедира в чужбина и сам влезе в Македония да носи тежкия кръст на борбата.

По-нататък ще се изтъкне неговата дейност след преизбирането му в Ц. К. Той и там е безличен както е бил винаги, и там върху гърба на другите тържествува. Въобще характеристиката, която му бе дал покойният Тодор Александров, който е имал възможност най-добре да го опознае, си остава най-вярната: «Епитроп, годен само за монастир».

Македонското освободително движение нищо не изгуби със смъртта на Протогеров. То, напротив, спечели с премахването от своите редове на един стар грешник, чиято злоба и завист, прибавени към безхарактерността му, са причинили не едно зло на Делото, а му готвеха в последно време и нови непоправими нещастия.

Но, както казахме в началото на тия редове, не са толкова дарбите и способностите, които определят мястото на една личност в живота, колкото нейният характер. Злото от липсата на способности в Протогеров съвсем не би било голямо, ако неговите посредствени сили бяха поставени в служба на един положителен характер, на една постоянна воля. Човек с малки способности може да бъде малко полезен, но той не бива вреден за средата, в която работи, ако твърдостта на характера му попречи

на външни зловредни сили да използуват мястото и поста, които случайно е заел.

Безхарактерността на Протогеров бе сякаш съставна част от неговото битие на македонски деятел, който всякога е будил между равните и подчинените му неудържимо желание да го характеризират по своему, съобразно едни или други негови отрицателни черти. Години подред прякорът, с който Протогеров бе известен между околните си, бе «хаплю». А няколко години напоследък, до деня на смъртта му, той бе именуван «хралупа», поради запустялостта и кухината на духа, ума, волята и характера му.

Този слаб човек беше в постоянна борба с по-способните от него. Докато всички качества, които трябва да притежава един деятел с отговорности като неговите, се бяха пресушили (ако въобще някога са били свежи), непресушена си остана само неговата суета. Тя го караше много често да се хвали пред прости и интелигентни, че той се е срещал с германския Кайзер, че е получавал ордени, че са му били устройвани банкети и приеми. Тази суета го караше да си приписва грандиозни заслуги по урегулирването на стопанския живот на България през голямата война и да подчертава самодоволно, че при него били «чираци» икономисти като професор Александър Цанков, Мишайков и др., забравяйки, че тъкмо той е играл по онова време в дирекцията на С. Г. О. П. ролята на фигурант, а други са били и организаторите, и капацитетите по всички служби в това учреждение. Неговата неизмерима суета е завещала на македонските архиви купища ругателни писма по адрес на Тодор Александров. Все тази суета го караше да разправя за ония, които не са били съвременници на детронирането на Княз Ал. Батемберг, че той бил взел съдбоносно участие в това събитие, макар за съвременниците той да е останал съвършено незабелязан.

Покрай суетата му, една неизмерима завист характеризираше личността на Ал. Протогеров. Той припадаше, когато организационни дейци, обаяни от делото и личността на Тодор, говореха и сочеха на последния, като неоспорим вожд на революционното движение.

Мнозина са ония, които могат да разкажат с каква дива злоба се е нахвърлял върху Тодор (в негово отсъствие, разбира се), затова, че чуждестранните кореспон-

денти са посещавали последния, за да искат интервюта и затова, че името му дълго време заемало място в колоните на европейските вестници. Чувствувайки все пак жалкото положение, в което изпадаше пред своите събеседници, говорейки по тези въпроси, той се мъчеше да оправдае своето поведение с някакво уж споразумение, според което нему е било предоставено воденето на политиката, като че ли Тодор сам викаше чуждите кореспонденти, или пък, измолили срещите си с него, трябваше да ги изпъди и да ги отправи към големия «дипломат» Протогеров.

Но все пак ние бихме могли да разберем тая завист и амбицията му «да води политиката» на Организацията, ако въобще знаеше, какво да приказва пред хората. Той, обаче, със своята ограниченост е вършил такива непростими гафове, щото не друг, а неговият днешен «поклонник» Н. Томалевски е «потъвал в земята» (срещата им с Раковски) и е ставало нужда да избързва някога преди него, за да предупреждава хората «да не му обръщат внимание, защото той ще говори глупости».

Все неговата прословута завист го караше и по-късно да скрива от своите нови другари поканите за някои срещи, които им се отправяха чрез него.

Един органически недъг на Протогеров бе и непостоянството в мненията му, като резултат от общата му ограниченост и липсата на здрави разбирания.

По един и същ въпрос той биваше съгласен с толкова мнения, с колкото души е имал случай да говори. Съгласен беше с всички и оставаше с мнението на последния си събеседник. Този му недъг беше причина за много грешки, някои от които с твърде тежки последствия за движението. Само с това може да се обясни фактът, че във времето, когато Организацията преследваше осъдения на смърт Славе Иванов, Протогеров общуваше с него във Виена, споделяйки най-долните нападки и обвинения против другаря си от Ц. К. Тодор Александров. Друг един случай също така илюстрира тая черта от характера на Протогеров и ние ще го приведем така, както го намираме в писмото на Тодор от 14 юли до Протогеров: Преди започване на новата революционна борба Александров и Протогеров бяха се съгласили, че първо трябва да се възстанови революционното дело и после да се дойде до общ конгрес на Организацията. Но малко

след това Протогеров се е срещал с други лица в София, между които и Гьорче Петров, и е «постигнал съгласие» първо да се направи конгрес в България, в който щели да участвуват самозванци, та после да започнела работата. Много нерви трябваше да изхаби Тодор, за да го възвърне към първото му мнение.

> «За да подкрепя с данни горните свои мисли — пише му Тодор на 14. VII. 1924 год. — няма да изброявам по старите ни недоразумения. Ще спомена накратко: 1) обидите които ми нанесе, като настояваше в началото на 1920 год. да правим събрание с Георчевци — Пенчевци — Павлевци и С-ие *и то в София* за изработване директиви и за избиране ръководни тела на В. М. Р. О., защото аз ти се противопоставих на това като, противозаконно и опасно. Ако не беше ме подкрепил Чаулев и се възприемеше твоето гледище, ти помисли какво щеше да представлява сега В. М. Р. О., ако се създадеше нещо от нея». . .

Подобни главоболия Тодор имаше твърде често с него, като резултат от непостоянството в мненията му. Нека спомена още «за протокола», подписан с д-р Ф. Атанасов. Макар и да му беше добре известно, че д-р Атанасов не представляваше никаква организация, Протогеров, след първата си среща с него, подписа един протокол за «задружна дейност». Малко подир това, под натиска на Александров, Протогеров се отказа от подписа си, сложен под «споразумението».

В настоящата книга ще се спомене и за поведението му към Чудомир Кантарджиев и редица други лица, които той въвлече във водовъртежа на опасни планове за сметка на македонското движение, за да им подпише, само два-три месеца по-късно, смъртната присъда, за същите онния мнения и действия, които инспирираше сам той. Изнасяме на съответно място и поведението, което Протогеров държа няколко минути преди да падне Алеко Василев, нахвърляйки се заедно с него против Александров, който 12 дни преди това бе вече убит. А на сутринта Протогеров подписа смъртната присъда и на Алеко, солидаризирайки се с тия, що то повалиха, без той да е очаквал събитието и без да го е желаел.

Лекомислието на Ал. Протогеров бе чудовищно. Твърде често са били скривани от него важни замисли в Организацията, за да не ги направи достояние на улицата.

За редица големи дела той трябваше да научава, след като всичко бе вече свършено, защото имаше опасност да станат достояние даже и на противника, поради манията на Протогеров да приказва и «поверително» да се хвали. За него бе по-съблазнително да се похвали, че нещо е замислено и, особено, че той именно го е замислил, отколкото даден замисъл да се осъществи. В това отношение той страдаше, като никой друг, от себепоклонство.

Протогеров не е бивал инициатор за нищо сериозно, а се е влачил само подир чужди идеи и планове и когато е пречил, и когато е помагал за реализирането им. В повечето случаи, както споменахме вече, инициативите на Организацията се криеха от него поради прословутата негова словоохотливост. Този факт сам Протогеров констатира с горест в едно свое писмо до Ц. К. и З. П. от 14 март т. г., след като бе «решил» да се оттегли от Организацията, за която той не беше друго освен баласт.

> «При създаване на всяко ръководно тяло — пише той — преди всичко трябва да има абсолютно доверие, пълно почитание и рицарска откровеност между членовете от всяко тяло. . . С голяма душевна горест ще кажа, че една от главните причини, които ме карат да се оттегля от редовете на В. М. Р. О., е нарушението на това правило»

Разбира се, не ще да са обноските на «себелюбеца Иван Михайлов», които са създали това положение в Централния комитет, както сигурно биха възразили Баждаровци. Защото Протогеров се оплаква за същото нещо от всички, с които е бил в съприкосновение. Той се оплаква и от Тодор в писмото си от 20 август 1924 г.:

> «Я погледни, какви са нашите лични отношения. Казвам ти най-искрено, че за мене в основата на цялата наша работа е взаимните другарски отношения помежду ни, обаче за мен в тебе не виждам другар: ти по мой адрес какво не си говорил; ти си лишен от всякакво другарско чувство». . .

Бедният Протогеров! Всички са лишени от другарско чувство, само той, който крои комплоти зад гърба на другарите си, го притежава.

Покрай изброените отрицателни черти от характера му, манията за големство е една от най-съдбоносните.

Тя го караше да конспирира против другарите си, тя го инспирираше за постъпки и действия с тежки последствия за Организацията.

На Протогеров трябва да се признае едно безспорно качество: той не беше алчен за пари. Но трябва да се има също на ум, че във ВМРО некористолюбието е необходимо, елементарно условие, за да бъде някой член в нея. Користолюбците, алчните за злато нямат място в нейните редове — тях тя жестоко преследва и, колкото по-късно ги открие, толкова по-безмилостна е присъдата против тях. Така щото некористолюбието на Протогеров може да обясни само неговото присъствие в Организацията, но не и да оправдае онния пагубни дефекти в характера му, които изброихме и към които трябва да се прибавят още голямата му слабост към ласкателства, една болезнена мнителност, лицемерие и подлост.

Неговата слабост към ласкателства поквари много отлични работници, които изпрати в кръчмите и комарджийниците.

За да характеризираме неговото лицемерие достатъчно е да споменем за «припадъците» му в сбирки, където негови подчинени са отказвали да решат онова, което не му изнасяло, та дано с това да ги «кандардиса» да го съжалят и послушат.

И понеже от лицемерието до подлостта има само една крачка, Протогеров не бе пропуснал да извърши и подлости.

Той, след като най-любезно се е разговарял със своя събеседник, не се двоумеше, след раздялата си от него, да наговори куп ругатни по негов адрес и дори и пред обикновени работници.

В други случаи, нямайки доблестта открито да заяви онова, що мисли или си въобразява, той го написва на едно листче, което оставя на масата и го «забравя», излизайки, та лицето което е визирал, да го намери и прочете, но когато Протогеров е вече далеч. . .

Така той е постъпвал не само с последните си другари, но и с Тодор Александров. Последният, в писмото си от 14 юли 1924 г., пункт трети, се оплаква от такъв един случай:

> «Тъгата, която ми причини в една от последните срещи преди тръгването ми с. (същата, б. н.) 1920 год., като остави на масата написан лист и уж слу-

чайно излезна и се позабави, за да прочета съдържанието. . .»

За някои лица Протогеров минаваше за начетен човек. Четенето, обаче, доколкото се занимаваше с него, беше допринесло, за да го направи по-неустойчив, като характер. Повърхностен, какъвто си беше, Протогеров само се плъзгаше по повърхността на прочетеното, без да вникне в него, без да го асимилира и да си изработи мироглед. Само така са обясними ония противоречия, между които се движеше животът на Протогеров.

Хвалейки се със своята принадлежност към теософското общество (теософите издадоха некролог по случай убийството му), той продължава да стои начело на една революционна организация и да подписва смъртни присъди. Възпитан в патриотически дух в редовете на армията, готов да се кара с всеки, който се усъмни в неговия ортодоксален национализъм, Протогеров не пропуща да конспирира с комуниста Димитър х. Димов и да развива комунистическа идеология с Алеко, пет минути преди убийството на последния. Сам некористолюбец и честен по отношение материалните средства на Организацията, той не само търпи, но и насърчава Алеко за грабеж и неморални сделки, когато Тодор е в борба срещу него за това. Подобни противоречия могат да се изброят с десетки в живота на Протогеров. Нещастието беше в това, че този теософ се отзова в една революционна организация. Той бе напълно побъркал жизненото си поприще. Роден беше само за калугер. Такава преценка му е давал и покойният Тодор Александров. Всъщност и за истински калугер, лишен от прелестите на живота, не би го бивало. . . Той се люшкаше по всички посоки. Той беше известен по компромисите си с хора, с които «преговаряше» и тия компромиси отиваха до пълно отричане на принципи и твърдо установени положения в Организацията. Прав беше Чудомир Кантарджиев, който на срещата в Лъжене, за която ще се говори на друго място, го нарече «класически компромисчия».

Ето това бе Александър Протогеров, за който днес проливат крокодилски сълзи онези, които вчера най-много го ругаеха и които той ненавиждаше. Независимо от тяхното гледище около убийството му, бившите членове З. П. и техните приятели трябваше пак да бъдат

честни и искрени в преценката на неговите лични качества и да кажат истината върху «способностите» на Протогеров, така, както я казваха преди убийството му. Разбира се, неговата безхарактерност и изложените по-горе лични елементи нито решават съдбата, която го постигна на 7 юли, нито сами по себе си оправдават наказателната мярка, към която ВМРО се видя принудена да прибегне. Ние направихме тази бегла негова характеристика, само за да посочим почвата, върху която е било възможно да се развият събитията от 1924 год., както и ония, които непосредствено предшествуваха убийството на Протогеров.

Върху тая почва от завист, злоба, ламтеж за големство, лицемерие, подлост, мнителност, неустановеност, безволие, слабост към ласкателства и себепоклонство намериха условия за виреене и развитие престъплението от 1924 год., както и позорните събития от последните десетина месеци, за които подробности ще се намерят по-нататък.

Завистта и злобата бяха почвата, върху която комплотът против живота на Тодор Александров хвана корен; мнителността и безволието бяха двигателите, които го подготвиха за позорния съюз с Алековци; слабостта към ласкателства и себепоклонството са, които го сближиха и го направиха окончателно съюзник на Алековци в престъпния заговор; лицемерието и подлостта са, които прикриваха тоя съюз, за да не се вземат мерки навреме; ламтежът за големство и неустановеността в мненията му го подтикнаха към съюз с комунистите и в него да търси «идейно» оправдание на замисленото престъпление от 31 август 1924 год.

Ето на тая почва се роди великото престъпление от 31 август 1924 год. и съюзът с карьеристите от 1928 год.

Нашата задача по-нататък ще бъде да осветлим с факти и документи събитията и да предоставим на читателя сам да извади заключението, дали моралът и жизнените интереси на Организацията не налагаха смъртната присъда срещу Протогеров и изхвърлянето от революционното движение на онези, които днес се преструват, че всичко се свежда към убийството на Протогеров и забравят умишлено, че то е само една нищожна брънка от събитията, които се развиха в течение на много месеци преди 7 юли т. г.

АЛЕКСАНДЪР ПРОТОГЕРОВ И УБИЙСТВОТО НА Т. АЛЕКСАНДРОВ

Във връзка с убийството на Тодор Александров пр
1924 год., Организацията издаде специална книга
«Заговорът против Тодор Александров». В тази кни
са изложени фактите и събитията около убийството,
старателно е отбягвано да се спомене нещо върху участ
то на Алекс. Протогеров в това злодеяние. Следствие
на участвуващите в заговора бе извършено и дознания
бяха на лице, но от тях е изхвърлено всичко, което гов
реше по един неопровержим начин за участието на Пр
тогеров в заговора.

Трагизмът на хората, които оплакваха загубата
Александров не бе само във факта, че, осветлявайки
битията около убийството, трябваше да премълча
името на най-големия виновник. Техният трагизъм
още по-голям преди това — в момента, когато се нак
ваха заговорниците, а най-големият от тях, Протогер
трябваше дори да бъде запазван с телата на самите
дорови другари от случайно долитващите куршуми
Алековите хора. Произведените във връзка със събит
та дознания, потвърдиха напълно участието на Прото
ров в убийството. Много от тези дознания бяха на ли
когато се пишеше книгата. Човекът, който пишеше «
говорът против Тодор Александров» и който днес се
мира между следсмъртните «приятели» на Протогер
не веднъж въздишаше и се оплакваше, че перото му
върви и ръката му спира в нерешителност, защото твъ
често в дознанията среща едно име, което трябва да
премълчава, по съображения, които ще се изтъкнат
съответното място.

Дознанията, които се произведоха допълнително, с
ласно мандата на VI-тия редовен конгрес на ВМРО,
несоха нови данни, нови доказателства за участието
Протогеров в заговора против живота на безсмърт

революционен вожд, Тодор Александров. След наказазването на Протогеров, обаче, обществото може да узнае вече онова, което в името на организационните интереси се бе премълчало през 1924 год., както и онова, което допълнително се откри и изясни.

Преди да пристъпим направо към разкритията за участието на Протогеров в заговора, нужно е да се изяснят някои предварителни въпроси. Участието на Протогеров в заговора не е някаква случайност; то не се явява току така изведнъж. Има известни лични отношения, известни връзки, които са подготвяли психологически Протогеров към престъпния заговор. Преди всичко неговите чувства към Тодор и техните взаимни отношения. Противно на твърденията на Пърличев в надгробното му слово, тези отношения никога не са били добри. Ако можеше да се намерят всички писма, които Тодор бе писал на Протогеров няколко месеца преди да бъде убит, както и тия, които Протогеров му бе писал през същото време, издирванията биха се улеснили доста. Това, обаче, се затрудни от факта, че още в момента на убиването на Тодор, Протогеров задигна от чантата му всички по-важни книжа. Освен писмата, които е получавал от Протогеров, Алеко и Атанасов, задигнати са и някои бележници, в които оставаха копия от писмата, които Тодор пращаше и пишеше на казаните трима души. През последните три години Иван Михайлов на няколко пъти устно и писмено е искал от Протогеров тия книжа (архивата стоеше у Михайлов). От начало Протогеров му е обещавал да му ги даде, надявайки се да намери някои маловажни книжа, за да ги предаде като «всичко» намерено у Тодор, но скоро след това му е заявил, че е забравил, къде са и че щом се сети, ще му ги предаде. В продължение на три години и половина, обаче, Протогеров не можа да се «сети», къде ги е оставил. . .

С течение на времето, обаче, бяха открити две писма: едното от Протогеров до Тодор и другото от Тодор до Протогеров. Прибавени към онова, което се знае за обтегнатите им отношения в продължение на дълги години, тези писма илюстрират тежката атмосфера, в която са живели двамата «другари».

Ето какво пише Протогеров на 20 август 1924 год., само десет дни преди убийството на Тодор Александров:

20. VIII. Др. Миле (псевдоним на Тодор, б. н.).

Я погледни какви са нашите лични отношения
Казвам ти най-искренно, че за мене в основата
цялата наша работа е взаимните другарски отнош
ния помежду ни, обаче за мен в тебе не виждам др
гар: ти по мой адрес какво не си говорил; ти си лиш
от всякакво другарско чувство; не са се мина
няколко дена, ти какви писма не ми писа? В твоя
душа липсва понятието другарство, а едновремен
с това в основа на твоята дейност е да градиш орган
зацията около своята личност, като създаваш т
преданни лица, а не на делото.

В теб, другарю, това ти го казвам най-искрен
казвам ти това що чувствувам, па макар и да са гре
ни чувствата ми и схващанията ми в теб липсва вс
ко другарско чувство и при една много голяма амб
ция. Е може ли при такива отношения да се върш
работа и то такава като нашата?

По повод Струмишкия конгрес какви ли обид
писма не ми писа и какви ли анкети не прави?!
тези анкети казах ти го и устно ясно дава да се ра
бере на тия, които те заобикалят и които само на т
служат, а аз съм чужд за тях, че ти не ми вярва

Та само това ли е?

Уж аз водех политиката в чужбина, а в същно
ти ми се бъркаше на всяка крачка и вършеше ми
мен всичко.

Аз за тебе минавам за глупец, годен само за м
настир, но не и за революционер, и тия твои схващ
ния не си се стеснявал да ги споделяш с твоите близк

Та само това ли е?

Ти Алеко искарваш разбойник и събираш док
зателства за това; а той е лице с влияние в Петрич
По отношение на Атанасова също.

Като дойдох тук констатирах, че ти си в подзе
на борба с тях.

Чаулев и х. Димов успели да привлекат на стр
ната си Занков и Ар. Йовков, а съдейки по твоя ра
говор снощи за това що ти е говорил Пандев, аз з
ключавам, че и А. . . па и цяло вече течение от Или
ден е организирано и привлечено към тях, значи т
гава борбата не е с двама, а с една организация.
Пандев и другаря му не желая да влизам в разискв
ния, защото ти ме викаш пред тях за да ме обиждаш
разбира се предварително нагласени за това

Ние открито трябва да приказваме и с Ор
(псевдоним на Алеко, б. н.) и Моров (псевдоним
Атанасов, б. н.). Ти считаш ги за войводи и като та
считаш за унизително да приказваш с тях и да
даваш значение, обаче те са фактори и дейци и ка
такива с които ще трябва да вървим заедно в борба
Три окръга, които са си избрали окръжни ръковод
тела могат да ни бламират и да си изберат Цен

комитет, та бива ли да се явяват в нас мисли за борба и с тях?

Да мислим, да мислим и пак да мислим и то много откровенно, с разкрито съзнание.

С сърд. поз. Илия

20. VIII. 1924 г.

P. S. От мъка не мога да спя».

Този документ за неграмотност, написан Бог знае след колко размишления «с разкрито съзнание», свидетелствува: 1) че отношенията между двамата са били извънредно натегнати и то отдавна, 2) че Протогеров винаги е хранил завист към личността на Тодор Александров, за гдето тя го е засенчвала и за гдето Тодор основателно се издигаше чрез работата си като фактически водач на революционната организация. Още през 1920 г. Протогеров, чрез подхвърляне на свои бележки, които да попаднат в ръцете на Тодор, е подсказвал, че не може «да търпи повече подобен ред на работите», т. е. че не може да търпи могъщата личност на Александров и нейната преднина, като е спотайвал тази си ненавист и никога не е имал доблест да каже открито нему лично, в какво го обвинява, 3) че Протогеров, в съгласие с Алеко и Атанасов, е променил становището на Организацията по отношение на Георги Занков и Арсени Йовков, за което ще спомена в следващите страници на книгата. Вместо да съдействува за тяхното отстраняване от ръководството на Илинденската организация, той, след като по околен път бе насърчил избирането им наново в ръководното тяло, иска да спъне Тодора в привеждане в тото взаимно решение. По този начин се подравяше авторитетът на Александров и се насърчаваха враговете на ВМРО чрез манифестациите на сериозно раздвоение в нейните върхове.

Обвиненията срещу Тодор, че нямал другарско чувство, са една тема, на която Протогеров се е упражнявал много пъти. Същите разсъждения «за другарство и доверие» той развива и в изложението си до Ц. К. и З. П. от 14 март 1928 година. Тези негови «разсъждения», следователно, не са нищо друго освен словесни упражнения, защото, ако това е било едно негово дълбоко разбиране, той не би създавал непрестанно атмосфера на недоверие

и враждебност. Сам Протогеров е чувствувал, че на всич ки негови възражения може да се отговори с една дума за да се отхвърлят, за туй бърза да заяви: «казвам т това, па макар и да са грешни чувствата ми и схващания та ми».

Но най-престъпното е, че Протогеров в продължени на дълги години е мислил, че не може да се работи съв местно при съществуващата обтегнатост и недоверие но не е теглил логическите последствия от тая своя кон статация, като се оттегли и остави свободни ония, които искаха да работят, вместо постоянно да пречи и да спира тяхната дейност.

И наистина, ако не беше годен «само за монастир», той би ли се стреснал от една борба срещу х. Димов, Чаулев, Занков и Йовков, когато се касаеше до запазване основните принципи на Организацията, на която той стоеше начело? Щеше ли да вижда някаква «организация» в съюза на трима-четирима кариеристи, за да съветва Тодор «да обмисли сериозно» и да не води борба, ако не и да влезне в съюз с тях?. . .

На лист четвърти от писмото Протогеров пише на Александров: «Ти Алеко искарваш разбойник и събираш доказателства за това; а той е лице с влияние в Петричко. По отно шение Атанасов — също. Като дойдох тук констатирах' че ти си в подземна борба с тях». Думата е за дохаждането на Протогеров от странство. От неговото пристигане до деня, в който той пише писмото на Тодор, бяха изтекли четири месеци. И макар да признава, че още когато е дошъл, научил бил, че Тодор е в борба с Алеко и Атанасов, не се е постарал да узнае, защо Тодор води тази борба, или по-право той е знаял защо Тодор се бори, както това знаеха и последните членове на Организацията, но по свои сметки е намирал за нужно да вземе страната на Алеко и Атанасов и да напада Тодор, затова, че нарича Алеко разбойник. Тодор отрича да е назовавал Атанасов разбойник, поставяйки в страни на тоя пасаж на Протогеровото писмо едно «не».

Враждата и омразата, които определят отношенията на Протогеров спрямо Тодор Александров, не са били нито моментни, нито резултат на някой изолиран конфликт. Те са били постоянни, подхранвани от неговата завист и злоба.

Но освен това и писмото на Тодор от 14 юли, отпра-

нено до Протогеров, свидетелствува за тая вражда и омразата на последния към Александров. Това писмо на Тодор почва с цитати от едно писмо на Протогеров до Монев, поставени като мото на самото Тодорово писмо. Тодор е сторил това, за да подчертае непостоянството на свои другар от Централния комитет, който твърде често мени мненията си, ако въобще казаните ласкави думи за Тодор са били искрени, а не проявление на неговото доказано лицемерие.

Ето и самото писмо, писано върху листчета от формулярните бележници, с които си служеше Тодор:

Драги Илия,

(Извадки от писмото на Илия от Рим, 2. VIII 23 г., до Монев)

Твоето държане спрямо мене от известно време насам е недругарско и — което е опасно — по мое мнение, е вредно за правилния развой на македонското освободително движение. Последното обстоятелство ме принуди, като изпълнение на дълг — другарски и към борческата Родина — да ти пиша това дълго писмо, което почвам с цитати от твое писмо до Монев, точен препис от което ти прилагам тук.

Горните цитати права не с цел да се гордея или да задоволя своя амбиция, защото аз не съм сторил досега, нищо повече от добросъвестно изпълнение на своя дълг. Това не права и с намерение да обиждам някого, а само от желание да се отстранят някои недобри порядки по управлението на В. М. Р. О. които ако се засилят, ще допринесат за разлагането ни.

За да подкрепа с данни горните свои мисли, няма да изброявам по-старите ни недоразумения. Ще спомена накратко:

1) Обидите, които ми нанесе, като настояваше в началото на 1920 год. да правим събрания с Георчевци, Пенчевци-Павлевци и С-ие и то *в София* за изработване директиви и за избиране ръководни тела на В. М. Р. О, защото аз ти се противопоставих на това, като противозаконно и опасно. Ако не беше ме подкрепил Чаулев и се възприемеше твоето гледище, ти помисли какво щеше да представлява сега В.М.Р.О., ако се създадеше нещо от нея.

2) Горчивините, които ми причини през май или юни 1920 год. няколко дена преди тръгването ми за вътре с писмото си, с което искаше да ти остава печатите от Централния К-т и от Задгр. представителство на В. М. Р. О. и то след като последния бях го пратил на Пандова, един от упълномощените бр Задгр. Представ. на Орг-та.

3) Тъгата, която ми причини в една от после
ни срещи преди тръгването ми с. 1920 г., като о
на масата написан лист и уж случайно излезна
позабави, за да прочета съдържанието, което
след. смисъл: «Тод. Ал-в държи печатите на Ц
и Представителството; той поддържа връзки
вътрешността на Македония; той. . . По тоя
се добива впечатление, че има революционна О
низация на Тод. Александров, а не — В. М. Р
Аз не съм съгласен повече да продължавам тоя
на работата».

Болно ми стана, като прочетох тая бележ
много «той». . . и с заключението й. Можех на вс
«той» да дам мотивирани обяснения, че съм
мислех, както много пъти в други подобни слу
да предложа другарска анкета, но понеже това с
само 2—3 дена преди заминаването ми за вътре
по един такъв некавалерски начин, намерих за ум
но да преглътна и тоя горчив хап, като оставя де
и времето да поправят всичко. . .

Няма да се спирам на дълго също и на ал
ския протокол за споразумение с д-р Ф. Атана
Кр. Зографов и с-ие, макар с него да ми се създа
вътре много грижи, много неприятности и много б
защото мисля, че времето уясни кой е бил прави

По-надълго ще се спра на новите данни.

1) Няколко седмици преди да заминем за страно
в съвместно заседание с вр. предст. на орг. и с ня
съчувственици се реши да се земат мерки да не се
бират Арсени и Занков в ръководното тяло на ил
денската организация. Какво бе очудването
като узнах, че това решение не е съобщено от
даже на заведущия Петричкия окръг, като са
готвени от твоя страна някои от по-видните лиц
илинд. конгрес. Напротив твоите и на Орфо (Але
б. н.) изявления пред четиримата пратеници и
струкции чрез Мишо Шкартов и според казването
П. Ацев са оставили у всички конгресисти убеж
нието: а) че В. М. Р. О. няма нищо против избиран
на Занков и Арсени и б) че сички опити на приятел
те на Александров да отстранят последните е де
лийска работа. От там и куража на Занков и Арс
да твърдят, че са се разбрали с В. М. Р. О. и тя н
нищо против тях — за това им помага, и срещат
тебе и Орфо, нарочно разгласена и заключението с
избора, че има разцепление в редовете на Орг
и че Александров и С-ие били бити. Като се з
след завръщането си аз да поправя тая грешка,
пак се намесваш.

5) А най-голямото незачитане и най-тежката об
да ми се нанесе с контрабандния начин, по който пр
изведохте (шифър) окр. конгрес.

Преди сичко нищо не налагаше да се бърза то
кова, че да се произведе тоя конгрес без законни

делегати (шифър). Последния е един от първите съветници на Орфо от началото на възсъздаването на орг-та долу и до сега; стар деец с опитност, а и нямаше причини нито да се лиши конгреса от неговата опитност, нито да се пренебрегва и обижда той. А което е най-важно в случая: а) аз съм организирал някои околии в тоя окръг, б) имам нескромните претенции да познавам най-добре сегашното положение в Македония, състоянието на орг-та, известни дефекти, и с моята опитност в борбата присъствието ми в подобен конгрес би било само от полза на Освободителното Дело. При това ти подписа протокол № 1, че аз остава да завеждам Скопския и Струмишкия окръзи.

Какво е това незачитане подписа си? И ако ние не изпълняваме зетите решения, с какво морално право ще искаме други да ги изпълняват? Твоето оправдание, че не си отдал значение на конгреса, е толкова несериозно и неискренно, че ти го изказа със свян и с очи в земята. А по всичко личи, че е имало време даже какво ще става. Съобщението от Орфо до Цен. К-т е от 28 м. м., а твоята резолюция е поставена едва на третия ден 30 с., когато сте постоянно заедно (При това каква нескромна резолюция сам за себе си. . . — Гузността и може би угризението на съвестта се издава и от факта, че на същото важно писмо си писал от смущение писмо до Пандова. . .), в) има изгледи, че и щемпъла (печата) в пощата е ударен изопачено, за да не се познава от кога е.

А като се знае, че аз кога бях при вас на 22, 23 и 24 юни изрично говорихме с тебе, Орфо и Моров по времето за свикване окр. конгреси и поради изтъкнатия от последните двама факт, че не са произведени още окол. конгреси в някои околии и за да не се губи сега за това от ценното за организаторска работа вътре време, *спряхме окр. конгреси да се произведат през есента, а след това — и общия.*

II. Помня добре, че на тебе ти казвах: «Има много нередовности и грешки за поправяне долу, но чакам окръжния конгрес, за да се вкара Орг-та там в правилен път».

При наличността на тези два факта (I и II), да се свика конгрес с писмо *4 дена след раздялата ни* и да се задържи това писмо *цели 10 дена, кой* не би подозрял, че това е извършено с зла умисъл.

Понеже писмото ми стана дълго, не ще мога сега да пиша върху поддържаната от Орфо и Моров теза че Орг-та в Петричкия окръг (в Македония под бълг. власт) е *революционна* — както обяснявал в едно събрание в Струмския чифлик Ксантийския войвода Щерьо: «също като в Сърбия и Гърция», като добавял даже, че окол. н-ци, пристави, стражари и пр. тряба да ги считаме наши врагове. . . Макар подобна теза да не издържа критиката, ясно ми е, защо от

някои се желае да бъде възприета. Чудно ми е само, как и ти се обяви за нея. . .

В заключение ще ти кажа: 1) както до сега, тъй и за напред във всички свои действия съм се ръководил и ще се ръководя, изхождайки само от интересите на В. М. Р. О. 2) И сега ако ти пиша горните факти, то е само от желание за напред поне да се турне край на тези нередовности, които са пагубни за добрия развой на Орг-та. 3) Благородно съревнование: кой повече работа да свърши, кой да бъде по-полезен на борческата Родина, е допустимо и желано даже, но никога — не: *заимни пречки*. 4) При много врагове, които имаме В. М. Р. О. и ние, ако липсва пълно доверие и разбирателство между нас, знае се какво очаква и В. М. Р. О. и нас. 5) Основа на нашите отношения трябва да бъдат изпълнение на правилници и наредби.

С мн. сърд. поздрави М. Хр.

14. VII. 1924 год.

Както виждат читателите, и Тодор завършва писмото си с апел за доверие и разбирателство, и той говори за другарство. Всеки, който познава Тодор, ще прецени голямата искреност на неговия апел. Декларациите на Протогеров за другарство и доверие са били, както казахме, само словесни упражнения. Защото как иначе може да се обясни фактът, че Тодор има многобройни другари (Протогеров казва за тях, че служили на личността на Тодор, а не на Делото), а Протогеров е обкръжен все от врагове, с които не иска дори да се срещне? (Пасажът от писмото му за «Пандов и другаря му» се отнася за Пърличев и Баждаров, които днес се явяват като негови следсмъртни приятели). Явно е, че няма другарско чувство онзи, който няма другари и се смята обкръжен все от врагове, а не онзи, който е в толкова близки другарски връзки с хората, щото неговият завистлив другар го обвинява, че създава поклонници около себе си, а не хора на Организацията.

Но както и да е — нека оставим Протогеров да декламира за другарство и близо четири години след смъртта на Тодор и да анализираме писмото.

Преди всичко Александров говори за стари недоразумения, които винаги са съществували помежду им. Напомня двойствената роля, която Протогеров игра по отношение на Занков и илинденци и за която говорих-

ме по-горе и характеризира завистта и подлостта на Протогеров с «случайно» забравеното писмо с много «той» и пр.

Протогеров, Алеко и Атанасов умишлено са излъгали Александров за датата на Струмишкия окръжен конгрес, за да избегнат неговото присъствие на конгреса. Установи се по-късно, че в този конгрес Георги Атанасов и Алеко открито са се нахвърлили с ругатни върху Александров — без неговия колега Протогеров да го е защитил с една дума. Георги Атанасов е присъствувал там като делегат с фалшиво пълномощно. Протогеров се е отказал от подписа си в протокол № 1, подписан и от Александров. Това идва да потвърди, че е било стар занаят на Протогеров да не зачита подписите си. Подробностите, които сам Александров ни разправя в писмото си, като например изопачаване на дати, игра с пощенски шемпели за заблуждаване на Тодор — подсказват за долните средства, практикувани от Протогеров по отношение на Тодор, когато последният е трябвало да бъде излъган и подигран. Вражеските отношения на Протогеров спрямо Тодор Александров се потвърждават и от един разказ на стария революционер М. Чаков, който е бил ходил с П. Ацев при Протогеров и Алеко във връзка с някои статии с комунистически тенденции, които бяха се появили във в. «Илинден». Ето какво им казал Протогеров, според М. Чаков:

> «А бе хора, не можахте ли най-после да разберете, че тези статии на някого не се харесват?» Веднага след това продължи: «Вий, г-да, не можете да си представите Тодор до каква самозабрава е дошел. Вие не можете да си представите какви хамалски писма той пивма до мойте бивши другари министри, а най-печалното е това, че той тези хамалски писма ги писва от името на Център. Комитет.» Възмутен до неописуемост, добави, аз ще му забрана (заканително), когато писва подобни хамалски писма да ги писва от свое име, а не от името на Център. Комитет, комуто рони престижа и авторитета.» Тази закана се изказваше с такава злоба, която човек може да си я представи само ако беше очевидец.»

Изобщо и от показанията на Чаков, и от писмото на Тодор става абсолютно ясно, че членът на Централния комитет на ВМРО Александър Протогеров води война

против Александров, негов колега от Централния комитет, опирайки се напълно на Алеко и Атанасов.

Последните познаваха отлично вражеските чувства на Протогеров спрямо Тодор и съществуващите между тях обтегнати отношения. Ето защо, след като разправиите между Тодор от една страна и Алеко и Атанасов от друга достигнаха до положение на крайна натегнатост, с която Тодор се готвеше да ликвидира на предстоящите конгреси, както е вече добре изтъкнато в книгата «Заговорът против Тодор Александров», Алеко и Атанасов решават да се възползуват от Протогеров в борбата си против Тодор. За тая цел те решават да пратят човек във Виена, за да влезне във връзка с него и да го доведе в Петричко при тях. Понеже въпросът е бил от секретно естество, такъв човек подирват в лицето на комуниста Георги Пенков, интимен приятел на Алеко, който му е съобщавал много тайни работи. Пенков, след 20 дневно скитане из Пирин, след убийството на Алеко и хората му, се предава на милицията и, «водим единствено от искреното желание да остане верен на себе си, като скромен ратник в македонската освободителна борба и за да посочи самата истина пред ВМРО и пред бъдещето», както пише сам той, дава показания и прави признания, които хвърлят обилна светлина върху предшествуващите събития.

Ето какво казва той в своите признания:

«Около началото на 1924 г. в домът на Панайот Тасев бях повикан от фабриката ми в Предел от Алеко Василев и Г. Атанасов. Съобщението дойде чрез Симитлий, в горната къща в Джумая Алеко и Атанасов ми предложиха да замина в Европа, да доведа при тех в Петричко Господин Протогеров. Георги Атанасов казваше, че Протогеров трябва в най-скоро време да бъде доведен тука за да се отървем от тая охтика — Тодор Александров и Протогеров да застане начело на организационните работи. Аз казах, че имам много работа — зает съм с фабриката си и не мога да отида, тогава те казаха, че ще изпратят друг човек и зная, че изпратиха некого. Подир време известно г-н Протогеров наистина дойде от странство в Петричко.

Спомням си, че след като дойде г. Протогеров Алеко ми каза, че сега ще си разчистим сметките с Тодор Александров понеже и г. Протогеров е напълно съгласен с нас — това бе на Марикостенските бани, там беха дедо Никола Малешевски, Методи Алексиев

и П. Говедаров, какво е говорил Алеко на другите не знам.

Спомням си още, че Мишо Шкартов ми писа, че г-н Протогеров е в Струмишкия конгрес показал лошо настроение спремо Тодор.»

И наистина, изглежда, че Алеко и Атанасов са изпратили друг човек да доведе Протогеров при тях. Не се знае, кой е този човек, но факт е, че Протогеров в началото на май 1924 г. се завърна от странство и отиде при тях, престоявайки там непрекъснато до убийството на Тодор. А за срещата на Марикостенските бани се потвърждава и от показанията на Методи Алексиев, който говори за присъствието на същите лица.

Преди да изложим фактите във връзка със самия комплот и убийството — нека разгледаме интимните отношения, които се създават между Протогеров, Алеко и Атанасов, на базата на общата им омраза против Тодор. Алеко и Атанасов, както казахме по-горе, знаеха лошите отношения между двамата членове на Централния комитет. Те ги знаеха не само по онова, което всички дейци в Организацията разправяха, не само по ругатните, които Протогеров в тяхно присъствие е отправял по адрес на Тодор, но, така да се каже, и официално в писма до тях Тодор е имал случай да говори за това. Ето и едно писмо от Тодор до Алеко с дата 19 юли 1924 г., което можа да се намери след убийството му:

Драги Орфо,

При крайното раздразнение у Илия (Псевдоним на Протогеров, б.н.), тези дни и при натегността между нас свикването на Серския конгрес наскоро, може да турне точка на тези трения и да запуши устата на онези, които приказват за разцепление в редовете на В.М.Р.О.

В горния документ е ясно, че Алеко знае и от самия Тодор за лошите му отношения с Протогеров. Явно е още, че разчистването на сметки трябвало е да стане не само с Алеко и Атанасов, но и с Протогеров. Наближаващият Серски конгрес е застрашавал не само Алеко и Атанасов, но и Протогеров. Ето защо те и тримата се

съюзяват, ето защо «поканата» до Тодор, редактирана
язвителен и подигравателен тон, е написана не от зав
дующия окръга, както се следва, но от самия Протогеро
който е в общия фронт. Както се знае Тодор бе убит н
път за този конгрес. Черновката от това писмо — «по
кана» — написана от Протогеров гласи:

До чл. на Ц. К, Т. А.

В Мак.

За да ви се даде възможност лично да присъству
вате в конгреса на Серския револ. окр. (тук е бил
първо написано, па после зачеркнато, б.н.) и да с
удовлетвори вашето желание да бъдете полезни с ва
шите съвети, реших да ускора свикването на тоя кон
грес.

Окръж. конгрес за Сер. р. окр. ще се свика н
2-й август т. г. Илинден, на който моля ви лично да
присъсвувате. За мястото на конгреса ще получит
сведения от. . .

С др. поз.

(Впоследствие конгресът е бил отложен за 31 август
по неизвестни причини).

Общият фронт поличава още от зачеркнатото «да оп
ровергаем», което е в множествено число, докато пис
мото е написано само от името на Алеко, както се вижда
по-горе. Този *лапсус калами* издава още от тук общо
кроените планове, които ще станат ясни по-нататък.
Още едно доказателство за съюза на Алеко и Протогеров
намираме и в показанията на Пенков, който казва:

«От Алеко съм чул, че Тодор Александров бил
нарекъл дедо Ангел «епитроп и годен човек за некой
монастир, а не за революция и му отказал пари та
последния се обърнал към Алеко който му изпратил
и ми каза че ние ще го приберем при нас, а онзи —
значи Тодор да си седи в свойта Западна Македония».

Ние и в самото писмо на Протогеров прочетохме вече
за неговото окачествяване като годен само за монастир.
Тези въпроси са били значи, често споделяни между него
и Алеко. Впрочем, съюзът между убийците на Тодор е
отразен в цялата дейност на Протогеров през престоява-
нето му при Алеко. Той знае, че Алеко върши престъп-
ления и кражби, за които Тодор е в борба с него, но нищо

не предприема като равно отговорен член, за да ги ограничи. Протогеров бе подробно посветен от Александров в деребействата на Алеко; той знаеше за многократните писмени и устни предупреждения от страна на Тодор към Алеко и Атанасов, които бе обвзет от манията да пише «планове и проекти с разни квадратчета и триъгълничета» и беше почнал да се смята за равноправен фактор с члена от Централния комитет Тодор Александров, както се вижда от едно писмо на Тодор от 8 август 1923 г., в което му пише:

> «От своя страна спрямо мене има и опущения и неповиновения, за да не кажа провинения съгласно Правилника. Сега да намерим начин да турим на тях точка, съгласен съм, но да оставим «окончателната дума по тях да има общия конгрес» — не, защото общия конгрес съди делата на членовете на Централния комитет на Организацията, а за провиненията на нелегалната им, чл. 149 от Правилника — от ред 3 до 7.
>
> Моята отстъпчивост — да се поставям на равни права с тебе — произлиза само от желание да се върви напред в интереса на Делето. Изглежда, че ти криво ме разбираш.

Протогеров знаеше за тия предупреждения и за амбицията на Атанасов, както знаеше и за престъпленията на Алеко, за попълзновенията на Занков и Арсени Йовков, но никога той не е продумал нищо, не е предупредил устно или писмено, не е взел никаква мярка за да се отстранят злините, които хвърляха петна върху името и престижа на Организацията. Всеки, който преглеждаше документите върху събитието от 1924 год., биваше поразен от обстоятелството, че докато Тодор Александров води една съдбоносна борба против корупцията, рушенето на дисциплината и деребейството на Алековци, Протогеров стои напълно безучастен и върши всичко, за да подрови действията и авторитета на Тодор, подкрепвайки Алековци. За да се прикрият тия компрометирующи Протогеров обстоятелства, в книгата «Заговорът против Т. А.» се говори за писма, предупреждения, мерки и постъпки на Централния комитет, за да се скрие зад тая фирма поведението на Протогеров. Днес е време, обаче, да се каже, че не съществува нито една бумага, нито едно листче, нито един ред, които да установяват, че Протогеров по свой почин, или в подкрепа на своя

другар от Централния комитет е продумал, писал или по друг някакъв начин действувал пред Алеко, за да го изправи и да тури край на противоорганизационната му дейност. Напротив, със своите нападки против Тодор и по лични съображения, той е насърчавал Алеко и Атанасов в борбата им против Александров. Протогеров не се е свенил дори да взима открито участие в борбата против Тодор, например случая с избора на Занков и Арсени Йовков в илинденското ръководно тяло, за което Тодор пише на 11 юни 1924 год. на Алеко:

> Много мъчно ми стана, като узнах, че е допусната грешката, амбициозните типове и мошеници Занков и Арсени Йовков пак да се изберат за водачи на Илинденската организация. Най-възмутителното е, че те са избрани почти като кандидати на В. М. Р. О., понеже се срещали с тебе и сте се разбрали, както разправяли те в конгреса. Лошо впечатление прави навсякъде факта, че те разтръбили, че с техния избор се нанасял удар на Тодор Александров и на неговата група. За да се докаже, че единството на Организацията е запазено и да не се позволи на тия типове да напакостят на В. М. Р. О. и на Илинденската организация налага се: да искаш от двамата тях в най-скоро време да подадат оставките.

Но и Протогеров беше на фронта на Алеко. Той не само не приведе решението на Ц. К., не само даде обратни на решението инструкции (в съгласие с Алеко), за да се изберат «амбициозните типове и мошеници Занков и Арсени Йовков», но и по-късно, след завръщането на Тодор, когато последният искаше да изправи грешката, Протогеров пак му пречи.

За да се види, че тази роля на Протогеров се криваше през 1924 г., нека се провери факсимиле № 19 в книгата «Заговорът против Тодор Александров», където още може да се забележи, че зачеркнатата дума след имената на Алеко и Моров (Атанасов) е — *Протогеров*. Нали и по-късно, в писмото си от 20 август 1924 г. до Тодор, той открито кани Тодор да прекрати преследването против Занков и Арсени, защото те са били «организация»?

Съюзът между Протогеров и Алековци се манифестира и по въпроса за Струмишкия конгрес. В цитираното писмо на Тодор до Протогеров явно проличава с какви средства са си послужили Протогеров и Алеко, за да излъжат и изиграят Тодор, от чието присъствие те искали

да се отърват, макар Струмишкият окръг да е бил завеждан от Тодор, съгласно протокол № 1, подписан и от Протогеров.

«А най-голямото незачитане и най-тежката обида ми се нанесе чрез контрабандния начин по който произведохте Струмишкия окръжен конгрес».

му пише Тодор. И после — за да не повтаряме — излагат се похватите, с които са си служили двамата съюзници, за да постигнат своята цел.

Протогеров, който всичко споделя с Алеко, не закъснява да му съобщи упреците, които Тодор му е отправил за тая «контрабанда». Алеко пише по това на Тодор с едно бързо писмо и последният му отговаря на 19 юли 1924 година:

Драги Орфо,

1) В отговор на бързото ти писмо от вчерашна дата, има да ти ява следното:

Наистина много ми е мъчно, че не можах да присъствувам на Струмишкияокр. конгрес, едно за да се-запозная по-добре с положението в разните му околии и да дам мнение за мерките, които трябва да се вземат за закрепване и засилване орг-та там. С право у мене остава известно съмнение, че може умишлено да е забавено писмото за конгреса, писано на 28.VI, резолирано от Илия на 30 с. м., не лични по пощенския печат, кога е пратено, а получено на 8 *т. м.*

При това аз до 24 м. м. бях при вас долу и не само не става дума *за бързо* произвеждане окръжните конгреси, а на моето запитване вероятно има още непроизведени околийки конгреси, отговори ми се «да» и заедно се спряхме окръжните конгреси да се произведат есента. При това аз бях казал на Илия, че искам да присъствувам на окр. конгрес, особено като става първия окр. конгрес и аз се намирам на 8 часа. . . далече от вас. Мисля, голяма загуба за мене лично, а може би отчасти и за конгреса е, аз да зная това и да не дойда.

При това късно узнавам, че в конгреса неправилно е била подложена на преценка и даже зето противоположно решение по неутвърждаване известния ваш протокол № 1 от име на Цен. К-т на В. М. Р. О.

От тия и други някои загадки в конгреса и постъпки вън от него, у мнозина се е зародило мнение че има някакво разцепление в редовете на ВМРО. А ширенето на подобни слухове от мнозина, които идват отдолу, е само пакостно за успеха на Освободит. Дело».

Какво излиза от това писмо на Тодор?

Че последният е съобщил на Протогеров намерен
то си да присъствува на конгреса. Че в негово прис
твие се е решило окръжните конгреси да се произве
през есента. Но Протогеров съобщава на Алеко наме
нието на Тодор и двама решават да не чакат есента, а
свикат конгреса веднага след заминаването на Тод
като излъжат и изиграят последния. Алеко е имал инте
на всяка цена да се отърве от участието на Тодор в к
греса, защото в негово присъствие биха се подигнали
кои неудобни за Алеко въпроси. Той е знаял от Про
геров, какво му готви Тодор, който е бил казал на п
вия: «Има много нередовности и грешки за поправя
долу, но чакам окр. конгрес, за да се вкара Организац
та там в правилен ред». Ето защо избързват с Протогер
като дори снабдяват Атанасов с фалшиво пълномощ
за да присъствува на конгреса, в който се псува и ру
Тодор Александров. До тук все пак може да се разб
съгласието им. Но има друг един факт: Алеко има наме
ние (макар и незаконно) да подложи на преценка ре
нието на Ц. К. за отхвърляне техния протокол №
Понятно е, защо не желае той присъствието на Тод
Но, в такъв случай, до къде е стигнал техният съю
Протогеров, за да не почувствува Алеко никакво ст
нение да се занимава с този протокол в негово присъст
и да отхвърли незаконно решението на Ц. К. във връз
с него? Нека не говорим за псувните против Тодор,
срещнати с доволно мълчание. Но защо Протогер
като член от Ц. К., не е реагирал против понижаван
престижа на тоя институт и против отхвърлянето на е
решение на Централ. комитет?

В замяна на какво Протогеров е направил тия к
цесии на Алеко? Ние отказваме да се съгласим, че всич
туй е резултат само на безхарактерността на Протогер
Защото има и друг един факт, който говори, че той о
шъл твърде далеч в своята солидарност с Алеко. Посл
ният, както и Атанасов, са възприели тезата, че в Ма
дония под българска власт има революционна органи
ция, че и там тя има същите задачи както в Гърция
Сърбия; че околийските началници и приставите тря
да се преследват като врагове, както в Сърбия и пр.
същият този Протогеров, който за някои, които му държ
ха надгробни речи, минава за добър български патри

готов да издере очите на Тодор, затова, че е наругал в едно писмо министър Русев, напълно възприема тая Алекова теза.

Съюзът между Алеко и Протогеров бе толкова напреднал, че придоби формата на фронт. Тодор знаеше всичко това, той знаеше, че и писмата, които пишеше на Протогеров и в които се осъждаше Алеко, се четяха заедно с последния.

И когато Протогеров на 20-и август му пише онова ласкателно писмо, в което го упреква, че е водел подземна борба с Алеко и го считал за разбойник, когато той бил «фактор» с влияние в Петричко, Тодор знаеше вече за съществуването на «единен фронт». Нали в писмото си от 14 юли, когато ги обвинява в съвместно изклинчване по Струмишкия конгрес, загатва: «това са мои далечни предположения, дано е лъжа».

ОТ НАСТРОЕНИЕ КЪМ ПЛАНОВЕ

До тук ние изтъкнахме «съюзните» връзки, кои
съществуваха между Протогеров и Алековци. Тези връ
ки не биха били порочни, ако не бяха се родили и зая
чили на базата на общата умраза против Тодор, изразе
и в обща борба.

Но ние още не сме се спрели на плановете, които
явяват като естествена последица от това съюзничест
и от тия враждебни чувства спрямо Тодор, при това, н
ка се има пред вид, че ние се занимаваме само със случа
те, където се подчертава отделното проявление на Пр
тогеров, т. е. онова, което беше премълчано в издадена
през 1924 г. книга, отминавайки всичко друго, кое
Алеко и Атанасов са вършили, защото това е вече изве
но от издадената книга, макар в нея да не се казва,
Алеко и Атанасов са черпили кураж за своите действи
в съюза си с един член от Централния комитет на ВМР

С други думи ние до тук се занимавахме с «настро
нията» в лагера на Протогеров и Алеко. Тия настро
ния са готова психологическа почва за възникването
престъпните планове, които се увенчаха с успех на
август 1924 г.

Собствено от настроения е нагазил в планове са
Протогеров, защото Алеко и Атанасов са имали планов
те в главите си преди пристигането на Протогеров. Идв
нето и на този последния при Алеко и Атанасов е резу
тат именно на тия планове. Нека си спомним, какво ра
крива интимният приятел на Алеко, комунистически
водач Г. Пенков:

> «Георги Атанасов казваше, че Протогеров, треб
> в най-скоро време да бъде доведен тука, за да се от
> вем от тая охтика — Тодор Александров и Протоге
> да застане начело на организационните работи. .

и малко по нататък:

«Спомням си, че след като дойде г-н Протогеров Алеко ми каза, че сега ще си разчистим сметките с Тодор Александров, понеже и г-н Протогеров е напълно съгласен с нас — тоа бе на Марикостенските бани (там беха дедо Никола Малешевски, Методи Алексиев и П. Говедаров. . .»

Разбира се, че заставането на Протогеров «начело на организационните работи» не е било цел, а само средство за влизането на Алеко и Атанасов в Център. комитет — така, както са се предварително фотографирали кратко време преди убийството на Тодор. До тази идилия, обаче, не се е дошло на веднаж. Възможно е човекът, който е отишъл в Европа да извика Протогеров, да му е съобщил желанието на Алеко и Атанасов да го видят «начело на организационните работи». Ние видяхме до къде стигаше себепоклонството и жаждата за големство у Протогеров, за да можем да си представим, как биха светнали очите му при подобно едно предложение. Но понеже не притежаваме никакъв документ за това, ние приемаме, че не е станало и че мотивите за извикването му са били представени пред него съвсем другояче.

Факт е, обаче, че при изричните намерения на Алеко и Атанасов (които след пристигането на Протогеров, естествено, са му били съобщени), последният е останал при тях и помежду им се е завързала голяма дружба. Това показва, че на Протогеров е допаднал планът на двамата съзаклятници за отърваване от Александров. Протогеров се е виждал вече пълновластен господар.

Колкото повече навлизаха в конспирацията, толкова повече мнителността им се увеличаваше и предпазителните им мерки по отношение «хората на Тодор Александров» вземаха характер на обидни демонстрации. Когато някога пристигаха в района, където се намираше Тодор, нито нему, нито на неговите хора се обаждаха, а взимаха всички мерки старателно да се укрият. За това свидетелствува и следната бележка от Тодор Александров:

Драги Орфо
Добре дошел.

Ангел ти е казал, че случайно узнах за пристигането ви от пристигнал Джумалиец. Не знаех даже с Илия ти ли си или Моров, защото сте били само двама.

Утре вечер ще трябва и с тебе да се видим, понеже

аз наскоро се готвя да отпътувам по-далече и за по
дълго време. С много сърдечни поздрави.

М. Хр-в

12.VII.924 год.

И «Ангел» и «Илия» са псевдоними на Протогеров

Всички тия мерки, тая атмосфера на таинственост с която се ограждаха Протогеров и Алеко, сякаш беш едно прозрение за по-подозрителните организационн хора и мнозина съветваха Тодор да вземе мерки и да с пази. Старият революционер и другар на Тодор, Ван Коцев-Параспура, в своите показания казва:

«Много далечни симпатизатори на Организ
цията не един път са ме спирали да ме питат за неде
разуменията между Тодор и неговите другари и д
ме предупреждават, Тодор да се пази, защото живо
тът му е в опасност и то от хора на Организацията
Аз лично съм го молил да се пази от наши хора в Ор
ганизацията. Особено впечатление ми направи сле
ния случай. Един ден Тодор беше доста нервиран, з
щото скришно от него, без каквото и да е съобщени
около мястото, където се намирахме, били дошло оп
преди няколко дни Протогеров и Алеко. Това бе
през последните дни на юли, или през месец авгу
1924 год.; деня не помня точно. Тодор ме попита, д
ли мога да науча къщата, където бяха Протогеров
Алеко. Той ми даде и писмо до тях, След дълго търсе
на различни места аз отидох и ги намерих в къщата
В. Г. Още при качването по стълбите за 2-я етаж чу
силни викове. Спрях точно пред вратата на оная ста
от която идваше шумът и се вслушах в разговор
Единият от тях беше гласа на генерала, друг един н
познат, а най-много викаше Алеко. Той се заканваш
срещу Тодор и каза, че трябва да му се докаже, че
Организацията той нищо не е, че той държи само Щи
ско и Кочанско и че Организацията трябва да си пр
ви други политики. Алеко употреби и няколко пъ
мръсни псувни срещу Тодор. Протогеров и други
човек постоянно потвърждаваха и викаха «така ами
Аз постоях така няколко минути. Повече не можах
стоя, защото целият трепереx. Почуках на вратат
която съвсем малко се отвори от Алеко, който в
писмото. Получих отговор и на слизане по стълби
чух да се отваря врата. Погледнах на горе и вид
Протогеров. При Тодор се върнах силно уплашен
раздразнен. Разправих на Тодор всичко каквото чу
Той ме изслуша и каза: «Ване, имай търпение, бъде
спокойни. Конгресът на Организацията ще стане и вси
ки работи ще се уредят там. . .»

Тази атмосфера беше създала сериозни грижи на по-близките му хора. Това е добре описано в книгата «Заговора» и ние няма да се спираме на него, но спомнихме го, за да се знае, че и Протогеров беше неразделен член от бандата, за която се говори в тая книга.

Но, понеже този съюз между Протогеров и Алековци почиваше върху много долни сметки и низки чувства, плановете за премахването на Тодор и заместването му с Протогеров трябваше да се поставят върху по-идейна основа. Защото Алеко, колкото и да се смяташе за господар в Петричко, а Протогеров за имащ връзки «с част от окръга, като бивш върховист», все пак те добре си правеха сметката, че едно посягане върху Тодор Александров за лични сметки, ще отврати техните привърженици, дори ако сметките им за техните връзки и влияния в Петричко бяха верни.

Ето защо нужно беше да се търси някаква «идейна» мантия за покриване готвеното престъпление.

По това време именно почват преговорите с комунистите и срещите с Димо х. Димов. Всичко това е описано в «Заговора». Мнозина, обаче, се запитваха, как е било възможно всички тия преговори и пречки да са останали тайна за Протогеров, който непрекъснато бе с Алеко.

Тук му е мястото вече да кажем, че тези срещи и преговори, не само че не бяха тайна за Протогеров, но всички те ставаха в негово присъствие и с неговото най-активно участие. Тук, за ония, които са имали случая да четат «Заговора», ще стане ясно, че Димо х. Димов, когото те познаваха като хитър и предвидлив човек, и в събитията от 1924 г. не бе съвсем глупав да води преговори с Алеко, ако знаеше, че Центр. к-т е единен и противен на тези преговори. Участието на члена от Центр. к-т Ал. Протогеров в срещите и преговорите придаваше по-голям шанс за успеха на х. Димов.

Освен тези срещи с комунистите, за които ние ще говорим по-късно, Протогеров се опита да спечели за своите планове «бившите санданисти» от окръга. Той почва да прави политика с тях, да им обещава ръководни места в Организацията и пр. и то явно насочени против Тодор Александров.

Нека прочетем, какво казва Георги Пенков:

«От Ковачев знам, че Дедо Ангел е настоявал да се извика Чудомир Кантарджиев и Димо х. Димов на

среща, като Чудомир се ангажира със сериозна о
зационна работа, като напусне Лъджене и дой
в окръга, за да се придаде друг колорит на О
зацията, понеже Тодор Александров и Протоге
вчера са служили на завоевателните аспирации н
гария и с това немали тежест пред Европа. На
п. Ангел е казал Дедо Ангел, че след Сандан
той имал най-голямо право в Петричкия окръг,
же той бил действувал като върховист, когато
Александров не се е вястил в Серско и Петричк

Срещите почват да се организират вече. Не, раз
се, тайно от Протогеров, а в негово присъствие.
за това свидетелствува М. Чаков, който е бил на
среща с Алеко и Протогеров.

«Когато да се разделим, а това беше към ч
подир обед, точно при сбогуването, Алеко в пр
ствието на П. Ацев и Протогеров им заповяда следн
«Чаков, да не забравиш да съобщиш на домаш
на Хаджията (Димитър х. Димов) да му съобщ
довечер към часа 8—9 да дойде у вас, където и аз (
ко ще дойда да поговорим». Отговорих му добре и
нага съобщих на домашните на Хаджията да му
дадат заповедта на Алеко и действително той в о
деленото време дойде».

Това е била първата среща, която е била подготвена
уговорена по-рано и на която Протогеров не е присъст
вал, защото Алеко трябваше да убеди х. Димов, че Пр
тогеров не е онзи стар върховист, когото са познавал
а е възприел «новата ориентация», и е готов да даде р
ководни места на х. Димовите приятели — Чудом
Кантарджиев, Буйнов и пр. — и като така, нужно е
се почнат преговори с него. Комунистите признават,
х. Димов се е срещал с Алеко, но казват, че този после
ният е бил делегат на Протогеров. Това е напълно вярн
По-късно доверието бе спечелено и на срещите с х. Д
мов присъствува и Протогеров:

«Втора среща става тоже в София в квартирата н
Алеко — свидетелствува комунитическият първене
Методи Алексиев — към края на м. юли по същи
въпрос. Трета среща става в Лъджене в присъствие
и на Атанасов, Кантарджиев Чудомир и др. от Ме
хомийско. Слагаше се въпроса да се вземе окончателн
решение за пълното ориентиране на Алеко и хорат
му в лево, в противовест на Централния Комитет н

ВМРО во главе на Т. Александров (т. е. само Тодор Александров, защото Протогеров сам уреждаше тия срещи, б.н.). Последната среща бе определена да стане след 20 август, когато Алеко бе заминал към Банско — Неврокоп».

Трета среща се урежда в Лъджене, четвърта в Добринище — Протогеров е пак там. Никой от организационните хора, освен приближените на Алеко, не знаят за тия срещи. Те стават тайно. А в тия срещи се ругае Тодор, чертаят се нови пътища, готви се «нов колорит» на Организацията. Не само това: в тях Протогеров вече говори за убийството на Тодор.

Нека проследим и други свидетелства за подготовката и организирането на тия срещи. Петър Говедаров, един от най-приближените хора на Алеко, участник в заговора против Тодор, казва следното:

«В последните месеци Алеко преоблечен като поп, заедно с Протогеров, Владо Георгиев и Герчо Бъчваров с жените си тръгнали с два автомобила от София за Лъджене където Алеко, а най-вече Протогеров разговаряли продължително с Чудомир Кантарджиев».

Нека се има пред вид, че Говедаров разправя това при пълната вяра, че Протогеров е господар на положението и той дирижира удара на заговорниците, та поради това е много сдържан в показанията си, щом те засягат Протогеров. За срещата в Лъджене свидетелствува и Динчо Балкански, Разложки войвода, един от физическите убийци на Тодора и Панзо:

«Срещата, за която зная аз, казва той, е станала някъде из Пловдивско или Пазарджиско (Лъджене спада в Пазарджиско, б. н.).

На 17 август, от Банско, където са били събрани всички, Мишо Шкартов подава телеграма, за да извика К. Димов от София. Тази среща, според цитираните вече показания на Методи Алексиев, е била предназначена да установи окончателните условия за действие. Ето и самата телеграма:

№ 405.17.VII.1924 г. София — Халите 112

Александър Панов — касапин

Нека Диме тръгне веднага през гара Белово, където ще чака каруца. Чакаме го баните Добринище.

Митко Голев е там, нека заедно тръгнат. Отговор
Банско. Мишо.

Вероятно Александър Панов не е разбрал, за кой Ди
мо се отнася телеграмата и сигурно е запитал телегра
фически да му определят кого чакат, за това му телегра
фират повторно, в следната телеграма:

№ 433.2.VIII.1924 г. София — Халите 1

Александър Панов

Отнася се за Хаджията. Отговори кога тръгв
Миш

А понеже съвещанията и плановете се кроят общо
както и общо бяха почнати преговорите в Лъжене, н
срещата в Добринище извикват Чудомир Кантарджиев с
следната телеграма:

№ 442.21.VIII.1924 г. Лъджене

Чудомир Кантарджиев

Тръгни веднага за Банско.

Ковачев.

Автор на последната телеграма е Георги Ковачев
комунист, един от заговорниците, който падна убит пр
събитията в Пирин. Нека се обърне внимание и върх
факта, че телеграмите до х. Димов се изпращат чрез тре
лице, макар отлично да знаеха адреса му. В разгара
тия срещи и съвещания Протогеров е в трескава дейнос
След комплиментите дадени на бившите санданисти, т
не знае по какъв начин да увери и българските комун
сти в добрите си чувства спрямо тях. На срещата си
Лъжене, според показанията на Методи Алексиев, ком
то е разправил Георги Ковачев, Протогеров обвинява Т
дор в диктаторство, обвинява го в своеволия, за които н
кога не бил питал другарите си от Център. комитет. То
факт се признава и от виенските предатели около Влах
в книгата «Изменниците на Македонското Дело», са
те заявяват, че всичко това е било наговорено на Ка
тарджиев и че х. Димов не е бил присъствувал на т
среща. Това е понятно: за да кажат, че х. Димов не

участвувал в заговора, Влаховци скриват присъствието му на сбирките, без да могат да обяснят, в такъв случай, смисъла на цитираните телеграми. Но важен е фактът, че те признават комунистическите верноподанически декларации на Протогеров. Последният не се задоволява само с словесни уверения. За да даде доказателства за новата «ориентация», той решава с Алеко и Атанасов да покани видни комунистичеси шефове да се укрият в Македония от преследванията на българското правителство, х. Димов не е успял да се възползува от тази покана на неговите нови приятели, но при Протогеров и Алековци се е прибрал комунистическият депутат д-р Максимов, който се е укрил под фалшиво име в Петрово, като ветеринарен фелдшер. Под строго инкогнито от организационните институти д-р Максимов живее в Петрово, обкръжен от грижите на Протогеров, който го снабдява и с пари. Ето какво намираме в признанията на Петър Говедаров по тоя въпрос:

> «По моята сметка трябва да броя на Организацията около 90,000 (деветдесет хиляди) лева които всеки момент са на разположение в къщи. От тази сума трябва да ми се приспаднат 2000 лева които дадох на Г-н Протогеров и който той препрати с писмо чрез Мито Дедо Илиев на Д-р Максимов». . .

И разбира се, след установяване на «единния фронт», като резултат от сбирки и срещи с х. Димовци, Кантарджиевци и пр., идва ред на конкретните планове за убийството на Тодор. Още на Марикостенските бани, където са били Протогеров и Алеко, последният казва на Пенков:

> «Сега ще си разчистим сметките с Тодор Александров, понеже и г. Протогеров е напълно съгласен с нас».

В една среща на П. Ацев с Протогеров, последният, говорейки за Тодор, заявява:

> «Той е луд и не знам до къде стига лудостта му и до къде нормалността му; ако го няма зло, но ако е жив е още по-голямо зло». . .

В срещата с х. Димов, Кантарджиев и други, когато, след декларациите на Протогеров за «новите пътища,

новата ориентировка и новия колорит», Кантарджиев по клатил иронично глава и му казал:

«Дядо Ангеле, ти си класически компромисчи (не искал да му каже безхарактерник, б. н.). Зна това, но Тодор ще се противопостави на тая рабо та». . .

Протогеров му отговаря решително и сопнато:

«Ако в решението ни да вървим из тия нови пъ тища ни се изпречи Тодор Александров, ние може да минем и през неговия труп». . .

Това ще да е уверило Кантарджиев и х. Димов в искре ните намерения на Протогеров, защото жената на Чудо мир Кантарджиев признава, че Чудомир е казал, какв «има голяма надежда Протогеров да гласне Организа цията на прав път». . . «Прав път» разбира се, споре мярката на Кантарджиев и х. Димов за право и криво. .

И х. Димов бил убеден, че «този път Протогеров н «шмекерува» а искрено работи за «единния фронт». То е съобщавал във Виена редовно за всичко, което става тук и Влаховци хранеха големи надежди върху готвената ак ция. Чаулев, до момента на Джумайските събития — 1 септември, е бил в кореспонденция с него чрез Арсен Йовков.

Това се потвърждава и от едно писмо на Арсени Йов ков до П. Чаулев във Виена, което носи дата 10 септем ври, значи десет дни след убийството на Тодор и два дн преди Джумайските събития. Това писмо е възпроизве дено в книгата на виенските предатели след смъртта н Арсени. Ето какво пише Арсени Йовков:

«Писмата ти до Ангел и Илия (Протогеров, б н.) предадох лично. Нищо не ще влее съзнание в не го, защото е човек без воля и без идеи. Той се вее, как то се случи. Не ви и трябва повече. Излизат тук ве че много нови борци, които ще подемат делото къ спасителни брегове. Истината си пробива път, въпрек всички насилия и забулвания.

Тая кореспонденция, която се е водила между Прото геров и Виена чрез Йовков, е вече едно ясно указани за плановете на Протогеров и за упованията на Влахов

ци и Чаулевци. Йовков, който познава безхарактерността на Протогеров, който «се вее, както се случи», съветва своите приятели да не му вярват, пък и той не им трябва вече — имало нови борци. . . Но във Виена сериозно са му вярвали, защото са имали точни сведения от х. Димов. За да се разбере, колко много са очаквали от Протогеров виенските предатели, ще приведем следния случай, разказан от Менча Кърничева.

Когато във Виена ставало дума за Джумайските събития, предателите около Влахов и Паница са признавали, че Протогеров пак ги е излъгал, защото те — бедните — са мислили, че Протогеров е организирал и изпълнил подло плана за наказването на заговорниците по убийството на Тодор Александров, т. е. същите ония, с които и той е конспирирал непрекъснато. Магдалена Измирлиева — Бумбарова, балдъза на Паница, непрестанно е отправяла ругатни по адрес на Влаховци: «Глупци! Лъга ги до последния момент тоя кръволок и после изби най-добрите им хора.»

Разбира се, Бумбарова не е била права. Протогеров до последния момент съвестно е работил за изпълнението на уговорената програма и курдисания план за убийството на Тодор.

Първото конкретно решение за това е било взето в чифлика на Гоце Манолев, един от заговорниците в Припечене. Нека оставим да ни разправя заклетия конспиратор Динчо Марков Балкански, който присъствувал при самото убийство и сам той бе стрелял и убил четника Панзо — охрана на Тодор.

Динчо Балкански се предаде доброволно и депозира показанията. Той смята, че Протогеров ги е преследвал и затова е възмутен от тоя факт. Ние го отбелязваме, защото това не е без значение за преценяване искреността на тия признания.

След като разправя, колко предано е работил за освободителното Дело, заедно със семейството си, той продължава:

> «Дълг ми се налага да изтъкна самата истина пред младото поколение и пред народа следното, който лично зная а, още и предадено ми под клетва от Гоце Манолев: 1) в Гоцевия чифлик с. Припечене се направи сбирка от г-н Протогеров, Атанасов, Алеко и Щерю Влахов през м. август онази година скроиха

плана за убийството на покойния Александров, кат
обещаха да заеме поста негов, но съгласил на тов
решение, но само да не бъде пред негово присъстви
когато се убие Тодор». . .

Както се вижда от тия признания, тук вече се скрой
ва планът, и на Протогеров се обещава онова, което и ня
колко месеци по-рано Атанасов му резервираше, за «д
се отърват от охтиката Тодор Александров». Динчо Бал
кански завършва показанията си със следното покаяние
«Аз като се кая искренно за всичко и като се намирам з
виновен и ме яде съвестта, моля Ви да бъдете човеци
да ми простите за това, което стана. Най-после се смиле
те над децата ми да не ходят сираци. Ако ли не дай Бож
ме убийте моята душа ще е спокойна защо ми олекна кат
казах този голем грях.»

Една такава изповед, която се подпечатва с разкая
ние и примирение пред смъртта, няма нужда от други до
казателства, за да ни посочи авторите на великото пре
стъпление, което се роди в чифлика на Гоце Манолев в
с. Припечене. Но и всичко друго, което последва тази по
тайна сбирка, където повторно се е дало клетва за мъл
чание, сочи все същите убийци, начело със стария грешник,
който винаги е говорил за «доверие и другарство», дори
и когато е насочвал изострена кама срещу жертвата си.
Обстоятелствата, при които стана убийството на великия
вожд на революционна Македония, са известни вече от
издадената през 1924 г. книга. Ето ги: на 30 август Тодор
Александров и Протогеров биват пресрещнати в Дере-
Мислим от пратениците на Алеко — куриера Динчо Су-
гарски и войводите Щерю Влахов и Динчо Вретенаров.
Вечерта Тодор и Протогеров са преспали в къщата на
Гоце Манолев в с. Горна Сушица, а на другия ден са про
дължили пътя си с мулета, придружени от същите лица,
към които се присъединил и Динчо Марков Балкански
за с. Лопово, където е бил свикан Серският окръжен ре
волюционен конгрес. По пътя, когато спрели да си от
починат на една полянка и седнали един до друг, Щерю
Влахов и Динчо Вретенаров дали четири изстрели в гърба
на Тодор и го повалили мъртъв, а Динчо Марков, Балкан
ски стрелял и убил четника Панзо, който, веднага след
първите изстрели, рипнал и се заловил за пушката си. В
книгата, издадена през 1924 г., е казано: «Генералът
изненадан (от убийството де!) и изтощен от пътя, припад

на и ние се затичахме да го пръскаме с вода. Щерю и Динчо Вретенаров ни заповядаха да приберем труповете и ги покрием с шума, което и сторихме. Като се посъвзе генералът, тръгнахме за с. Лопово, придържайки го да не падне. На мръкване стигнахме при Лоповските колиби, посрещнати от Алеко.»

Разказът е взет от показанията на Гоце Манолев, така както му е бил предаден от куриера Динчо Сугарски. «Същият разказ — казва се в книгата — е бил повторен на Гоце Манолев и П. Говедаров от другия куриер — Динчо Балкански, който признал, че лично е убил четника Панзо. Това се потвърди дословно, с изключение на признанието, че Д. Балкански е застрелял Панзо, и от самите двама куриери пред съда на Организацията. Последните, веднага след наказанието на Алеко Василев и Георги Атанасов, са поели гората. След дълги и мъчителни скитания и криения, предали са се едва през месец ноември в ръцете на Организацията». . . Толкова е казано в книгата. Толкова можеше да се каже в онова време, когато Протогеров беше — защото трябваше да бъде — жив.

Разбира се, мнозина се питаха — как е било възможно Тодор да падне жертва на един заговор, който е имал за цел даването «нова ориентировка» на Организацията, а неговият другар, който е бил на един лакът от него, да остане невредим. И. . . сами са налучквали отговора, който са таили дълбоко в душите си. Мнозина други са се запитвали — как е възможно един революционер, който постоянно ходи препасан с оръжие, да припадне. . . Мнозина се питат още — как е било възможно един бивш офицер от българската армия, в момента, когато са простреляли другаря му, да не извади револвера си, за да го защити или, когато е бил вече убит, да не стреля върху убийците му.

Въпроси. Догадки.

Нека оставим въпросите и догадките, за да разгледаме фактите.

«Припадъците» са стар занаят на Протогеров. Той постоянно е припадал в събрания, където се противоспотавят мненията му; припадал е на общи срещи, където, преследван от сянката на неговата жертва, му хрумвало, че може да го вържат и да го убият; припадал е още в разговори, когато са му казвали горчиви истини, и е

предугаждал, че има още по-горчиви да му кажат. Въз
можно така да е «припаднал» и на полянката, когато са
простреляли Тодор. А нека приемем, че е припаднал в
действителност, защото не е очаквал там да бъде уби
Тодор. (Наистина, Динчо Балкански ни каза, че Прото
геров се съгласил в Припечене с плана на убийството, но
то да не стане в негово присъствие. Обаче, в последните
дни на август Протогеров се е отделил от Алеко и послед
ният е изменил условието и решил по-сигурно да свърши
с Тодор, па макар и в присъствие на Протогеров). Прото
геров, уплашен в първия момент, скоро се сепва и макар
да съжалява, че така я скроил Алеко, бърже пристъпва
към практична работа: веднага се залавя за пълната с
документи и книжа презраменна чанта на Тодор Алек
сандров и, докато кръвта на великия вожд е изтичала от
пресните рани — Протогеров свива още топлото тяло, за
да откачи и прибере чантата, в която сигурно е имало до
кументи за изясняне пред конгреса против него и неговите
ортаци. Ние казахме вече, че въпреки многократни устни
и писмени напомнювания, той не предаде нищичко от кни
жата, които се намираха в тая чанта. Ето това не ба казано
в книгата.Там не беше казано още и това, че *Протогеров
веднага се е стегнал и с убийците е продължил пътя бли
зо до Лопово*; тук е излязъл да ги посрещне Алеко, който
е бил предизвестен за «свършеното» в едно писмо изпра
тено чрез сина на Динчо Вретенаров. Тук Протогеров,
Алеко и убийците са се съвещавали половин час или по
вече (времето точно не се установява от балкански селя
ни, които не боравят с часовници). Тук Протегеров си
гурно е продиктувал общите точки на заявлението, кое
то убийците са отправили до конгреса, за да се издаде
смъртна присъда против Тодора и те да бъдат оправдани.
След това Алеко тайно се прибира в селото Лопово, убий
ците се отправят към село Сугарево и Рожен, а Протеге
ров, с двамата куриери, също така тръгва за Лопово, къ
дето го посреща Алеко пред други делегати и го поздрави
с добре дошъл, като сграбчил ръката му в двете си ръце.

Но нека оставим да говорят свидетелите на тая кър
вава драма.

В книгата «Заговорът против Тодор Александров» как
то казахме, се дава извадка от признанията на Гоце Ма
нолев за разказа, който той е слушал лично от Динчо
Сугарски — един от куриерите, присъствувал при убий-

ството на Александров. Обаче умишлено е пропуснато да се даде и признанието на Петър Говедаров, който също разказва, какво е чул от устата на Динчо Сугарски. П. Говедаров признава, че Динчо Сугарски, пред него и пред Гоце Манолев, е разказал следното:

> «Протогеров, Щерю и тримата Динчовци (Те са Динчо Вретенаров — физическият убиец на Тодор, куриерът Динчо Балкански — Разложки войвода и другият куриер Динчо Сугарски, който разказва, б.н.) тръгнали за Лопово, като предварително отеглили труповете на страна от пътя и ги покрили с букова шума. Щом излезли от реката където е станало убийството на Лоповския път (долния Лоповски път, а не тоя, по който са тръгнали от Гор. Сушица). Там срещнали 12-годишното дете на Динчо Вретенаров, което е било заедно с влахчето Михаил Щерев от с. Ковачево, настанено на курот от преди 2 месеца в тамошните кобили на Щерю Костадинов, баща на Михаил Щерев. Там Щерю или Динчо Вретенаров написали писмо до Алеко Василиев и по Динчовото момче го изпратили на конгреса за предаване на Алеко. Не минало и половин час когато Алеко дотърчал през тях гологлав и изморен — разменил няколко думи с Протогеров и след това извикал Щерю и Дитчо Вретеаров и приказвал нещо с тях, след което ги изпратил из нанадолнището по посока на местността «Петрова църква». От там Алеко незабелязано се оттеглил и се завърнал при конгресистите в Лопово. Аз Петър Говедаров, сега си обяснявам, защо Георги Атанасов казал на Гоце Манолев, когато последният потърсил Алеко да не го търси, защото имал диария и затова бил отишел нейде наблизо. Всъщност по това време Алеко е бил при убийците. В Лопово при конгресистите Протогеров пристигна придружен от Динчо Сугарски, който носеше раниците на Александров и Протогеров, а зад тях вървеше Динчо Балкански».

Абсолютно вярно е — писано е и в «Заговора», и е известно на всички конгресисти, грамадното болшинство от които са живи, че Алеко наистина в неделя вечерта на 31 август е отсъствувал по едно време от тяхната среда и че Георги Атанасов е обяснявал отсъствието му с някаква диария, която уж била хванала Алеко след преяждане с грозде.

Във въпросната книга пак умишлено не е дадено доизнанието на куриера Динчо Балкански. Той разправя следното:

«Още като очевидец и свидетел на случката, с
нала с покойния (Тодор Александров, б. в.), Прот
геров има срещата с Алеко след падането на тях (д
мата е за Александров и четника му Панзо, б. н.)
с Щерю и Динчо Вретенаров тъкмо двз часа и пове
като стъмни вечерта вън от Лоповов как да намер
начин да укрият тая работа. Даде ни се заповед
Алеко да се погребат предварително убитите и тай
а след туй пак ги откопавахме наново и ги почисти
ме, защото дойдоха хора от София и Джумая, него
интимни другари (другари на Александров, б. н.)

И по-нататък:

«На пътя за с. Лопово се спряхме, дойде и Але
при генерала и дълго време приказваха заедно и тр
мата с Щерю, а Динчо беше при нас с добиците и ба
жа. В туй време дойде и куриера Димитър Атанас
от Сугарево и изпроводи Динчо и Щерю по посо
Рожен. Разговора между генерала Алеко и Щерю пр
дължава тъкмо $2^1/_2$ часа даже и 3 часа. Бърбори
сума време, но ние бяхме настрана далече и нищо
чухме от разговора им. След като свършиха разго
рът Щерю и Динчо заминаха надолу, а Алеко гологл
замина за село Лопово, а след него извърте вино
ната генерала и от друга посока дойде при нас и Ди
чо (куриерът Динчо Сугарски, б. н.), каза: хайде
вървим за Лопово и ще ме водите направо при Але
на квартирата».

Установява се, следователно, че Протогеров, преди пристигне в самия конгрес, се е срещал с Алеко, който своя страна е имал възможност да срещне самите физ ически убийци на Александров и в присъствието на Пр тогеров да ги изпрати, за да се прикрият. Петър Гове ров обаче, казва за пристигането на Протогеров и сле ното:

«Протогеров изглеждаше болен и много отп нал. Аз го отведох до квартирата на Алеко, който посрещна, като скочи бърже и му стисна ръката с д те си ръце».

Значи Алеко Василев и Протогеров са се преторил че за първи път се виждат тоя ден и са си стискали р цете за заблуждение на присъствуващите. За тая сре и Георги Пенков разправя нещо:

«При пристигането на г-н Протогеров в Лопо Алеко след като беше отсъствал от стаята си и се

завърнал, Петър Говедарчето съобщи, че дедо Ангел (Протогеров) пристигна, обаче е малко неразположен, тогава Алеко извика високо «всички вън по другите стаи идете». Ние излезнахме и отидохме в съседната стая (колиба на друг влах), като се удивлявахме, защо Алеко така ни изгони. Ако беше въпроса, че Протогеров е болен, нима ние не би требвало да му съчувсвуваме, обаче сутринта, когато ни бе съобщено за убийството на Тодор Александров аз разбрах, че това е за да могат тримата — Алеко, Атанасов и Протогеров да си говорят по убийството, за което Алеко е бил предварително известен с писмото от убиеца Динчо, изпратено до Алеко по детето на последния (по детето на Динчо, б. н.), което видях да дохожда при Алеко и той веднага след това изчезна от стаята».

А ето какво разправя друг един свидетел, куриерът Димитър Атанасов от Сугарево, за който Динчо Марков Балкански казва, че е бил на мястото, където са се срещнали Протогеров и убийците с Алеко:

«. . Подир пладне, не зная около колко беше часът, един влах каза, че донесли някакво писмо (писмото за Алеко, б. н.) в квартирата на Паскал. И каза, че може би идват още гости. У Паскал бяха на квартира Алеко, Георги Атанасов, Гоце Манолев, Петър Говедаров. Като каза влахът, че е дойдело писмо, ние излезнахме навънка и видохме на една поляна срещу Лопово да се движат хора. Иван Пукев ме изпрати да ида при тия хора и да им помогна за багажа, Когато отидох на полянката, там намерих Динчо Сугарски, Динчо Балкански и още 3-ма непознати. Останах да чакам и като тръгнат да взема нещо от багажа, единият от непознатите пишеше писмо, другият се движеше, насам-натам с Динчо Балкански, а третият, който беше стар човек с бяла брадичка, беше полегнал. По това време мина Михал Попето от Лопово. Каза, че идвал от София. Той се спря, поприказва малко с тези, които бяха на полянката, и си замина за Лопово. От полянката до Лопово нема един километър разстояние. След като си отиде Михаил Попето, не се мина ни четврт час при нас на полянката дойде Алеко. Той беше доста весел. След като се здрависа с всичките, седна при стареца и почнаха разговор но не можех да чуя какво приказуват. Приказуваха около половин час, след това Алеко си отиде. Не се мина много време и останалите се справиха да тръгнат. Скоро слънцето щеше да зайде. Сички се упътиха към Лопово. И по едно време на мене ми казаха да се върна заедно с двамата непознати (убийците Щерю Влахов и Динчо Вретенаров, б. н.). Старецът

остана с Динчо Балкански и Динчо Сугарски
двамата непознати аз тръгнах по пътя за Сугарево.

Димитър Атанасов

Ето и показанията, написани пак собственоръчно
Михаил Щеров Попов, интелигентен мъж — учител
гимназиално образование. Михаил Попето — както
нарича Димитър Атанасов, — който е настигнал на
лянката окървавената дружина и след като поприказ
малко с убийците — оставил ги е и се прибрал в сел
си:

«Именувам се Михаил Щ. Попов, родом о
Лопово, Мелнишко — на около 30 години, съобща
следното: Точно в деня на убийството на Тодор А
сандров — 31-и август 1924 година; връщайки
от София, бях на път за селото си Лопово. Около
час преди мръкване пристигнах в колибите (с.
пово). Десетина минути преди да влеза в самото
ло — на местността «Аргирова грамада» наме
разположени: Динчо Вретенаров, Щерьо Вла
Динчо Сугарски, Динчо Балкански; също при
бе още едно младо момченце, името не мога си спо
(Димитър Атанасов, б. н.) — от с. Сугарево и
един човек, когото в момента не познах. Послед
тогава непознат на мене, седеше зад Щерьо Вла
Когато ме забележи, че наближавам, направи
да се закрие и се наметна с една пелерина. Ди
Вретенаров пишеше писмо и аз можах да забел
фразата: «До господа конгресистите». . .

и по-нататък:

«Когато стигнах в къщи, намерих няколко
гресисти. Алеко не го видях из селото (тогава т
бил на срещата, б. н.). На мръкване забеляза
около 300—350 крачки по горния път над чеш
хора, между които: Динчо Вретенаров, Щерьо Вла
Динчо Сугарски, Динчо Балкански и същото л
което се беше завило с пелерината. Когато на
жиха, Алеко взе в ръцете си това лице и го заве
Рашковата къща. Динчо Вретенаров и Щерьо Вл
бяха се върнали обратно от споменатата по-горе
ма и изчезнаха в тъмнината.

Отидох в Рашковата къща — целунах ръка
Алеко и се ръкувах с новодошлия гост, който
същото лице, което видях на «Аргирова грам
и да се закрива с пелерината; там бяха само това
це, Алеко и Атанасов. На другия ден Алеко

дошел в нашата къща и когато го запитах, кой беше човекът, с когото се ръкувах снощи в Рашковата къща, той — Алеко ми каза, че бил дядо Ангел. След некой ден-два научих, че има убит човек — когото наричаха с името «Даскала». От мястото, където е убит «Даскала» — Тодор Александров, до «Аргирова грамада», където намерих групата, посочена в началото на настоящето, има около (1/2) половина час.»

М. Щ. Попов.

Тая идилична обстановка, при която физическите убийци на Тодор пишат заявление до конгреса в присъствието и, може би, под диктовката на самия Протогеров, е достойна за перото на един Шекспир. След всичко изложено до тук, всеки може да направи заключение за стойността на Протогеровия «припадък» на полянката. Но «припадъците» не свършили до там; и на конгреса Протогеров е «плакал» и е бил «тъжен», както ни разправя Г. Пенков:

«Правеше впечатление, че в заседанията на конгреса при присъствието на всички делегати г-н Протогеров постоянно плачеше, представляваше се като болен, обаче когато беше сам, а особено когато не бяха с него Неврокопските делегати, той си беше бодър и приказваше с охота. Когато Аргир Манасиев ни съобщи за убийството на Тодор Александров, при откриването на конгреса каза ни, че съжалява загдето дядо Ангел (Протогеров) е бил много разтревожен вследствие убийството при негово присъство, та не може да ни съобщи някои подробности по убийството, но когато излезнахме, ние го намерихме на колибите да си пише писма много спокоен».

Протогеров е имал добри основания да се преструва съкрушен от скръб пред конгресистите, особено пред неврокопските делегати (според разпределението от турско време, селата в гръцка Македония се числят като неврокопско), които бяха верни Тодорови хора и които, както ще видим, той е увещавал да не предприемат нещо, та да се избият в конгреса, защото действително неврокопци се готвеха още в конгреса да накажат убийците, които бяха известни. В срещата между Протогеров, Алеко и физическите убийци на Тодор, в местността «Аргирова грамада», извън Лопово, се е взело в съображение това обстоятелство; затова Протогеров и Алеко при това

съвещание са наредили убийците да се навъртват око
мястото на конгреса за всяка евентуалност. Медникар
един от присъствуващите, изнася: «Гогата Полски
съобщи, че Щерю и Динчо до 6-и септември са се нав
тали около мястото на конгреса. Там те са пазили да
би някой от конгресистите да прибегне до оръжие»
в благоприятен случай за Алековци — Протогеровци
очаквали резултата от заявлението, написано на пол
ката от Динчо Вретенаров и прибрано от Алеко, за
бъде представено на конгреса. Този план, обаче, се
бил пред настроенията и намеренията на неврокопск
делегати. Алеко, уведомен от Протогеров за готвенат
неврокопци кървава саморазправа, разбира, че п
ставянето пред конгреса на това заявление сигурн
хвърли искра в барута и не е посмял да го подаде.
тогеров от своя страна се е заел с грижата да усмири
рокопските делегати и да отстрани съдбата, която
жела върху главите на подозираните интелектуални у
ци. Старият и многозаслужил деец Братанов, кой
още жив и здрав, предава по следния начин впечатле
та си от усилията на Протогеров да разубеди неврок
да не предприемат нищо в конгреса:

През дните 31 август, 1, 2, 3 и 4 септемвр
делегат на Серския революционен конгрес. О
31 август разбрахме, че Тодор Александров се
Това известие биде посрещнато от всички вер
Александров делегати с голяма изненада; но то с
но изненада специално делегатите от Неврок
които в конгреса представляваха едно ядро, абсо
предано на Александров.

Александър Протогеров, който пристигна н
греса на 31 август вечерта, можа да забележи н
гия ден, че неврокопци са обзети от силно въл
Наистина, те бяха решили да подирят още в
конгрес виновниците за смъртта на Тодор и да
хвърлят върху тях с оръжие. Тая възможност с
тави поради обстоятелството, че бе наредено да
тигнат една група лица, между които се на
твърде близки на покойния Тодор Александро
тели. Неврокопци смятаха, че ще бъде добр
срещнат с тези хора и след това да видят ка
да се прави. Протогеров, за да предотврати ед
чистване на сметките още на самото място,
мене в една ближна горичка и цели два часа
щаваше да съветвам другарите си към спок
да не се прибягва към оръжие и пр. Направи м

мо впечатление това, обаче, че Протогеров през целия разговор с мене нито веднъж не ме запита, кого и кои лица ние смятаме виновни и отговорни и, следователно, срещу кого той подозира, че бихме насочили оръжието си. На тоя въпрос той старателно отбягваше да се спира, а наблягаше единствено на това, че щели сме да се изложим всички пред обществото. Сам Протогеров в разговора ни също нито за момент не пожела да посочи, кой според него е виновникът за смъртта на Тодор, освен физическите убийци — Щерю и Динчо. Когато пристигнаха очакваните неколцина приятели на Тодор при гроба на последния, ние можахме с тях, въпреки присъствието на много хора около нас, да споделим впечатленията върху убийството, инспираторите на което в тоя момент бяха при гроба на Александров. Но в тия моменти с Протогеров никой от нас не пожела да говори върху причините за убийството и да посочва отговорниците, а и самият той пак продължаваше да мълчи по въпроса.

Макар с Протогеров хората, които бяха делегати от Неврокопско и някои от Серско, да имаха дългогодишни връзки и да бяха таксувани даже от техните противници като сляпо послушни на Протогеров, последният през дните, които изтекоха до убийството на Алеко, никога не се обади на тия хора, за да им каже какво предстои да се прави след убийството на Александров, какво поведение да държат и пр. Това негово мълчание, макар да бе уж другар на Тодор Александров, и като член от Централния комитет да имаше дълг да се обади на Организацията поне с няколко думи, бе твърде знаменателно. Лично на мене то правеше много голямо впечатление».

Онова, което е направило впечатление на Братанов, е наистина симптоматично. Протогеров се страхува, че неврокопските делегати ще се нахвърлят с оръжие върху някакви виновници за убийството на Т. Александров. А известните виновници, Динчо Вретенаров и Щерьо Влахов, не са в конгреса, за да бъдат насочени към тях заканите за разплата. Кои, следователно, са застрашени от тия закани? И защо Протогеров е считал, че в конгреса има и други лица, върху които виси опасност, ако нямало причини, известни и нему, уличаващи въпросните лица в участие в престъплението? И защо той е избягвал да назове някои от тия лица в двучасовия си разговор с Братанов? И което е още по-важно: щом нему са били известни причините, които в очите на неврокопци явно са сочили участниците в убийството на Тодор, защо той, членът от Центр. к-т, нито в конгреса, нито по-

късно не взе никакви мерки за залавянето и наказването им?

Тези са въпросите, които бихме си задали, дори ако нямаше никакво доказателство за участието на Протогеров в убийството. След оня обилен материал, който изнесе, тия въпроси са само едно подчертаване на доказателствата за новото престъпление на тоя стар грешник.

Понятно е, защо не е наредил абсолютно нищо за преследване на интелектуалните и физическите убийци на Тодор. Той не можеше да предприеме каквито и да било мерки против хората, с които бе скроил плана за убийството и които трябваше да му помогнат за напред да ликвидира и другите приближени на Тодор дейци за да може напълно спокойно «да поеме организационните работи».

Разбира се, само една малка глава, каквато бе неговата, можеше да разсъждава така. Неговото участие в престъплението бе така очевидно, щото — както заявява Братанов — никой не желаеше да размени с него нито дума върху авторите на злодеянието, както не желаеха да говорят върху това с Алеко. Ето какво е писано в книгата «Заговорът», за това объркване на Тодоровите убийци (стр. 31—32): «Упоени до припадък от своята кървава помисъл, убийците на Тодор Александров не са могли със своите малки и тъпи глави да предвидят достатъчно начини и средства за прикриване следите на злодеянието. Веднага след убийството те се почувствували омотани в безизходна паника и колкото повече се напрягат да се измъкнат, толкова повече се заплитат. Така за да замаскират своето участие в заговора, Алеко, Атанасов и другарите им съдейници се задължават пред конгресистите да издадат едно окръжно, с което убийците Щерю Влахов и Д. Вретенаров се обявяват за разбойници и по силата на организационния устав всеки божи човек да има право да ги претрепа дето ги срещне. Това, обаче, ги постави в малко неудобно положение спрямо двамата другари убийци, които са само изпълнители на тяхната воля. И ето озовават се в задънена улица. Налага им се така да устроят работата, че и вълкът да бъде сит, и агнето да остане цяло, т. е. задължението си пред конгреса да изпълнят по такъв начин, че убийците да си останат живи и здрави и все така предани къ

делото на известното вече движение. И решават с малките си глави: да бавят или смутулевят под разни предлози окръжното за обявяване на убийците за разбойници, и в това време им внушават да подадат заявление до Ц. К. за да искат интервенцията на един съд, пред който те ще изложат мотивите на «акцията си».

Две неща правят впечатление в това заявление: първо, че на 1. IX, вероятно веднага подир убийството, това е вече готово и изпратено на Алеко и второ, че и по същина и тежест на мотивите и по формата си то е една просташка находка, предварително продиктувана. И едновременно с това решават да ангажират тоя конгрес, в който те, след «акцията», се надяват, че ще имат болшинство, с една смъртна присъда на Т. Александров и амнистията за онези, които предварително са я изпълнили. Благодарение на навика си, обаче, да чете и изучава устави и правилници Г. Атанасов все е разбирал, че е мъчно да се иска съд и анкета за двама убийци, околийски войводи, които без съд, без нищо са убили един член на ЦК. Освен това Г. Атанасов, който в цялата тая работа е мислил все таки повече от Алеко паша, е изтръпвал пред мисълта, че в такъв един конгрес ще трябва някой да зине да държи обвинение срещу Тодор Александров и да защити «акцията». Кой ли ще бъде този пехливанин, като се знае, че едно такова обвинение и една такава защита съвсем ще разбули участниците в заговора. Всичко това го омота в една безпътица и ето в бележките си подир убийството под заглавие грешки, той пише: «грешка е решението (помежду заговорниците) да се ангажира конгреса, кой ще защищава акцията и как? Кои издават присъдата и за какво?» (вж. факсимиле № 7 от «Заговорът»)».

Като се постави името на Протогеров вместо «и другите им съдейци» и като се вземе предвид, че само Протогеров е присъствувал при съчиняването на заявлението, както и узнатите от него намерения на неврокопските делегати, объркването на убийците ще стане съвсем ясно.

Щерьо Влахов и Д. Вретенаров не биха имали дързостта да подадат чрез Алеко това заявление до конгреса, ако не им било обещано пълното съдействие на члена от Ц. К. Ал. Протогеров.

Не се нуждае от коментарии и фактът, че този член от ЦК, не само че не е взел по своя инициатива никакво

решение за залавянето на физическите убийци, но не
е погрижил и за изпълнение на едно решение на конгр
за преследване на убийците. Той и Алеко забавят
даването на окръжното за преследването цели осем де
а и след като са го издали — задържали са го още д
три дена, та то се е получило на съответните места
след Джумайската акция.

За всеки разумен човек е ясно, че Протогеров, а
не бе участник в убийството на Тодора и би пожелал
се покаже другар на Тодора, ако би считал погубване
на последния за крупна загуба, ако би пожелал да изп
зува положението си на върховен началник в Органи
цията в оня момент и да върви в съгласие с общото чу
ство и преданост в македонското движение към Тодор
само с една своя дума би могъл да дигне маса борци
крак и да намери убийците. Той можеше да стори то
твърде лесно, но вместо туй Протогеров предпочете ве
нага след погребението на Тодора да се уедини на само
Алеко и Атанасов в района, където през това време
прикриваха самите убийци — физически, необезпоко
вани и продължаващи да подържат кореспонденция
Алеко, та чрез него косвено и със самия Протогеро
За нехайството по издирването на убийците, като чл
от Центр. к-т, Протогеров носи много по-голяма вин
отколкото Алеко Василев и Атанасов. Окръжното е би
издадено колкото да се залъжат хората, а сигурно е,
и това не би станало, ако Протогеров и Алеко не знаех
че в ръководните тела, за които участвуваха като делег
ти на конгреса, биха се досетили за много работи, в сл
чай че това окръжно никак не бе изпратено.

Но, изпълнявайки тая хитра формалност, Протогеро
и Алеко не са имали намерение да преследват убийци
а продължавали да се срещат с тях и да си пишат писм

В книгата «Заговорът против Т. Александров»
изнесени показанията на брата на убиеца Д. Вретенаро
Т. Вретенаров, който съобщава, че на 7 септември 19
год. вечерта Алеко се срещал с убийците Щерьо и Ди
чо. Трима, след като са приказвали един час, напис
ли са едно писмо до Арсени Йовков и Г. Занков, кое
писмо, носещо на гърба печата на мелнишка околи
Ангел Дончев признава, че го е получил от Вретенаро
и на 9 септември го е предал на Г. Занков в канцелари
та на «Илинден».

В книгата не е съобщено, че тъкмо този ден в Петрич, заедно с Алеко, е пристигнал и Протогеров, до като всички други конгресисти са останали в Св. Врач. За това ни свидетелствува шофьорът Рашко Иванов, който е отвел двамата интелектуални убийци в Петрич:

> «И ме извикаха на 8 (зачеркната думата *или* и цифрата 7, б. н.) IX. м. вечерта да бъда в 'Дере-Местлим, там заварих още един... от София, дойдоха всичките без покойните двама и без Щерю и Димчо качиха се и заминаха за Врач, а Алеко и дедо Ангел и един куриер, дойдохме в Петрич. На следующия ден към 12 часа заминах с дедо Ангел до Врач.

Значи вечерта всички остават във Врач, а само Протогеров с Алеко се прибират в Петрич и то за да се върнат веднага на другия ден във Врач и да продължи Протогеров пътя с другите. Защо е било това отбиване за няколко часа? В Петрич Протогеров не е имал друга работа, освен да дочака резултата от срещата на Алеко с двамата физически убийци същата вечер и да уговорят връзката с илинденците Арсени и Занков.

Явява се една разлика в датата. Срещата е станала на 7, а Рашко Иванов е поставил дата 8 септември. Обаче, той не е бил сигурен за тая дата, което е явно от факта, че веднага след 8 е писал «или 7», макар отпосле да го е зачеркнал, както се вижда от факсимилето. А че е било 7, а не 8 септември се потвърждава и от съпътниците, които са пътували с Протогеров на 8 септември, след като той е пристигнал от Петрич. Следователно, в Петрич той е бил на 7 септември вечерта, когато се е състояла срещата с убийците Щерьо и Динчо, на която са били и предупредени, че ще се издаде, «за формалност» и за залъгване на хората, окръжно за преследването им, но че уговореното за амнистирането им е гарантирано. И наистина това се установява на 12 септември, десетина минути преди да падне Алеко, когато последният е заговорил за убийците пред отмъстителите за Тодоровата смърт. Той е заявил, че Щерьо и Динчо трябва да се извикат да дадат обяснения пред един конгрес. Протогеров го е подкрепил и заявил, че там най-добре ще се види работата.

Издали са окръжно, което нарежда Щерьо и Динчо да бъдат претрепани от всеки, който ги види, а ще ги ви-

кат да дават «обяснения» пред един конгрес!

Протогеров и Алеко бяха сигурни, че след като из бият близките приятели на Тодор, никой в този конгре няма да направи харакири, за да иска наказанието на убийците, толкоз повече, че Тодора трябвало да се предста ви за провинен пред Организацията, както ще се види по-нататък от разговорите, които предшествуваха пада нето на Алеко. Щерьо и Динчо бяха «нужни» за Органи зацията, която Протогеров и Атанасов готвеха. Съюзът е реализиран между бившите санданисти, които «имат най-голямо право в Петричкия окръг» и бившият върхо вист Протогеров с хората му, който «след тях е имал най голямо право», до като Тодор «не се е вестил в Серско и Петричко». Графоманът Георги Атанасов е избързал да увековечи тоя съюз, който уби Тодор. Той ни завеща един списък на лицата от този «съюз», подредени в четири групи. Този списък е бил приготвен съвместно с Прото геров.

В едната група са всички санданисти начело с Алеко (Орфо) и убийците Щерьо и Динчо. Към нея са «зачисле ни» и 3/5 от Петричкия окръг, точно според споменатата великомудрена преценка на Протогеров пред Мите п Ангелов. В другата група са вписани ония, «които имат най-голямо право след санданистите» — начело с Про тогеров (Дядо Ангел) и Г. Атанасов (Вангелов). Към тая група са «причислени» и останалите 2/5 от Петрич кия окръг, както се вижда също така точно според пре ценката на Протогеров. Но понеже фактически този ам бициозен самохвалко нямаше никакви свои хора, в него вата група ние срещаме фиктивна зестра, която той обе щавал на Алеко. Тук намираме и имена, които е смятал, че ще неутрализира, ако не може да ги спечели за измис ления от него «съюз» и затова под тая група е написано:

3/4 Съюз

1/4 Неутрализирани

Нека изредим записаните в тия групи, от които сме изхвърлили имената на някои хора, по понятни съобра жения, като към псевдонимите поставим в скоби истин ските им имена:

Първа група:

Орфо (Алеко), Щерю, Динчо, Пенков, Искра (Говедаров), Билев (Хр. Медникаров), Буйнов, Кан

тарджиев, Мет. Алексиев, Ст. Хаджиев, Венизелос (Н. Хаджиев), Дърваров (Георги Ковачев), плюс 3/5 от Петричкия окръг.

Във втората група фигурират:

Дядо Ангел (Протогеров), Вангелов (Атанасов), Гогата, Занков, П. Ацев, Владисл Георг. (Владислав Георгиев), Сл. Пирчев, Стоянчев, плюс 2/5 от Петричкия окръг.

Друга една група, комунистическата, която била предназначена за «съюза», се води от Чаулев, Влахов и пр. Както се вижда от горните списъци, към нелегалните хора са прибавени и легални дейци, защото държало се е сметка и за общественото мнение, пред което Протогеров е смятал, че някои от въпросните лица, които влизат в понятието «3/4 съюз» ще го защищават, а другите ще бъдат неутрални («1/4 неутрализир»).

Че се водила сметка и за общественото мнение, проличава и от друга една група, за която ще говорим по-нататък и в която срещаме подредени Македонския мл. съюз и Студ. д-во «Вардар», които не са могли да играят абсолютно никаква друга роля, освен да заемат позиция в общественото мнение.

Що се отнася до групата «3/4 Съюз и 1/4 неутрализир» — преценката за сигурната принадлежност към «съюза» може да бъде съмнителна за всички други, но не и за Протогеров, който стои на първо място и за Атанасов, който сам се е записал, та за себе си поне не може да се съмнява дали ще бъде в «съюза», или ще остане неутрален. Това е толкова по-вярно, като се знае, че в списъка има една четвърта група, където са подредени всички, които сигурно биха водили борба против тоя престъпен съюз.

В тая група «за борбата до край» фигурират:

Брезов (Иван Михайлов), Гюрков, Баждаров, П. Станчев, Бадев, Мърмев, Пърличев (писано е Параличев вместо Пърличев, б. н.) Милев, Милетич, Георгов, Шанданов, Чкатров, Развигоров, Томалевски, Веригин (Иван Караджов), Филипов, Доню — Соколов, Атанасов, Поп Иванов, плюс Македон. младсъюз, плюс Студ. д-во Вардар.

При това положение вече задачите на групите и фронтовете ясно се очертават, за да няма нужда от повече коментарии. От една страна «съюзът», който се създаде в преговорите и споразуменията, а от друга — близките на жертвата и стоящите твърдо на принципа за независимостта и самостоятелността на движението.

Както ще забележат читателите — името на Александров не фигурира в групата на неговите хора, което е явно доказателство, че тия «мобилизационни планове» Протогеров и Атанасов са изготвили след убийството му.

Сега вече става още по-ясно, защо Протогеров не е наредил преследването на убийците. Нали техните имена веднага следват това на Алеко? Сега е вече напълно ясно, защо само няколко минути преди почването на Джумайската акция Алеко и Протогеров говорят за «новата ориентировка» и за изслушване «обясненията» на убийците Динчо и Щерьо.

С това и признанията на Г. Пенков и П. Говедаров, за настроенията веднага след убийството на Т. Александров, стават напълно ясни.

Говедаров казва:

> «Вечерта на 31 август на конгреса Георги Пенков и Георги Ковачев пееха разни песни. Другата вечер на 1 септември, когато всички конгресисти знаеха за убийството на Тодор Александров същите лица пееха пак».

А самият Георги Пенков признава:

> «В Сугарево когато тръгнахме да погребем останките на двамата убити дедо Ангел каза на Вл. Николов от Белица, Разложко, да остане с него, понеже бил там другия четник на Тодор Александров, когото са били оставили в Джумая по немане на място в автомобила — разбрах че го е страх от него».

И, разбира се, имало защо съюзниците санданисти да се радват. Пенков понататък признава:

> «Когато на Тодоровото погребение запитах Алеко кой от Вас ще каже няколко думи на гроба на покойника, Алеко ми каза, че Атанасов нема да направи това защото го мрази а г-н Протогеров нема да говори

защото за него убийството на Тодор е «мехлем» на рана. Още в Лопово Алеко ми каза, че убийството на Тодор Александров е станало със съгласието на г-н Протогеров.»

Имало е, значи, защо и Протогеров да се страхува.

В тази атмосфера на безутешна скръб за едни, на едвам скривана радост и ипокризия — за други, на 4 септември рано, към изгрев слънце, около ковчега на Тодор Александров, набързо изкован от няколко случайно намерени и наполовина прогнили дъски, стояха около 50 души въоръжени мъже, а заедно с тях и няколко лица, близки другари на Тодор, извикани специално за погребението от София. Веднага след погребението присъствуващите се разделиха на групи и се опътиха към различни страни из Пирина, за да се приберат по местата си. Макар през сълзи и недомлъвки, мнозина от верните на Тодора хора там можаха да разменят с Ив. Михайлов по няколко думи върху произхода на убийството. Недоизказани слова или многозначущи погледи бяха разменени между същите хора и някои от лицата, с които Михайлов бе пристигнал на гроба. Само с Протогеров нито Ив. Михайлов, нито неговите спътници, нито намерените при гроба приятели на Александров ни за миг не размениха дума или поглед в казаната смисъл. Както трябваше да се очаква, сам Протогеров не пожела да раздели с тези хора впечатленията си или предположенията си за причините на убийството и за инспираторите му, макар, че той има възможност да остане насаме с Ив. Михайлов няколко пъти по десетина минути; Протогеров бе смутен и загубил присъствие на духа.

На раздяла Михайлов успя да каже на някои от тръгващите си другари: «Пазете се и се дръжте; чакайте допълнително да влезем във връзка».

Четиримата, които бяха извикани от София, допускаха, че може да бъдат избити из Пирин на връщане от гроба. Това свое опасение всички те неколкократно споделиха.

Около два часа след погребението, в една стаичка в с. Сугарево влезнаха Алеко Василев, Георги Атанасов, Протогеров, П. Михайлов, Монев, К. Пърличев и Ив. Михайлов. Разговорът се започна от Г. Атанасов, който запитваше, какво предстои да се прави за напред. Иван Михайлов заяви, че първата грижа на ВМРО трябва да

бъде да намали броя на фронтовете, с които тя е в открита и в потайна борба; той спомена, че Организацията има разправии с болшевишките фактори, до известна степен с български управляющи среди, с Илинденската организация, и така да се постигне единогласие преди всичко в македонските среди; а това ще стане като се устрои една специална среща между няколцина видни илинденци и специални пратеници на ВМРО; в срещата би трябвало да се подложат на обстойно разглеждане досегашните отношения, да се изтъкнат доказаните нетактичности, както и да се реши потребното за добри бъдещи отношения. Мисълта на Михайлов веднага бе усвоена от Алеко и той прибави, че в случая се касае до един другарски съд върху видните илинденци, за да се види, как и в какво те са виновни спрямо революционната организация. Михайлов поясни, че няма нищо против, ако би се касаело даже до подобен съд.

Интимната мисъл на Михайлов, когато подхвърли идеята за подобна среща, бе да се осигури възможността за едно допълнително лично съприкосновение между верните хора на Т. Александров, и ония, които бяха виновниците за неговата смърт. В това отношение, може да се каже, първата крачка към разплащането за Тодор бе успешно направена.

С това предложение едновременно се добиваше известна вероятност да се отстрани опасността от едно бързо избиване верните на Тодора хора. Защото, при перспективата да видят събрани изброените за «процеса» активни Тодорови хора, с които в такъв случай би могло да се ликвидира по-лесно — Алековци биха предпочели да избегнат рисковете на една кървава схватка с намиращите се на близо неврокопски делегати (и без това твърде много наострени против тях), ако пристъпяха веднага към това разчистване. И наистина Г. Пенков признава, че е запитал Алеко: «Нема ли се некаква опасност от тия, — въпроса се отнасяше до дошлите от София: Ив. Михайлов, Панчо Михайлов, Пърличев, Монев и други; като му казах нема ли и с тех да свършите, а Алеко ми каза има време за тая работа на това мнение е и Протогеров — при друг случай ще свършим и с тех». Като се почне от този момент и се свърши с избиването на Алеко и Г. Атанасов, което стана на 12-я ден след падането на Александров, Протогеров нищо не знаеше, нищо не подози-

раше. Ето как минаха тия няколко дни и как се държа през тях Протогеров.

Подир срещата в Сугарево, за която споменахме по-горе, всички посочени лица слезнаха в с. Кърланово и, под сянката на един голям орех, размениха още няколко думи за предстоящите работи. Г. Атанасов настоятелно молеше Ив. Михайлов да се погрижел за по-бързото отпечатване на една македонска песнопойка, която била пратена за печат в една софийска печатница. Грижите на Атанасов в този трагичен час стигаха до отпечатването на някаква песнопойка. Протогеров приказваше за някакви дребни поръчения, относно работата в чужбина, от където няколко дни преди това бе дошъл един другар и в момента същият присъствуваше на срещата под ореха. Панчо Михайлов на слизане от Сугарево запита Ив. Михайлов, дали да остане при Алеко, Протогеров и Атанасов, защото последният му отправил такава покана, като му изтъквал, че имало доста работи и че той (Панчо) трябвало да се стяга за сериозни работи в Скопския революционен окръг (Атанасов встъпваше във функциите на Ц. К., та ще урежда Скопския окръг). Георги Атанасов, Алеко и Протогеров искаха да задържат при себе си Панчо с оглед на свои бъдещи намерения, както се установи в графата «за спечелване» от списъка на Георги Атанасов, където фигурираше и Панчо. Към пладне и четиримата повикани от София потеглиха обратно.

През 1926 г. случайно се откри и то в присъствието на външния съюзник на Баждаровци — г-н Ангел Узунов, че, останали сами под ореха, Протогеров и Алеко са го ударили на гавра с паметта на Т. Александров. Жителят от с. Кърланово, Григор Бегонов, който се е навъртал около Протогеров и Алеко по онова време, разкрива следното:

> «Минаха се няколко дена виждам че слизат всички конгресисти от с. Лопово и заминават кой от къде дошел. Най-подир пристигна Алеко с Протогеров, Атанасов, Вапцаров, Георги Пенков, Петър Говедаров и Гоце Манолев, и спряха в Кърланово седнаха под един орех на сянка до реката. Аз им предложих да донеса някоя черга за постилка, но Алеко «отговори няма нужда ние си имаме перелини. Постлаха пелерините си и си полегнаха. След половин час, другите си заминаха за Мелник, останаха само Алеко, Протогеров и Атанасов, с двама-трима непознати за

охрана. След като заминаха другите Алеко се примести на ново място, до него от десно седна Протогеров от лево Атанасов; Атанасов им науми че има доста вода да си измият краката. Алеко и Протогеров се съгласиха и тримата отидоха на реката. След като си измиха краката пак се върнаха на сенката. Полегнаха и тримата и Атанасов заспа. Алеко и Протогеров продължително си шушукаха тихо след което Алеко взима една чанта съдържаща разни писма и книжа. Той изваждаше писма от чантата и ги четеше на Протогеров като хвърляше пликовете на земята. Протогеров слушаше това което му четеше Алеко, и се подиграваше, като заедно с Алеко споменаваха името на Тодор и се смееха. Изваждаха от чантата и вестници едни от които късаха а други прибираха обратно. След половин час събудиха Атанасов натовариха багажа и заминаха за Мелник. Подир техното заминаване събрах пликовете. От тех едни беха с марки, а други без марки. Някои беха написани за Тодор Александров, а други на други непознати имена. Помна че някои от пликовете беха с чужди марки не български.

Гр. Г. Бегонов.

На бъдещия Ц. К. на ВМРО — Протогеров, Алеко и Атанасов, не стигаше убийството на Александров. Те намериха удобно време и случай да се гаврят с неговата памет, когато цяла Македония се изправяше пред страшни и съдбоносни за нейното съществуване перспективи.

НАКАЗВАНЕТО НА ЗАГОВОРНИЦИТЕ

През дните, които последваха погребението на Тодор Александров, усилено и съвършено тайно се обмисляше и приготовляваше ударът срещу заговорниците. Тесен кръг от организационни работници бяха се заклели да унищожат лицата, които, след като убиха Александров, хвърляйки в забвение неговата смърт, искаха да вземат в ръцете си революционната организация и да я насочат в опасни за нейното съществуване пътища. Решено беше, че трябва да се бърза и да се използува проектираната среща с илинденци. Вън от техническите подробности на плана, които трябваше да се обмислят, явяваше се друг един важен въпрос: да бъде ли убит и Протогеров?

След зряло обмисляне, възприе се той да не бъде убит, защото с неговото убийство, единствен член от Централния комитет, който би имал формално право да говори от името на Организацията, оставаше Петър Чаулев, който беше забягнал в чужбина и се намираше на болшевишка служба. От друга страна реална опасност в момента представляваха само Алеко и Атанасов, които фактически имаха около себе си група въоръжени хора и можеха да противопоставят физическа сила. Налагаше се Протогеров да бъде поставен като пленник на ВМРО и с течение на времето да се реши, какво ще трябва да се прави с него.

На 12 септември вечерта в Г. Джумая, където бе убит Алеко, 20 минути преди да падне той, водеше се разгорещен разговор върху убийството на Тодор в присъствието на Протогеров. Когато един от съзаклятниците умишлено и преднамерено каза, че Т. Александров имаше лоши черти в характера си и че желаеше да се налага на всички, Алеко Василев избърза разгорещено да го подкрепи и го похвали за тази негова откровеност. Стана дума и за ориентацията на ВМРО към болшевизма. Протогеров, който не намери нито една дума, за да защити покойния си другар Александров от нападките, побърза да

каже, че «Организацията непременно трябва да поднови връзките си с болшевизма чрез Виена» и посочи на Александров като на виновник за осуетяване на тия връзки. Той прибави, че «щом се свършат работите с Илинденската организация, ще трябва да се намерят хора, които да продължат прекъснатите разговори с болшевишките представители във Виена». Алеко Василев и Г. Атанасов напълно подкрепиха казаното от Протогеров.

След няколко минути пристигна в стаята последният от съзаклятниците, който бе запитан от Алеко Василев, къде е Ив. Михайлов. Пристигналият отговори, че Михайлов не може да дойде поради заболяване. Възмутен настръхнал, Алеко отправи по адрес на Михайлов следното обвинение: «Да не мисли той да се налага над нас. Защо не дойде да обвинява илинденци? Дай да видим какви обвинения е изпратил против тях.» Пристигналият другар отговори, че не носи никакви обвинения, че той не е виновен за неидването на Михайлов и че те могат най-сетне да го повикат, макар и болен, да дойде.

Установено бе по безспорен начин, че А. Василев и Атанасов беха взели всички мерки, за залавянето и убиването на Михайлов още при неговото явяване. Пристигналите вече в Джумая другари са забелязали всички извънредни мерки, взети от Алеко, за нападение. В книгата «Заговорът против Т. Александров», издадена преди 4 години, са посочени обстоятелствата, които явно казват, че Алековци са имали свой план за действие. Те са проектирали съдът над илинденци да се преобърне в избиване на Иван Михайлов и другарите му. На 12 септември вечерта, бидейки в една стая с Алеко, Протогеров и Атанасов, присъствуващите другари са се чувствували в клопка. Входната врата е била заключена и пазена от специални лица с револвери в ръка, като никога по-рано Г. Атанасов се отделил в една от съседните стаи, където се срещали и шушукали с четниците и дълго време не идвал при събраните в стаята с Алеко и Протогеров. Когато новодошлият от съзаклятниците е отговорил на Алеко, че не знаел защо Ив. Михайлов не идва и дал да се разбере, че му е мъчно за гдето сякаш него изкарват виновен за отсъствието на Михайлов, Алеко Василев го потупал по рамото и го поканил да излязат, за «да му каже нещо». Алеко, направил крачка напред, отворил вратата, но в тоя момент другарят стреля върху него и Алеко пада

убит, простирайки се до прага на вратата. Положително се знае, че Алековци не са желаели да посегнат на този млад човек, знаейки, че е син на много заслужил народен ратник и понеже са го считали още съвършено млад и непричастен в борбите. Затова Алеко е искал да го изведе из стаята. Атанасов, който до този момент е бил в една от съседните стаи, започва да стреля. Хората на Алеко, разположени в близките къщи, също стрелят. В суматохата Атанасов успява да избяга през прозореца, скрива се и едва към зори е бил забелязан и прибързано застрелян от хора, които не са съобразили от каква полза би било залавянето му жив.

Протогеров е бил съвършено изненадан от станалото. През всичкото време, когато се е водила престрелката в къщата — а това е продължило повече от 10 минути — той е коленичил в един ъгъл на стаята, треперел е и отправял към другарите молба за милост и пощада. Насмалко той не е бил убит от едного измежду тях, който във възмущението си, въпреки изричното решение, насочил е револвера си срещу него и го е питал да каже, защо са убили Тодора. Протогеров е изгубил ума си от страх, целувал е краката и ръцете на другаря, молейки го да не го убиват. . .

А на другия ден Протогеров подписа комюнике по убийството на Т. Атанасов и по наказанието на А. Василев и Г. Атанасов!. . .

Само А. Протогеров беше способен да извърши тази подлост. След като бе кроил с Алеко и Атанасов заговор и планове за бъдещето, а в надвечерието беше така приятелски настроен спрямо тях — да подпише смъртните им присъди и след това убиването им!

С комюникето той вече напълно одобряваше станалото и всецяло го приписваше на себе си, макар да нямаше абсолютно никакво участие в него. . .

След падането на Алеко и Атанасов, избити бяха около 20 души техни приближени, които имаха пряко или косвено участие в заговора. Протогеров бързаше да покрие със своето съгласие и тия наказания, като със своето комюнике и официално поемаше отговорност за смъртта им, макар той и по тези мерки да не бе питан и да не знаеше нищо. За някои лица, особено за Нашко Елшански, Чудомир Кантарджиев и Буйнов, самият той настояваше да бъдат непременно убити. Нашко Елшански е

лицето, което минаваше за твърде доверен човек на Алеко Василев. Протогеров сигурно се опасяваше, че Алеко Василев може да е доверил на това лице нещо, което да изложи Протогеров, а за Ч. Кантарджиев е настоявал също така да бъде убит, защото — както впоследствие стана известно — освен преговорите по «съюза» в Лъжене, лично той е давал идея Кантарджиев да замине за странство, за да се срещне с Паница и да установи по-сигурна връзка между ВМРО и болшевиките — разбира се, зад гърба на Т. Александров. Боял се е да не би Чудомир Кантарджиев, както и Буйнов, като останат живи, да изнесат публично подлостта и безхарактерността му.

А за физическите убийци Щерьо и Динчо непрестанно питаше, още ли не са убити и дали има вероятност да паднат живи в ръцете на Организацията. Постоянно съветваше да не се «полакомим» да ги залавяме живи, за да се избегнело даването на излишни жертви.

За всички беше ясно като бял ден, че не «жертвите», а нещо друго ги интересуваше.

В последвалите Джумайски събития дни, някои от по-видните заговорници, като П. Говедаров, Г. Манолев, Буйнов, Ст. Хаджиев, Г. Ковачев и пр. свикали са сбирка и решили да вдигнат въоръжени хора, за да нападнат Джумая с пълното убеждение, че Протогеров ще действува с тях. Дори с първия ден след убийствата в Джумая, някои от заговорниците мислят, че и Протогеров е убит, защото никой не е допускал, че за едно престъпление, в което имат еднакво участие Алеко, Атанасов и Протогеров, само първите двама ще бъдат наказани, а последният ще бъде пощаден. Г. Ковачев, който бе успял да подведе и въоръжи няколко души, пише на П. Говедаров в Мелнишко:

> «Както може би знаеш вече в Горна Джумая са убити Алекс, Протогеров, Атанасов и др. от хората на Т. Александров. Положението след това събитие стана тежко. . .» (факсимиле № 16 от книгата «Заговор против Тодор Александров»).

Вярно е, че те са очаквали съвсем друго и «това събитие» обръща положението. . . Но «мобилизацията» им не успява. Г. Пенков, който в началото също бе успял да вдигне няколко въоръжени човеци и е имал планове да мобилизира милиция, за да превземе Джумая и се при

съедини към Протогеров — се вижда изоставен от хората си. Всички други заговорници не успяват да вдигнат хора, а напротив — биват преследвани и деморализирани.

Когато, обаче, по-късно научават, че Протогеров е жив и той дирижира наказването (те са мислили, че наистина Протогеров командува преследването им), те са възмутени от тая измяна. Веднага помислили, че Протогеров, след като се е отървал от Т. Александров, скроил план да се отърве и от Алеко, Атанасов и техните хора, за да остане сам господар в Организацията.

Израз на това възмущение дават Динчо Марков Балкански (един от заклетите посветени в заговора) и Г. Пенков, интимният приятел и съветник на Алеко.

В цитираните вече показания на първия ние срещаме по адрес на Протогеров следните думи:

> «Заради това не мога да търпа тия мръсотии които се връщат подло от самите инициатори, който и досега се мотаят още живи радват се че са зимали поста на покойния Тодор мислят и ковят други съдбини на прави и невинни хора».

Това огорчение против Протогеров е твърде обяснимо, когато го изповядва човекът, който е свидетел на първото събрание в Припечене, където съвместно с Протогеров се решава убийството на Т. Александров.

А Г. Пенков, който се скита дълги дни гладен и без подслон из Пирин, казва следното:

> «. . .Като стана дума за виновници на убития Тодор Александров казах му че в тая работа има голема вина и Протогеров, в които може би ще ме съди сега. . . виновници за убийството на покойния Тод. Александров не са само Алеко и Атанасов но най-главния е Протогеров».

И по-нататък още:

> «За да бегам повече от 18 дена из Пирина и да действувам за събирането около мене на въоръжени хора за нападение на Джумая, исповедвам, че се надевах на Атанасов за който научих, че останал жив, но най-много се надевах на това, че г-н Протогеров ще се присъедини към мен, ако аз успея да се наложа. Обаче оказа се че той се присъединил към ония, против които, знаех, че беше. Това негово отстъпване пред

силните искрено ме възмути. Истината си е, че Протогеров е участник в убийството на Тодор Александров».

Това разправя Г. Пенков, който, в увода на своите признания казва: «Безразлично ми е дали аз ще бъда жив или не, не позволявам никому да допуска че съчинявам работи за да си спася кожата понеже съм готов всеки момент да умра но като честен човек — това съм доказал и готов да докажа». И още — в допълнителните показания. «По чиста съвест, без всекакво принуждение, като повтарям, че ми е безразлично дали ще живея или умра, а желая да бъда само честен човек, съобщавам допълнително следните известни на мене факти. . .»

А показанието си заключва: «Горните самопризнания правя водим единствено от искреното желание да остана верен на себе си като скромен ратник в Македонската освободителна борба, както и за да посоча самата истина пред В. М. Р. О., и пред бъдещето.»

С тази предсмъртна изповед на Георги Пенков, която запечатва верността на показанията му, ние приключваме доказателствата за участието на Протогеров във великото престъпление от 31 август 1924 год.

Изнесените неопровержими документи около извършеното през 1924 год. злодеяние срещу революционна Македония ще запушат завинаги устата на оная групичка кариеристи, които погазиха почитта си към светлата памет на Александров и в своята драбнава борба срещу ВМРО искат да освободят от отговорност големия грешник Ал. Протогеров, да създадат фалшиви ефекти от справедливо наложената срещу него наказателна мярка и по този начин да спечелят общественото мнение за своята лична и срамна кауза.

Наказанието срещу Протогеров се отложи, но неговото престъпление не можеше и не биваше да се забрави. Иначе ние трябва да се простим за винаги с морала и традициите на ВМРО и да оставим съдружника на разбойника Алеко и Г. Атанасов, на няколкото комуниствуюващи македонци и македонствуюващи комунисти, които устроиха и изпълниха престъпния заговор срещу Тодор Александров, да стои начело на борческа Македония и чрез своята сянка на убиец да помрачава нейния полет към свобода, към правда и човещина.

СЛЕД ДЖУМАЙСКАТА АКЦИЯ

Със заговорниците, благодарение единодушното участие на населението, се ликвидира бързе ВМРО бе спасена. Всички опасни елементи бидоха поставени на местата им. Проектираше се наскоро да се събере общ конгрес, който да избере Централен комитет, защото след смъртта на Тодор организациите и групите вътре рискуваха да се разпаднат. Но докато се свика конгреса единствен член на Централния комитет оставаше Протогеров. Както се казва на друго място, П. Чаулев беше далеч и открито воюваше против ВМРО. Наскоро той бе убит.

Няколко месеца наред Протогеров не смееше да се явява между македонското население поради това, което бе станало. Той чувствуваше, че наредбите, които бе издавал в качеството си на член от Ц.К. не биха имали нужната тежест само с неговия подпис. За това, по негова молба, Иван Михайлов влезна в ролята на секретар на Централния комитет и фактически той вършеше текущите работи. За да имат сила наредбите на Протогеров, последният сам покани Иван Михайлов да приподписва за секретар, макар подобна длъжност да не съществува по устава и правилниците на Организацията. Това показваше неговата гузност прад населението.Иван Михайлов прие тая длъжност, защото чрез това му се удаваше по-голяма възможност да контролира действията и наредбите на Протогеров, в когото всички бяха изгубили вяра.

От друга страна трябваше да се дават официални нареждания за подготовката на предстоящия конгрес на ВМРО. Пред конгреса бе необходимо да се чете отчет от името на ЦК за дейността му през изтеклите години. Представител на ЦК бе само Протогеров и той трябваше да представи отчета, в изготвянето на който му помагаха някои измежду заварените назначени временни задгранични представители на Организацията. Цялото общество, македонско и чуждестранно, прие като свършен факт спасяването на ВМРО и очакваше тя да стъпи на

ново на краката си. В поробена Македония беше предприета усилена акция срещу потисниците, със знанието на Протогеров, но без той да имаше активно участие в решаването на подобни въпроси. По всичко личеше, че в кратко време революционното движение ще закрачи на ново и ще върви с успех напред. Оставаше, обаче, неразрешен само един проблем: какво ще стане с Протогеров?

Днес, когато той не е вече между живите, ние намираме за абсолютно необходимо да изясним и този момент от събитията след 31-август и да отговорим на въпроса, който се задава от много страни: защо Ал. Протогеров не бе осъден и наказан от шестия редовен конгрес на ВМРО?

Известно време преди конгреса се заговори усилено между по-изпъкналите дейци в Организацията за участта на Протогеров. Очертаха се няколко мнения по това. Едни настояваха той да бъде отстранен от редовете на Организацията без да му се налага каквото и да е наказание, въпреки неговата виновност, за да се спаси революционното движение от нови сътресения и излагания пред чуждия свят. Други намираха, че той ще бъде много опасен, когато ще е вън от Организацията, защото суетата му и престижната му амбиция ще го тикат постоянно към създаване на фронтове; изказваха се опасения, че би могъл да тръгне и с фактори, които целят завладяването на Организацията. Привърженици на това гледище намираха за най-полезно Протогеров да бъде преизбран в ЦК на Организацията, та по този начин да се заангажирва в нея, да бъде отблизо контролиран и да се избегне, каквато и да е вреда, която неминуемо ще подготви неговото стоене отвън. Носителите на това мнение, найупорити между които бяха Кирил Пърличев и Георги Баждаров, не забравяха да изтъкват още и «голямото име» на Протогеров и неговия «авторитет» пред чуждия свят.

Иван Михайлов и другарите му, не само че решително се противопоставиха срещу преизбирането на Протогеров, но те поискаха той да се тегли под отговорност за извършеното престъпление и да се наложи следуемото му се наказание от конгреса.

Сегашните приятели на Протогеров, обаче, — Кирил Пърличев и Георги Баждаров се наложиха. Те поставиха като абсолютно условие за единството на Организацията преизбирането на Протогеров за член на новия Центр. комитет.

За Михайлов и неговите другари оставаше следната дилема: или да упорстват до край на своето становище и с това да предизвикат разцепление в Организацията и второ, да предизвестят по тоя начин Протогеров за своите намерения, който би могъл да вземе съответните мерки срещу тях, или пък да се помирят с един тежък компромис, като запазят в душите си непокътната клетвата да търсят до край и накажат виновниците за Тодоровото убийство.

Иван Михайлов и неговите другари трябваше да отстъпят пред упоритостта на Баждаров и Пърличев, защото не за емаха никакви ръководни места във ВМРО и като така, не разполагаха с организационни сили, които биха хвърлили в борбата, която неминуемо би се наложила. Приемайки този неизбежен компромис, обаче, те оставиха отворена врата за преследване и наказание на Протогеров. На VI-тия редовен конгрес се прокара единодушно решение, с което новият Централен комитет и всички по-низши органи на организацията се задължаваха да издирват и наказват останалите живи виновници за престъплението от 31 август 1924 г. С това решение на конгреса, се даваше възможност да се събират и нови данни за участието на Протогеров в заговора и да се подведе под отговорност пред следващия конгрес.

Един път приели по необходимост оставането на Протогеров в Организацията, Михайлов и неговите другари не се противопоставиха на желанието на Пърличев и Баждаров за преизбирането му в Централния комитет на Организацията, защото, поставен на каквато и да е по-малка служба, той би живял с подозрения и би се отметнал.

На самия конгрес, по взаимно предварително съгласие между делегатите, не се искаше сметка от Протогеров за онова, що стана с Тодор Александров. Тия въпроси умишлено се отминаваха мълком. Само делегатът Петър Шанданов не устояваше на думата си и многократно се нахвърляше върху убийците на Тодор, по начин, който недвусмислено визираше Протогеров. Но все пак Шанданов съумя да не каже повече, отколкото бе потребно. Прилепският войвода Петър Костов — Пашата, който впоследствие загина в Тиквешко, в сражение със сърбите, също не можа да се удържи и яростно, в присъствие на всички делегати, викна към Протогеров: «Убиец! Ще има да отговаряш за смъртта на Тодор!» Инцидентът набързо бе потушен.

През време на всичките заседания на конгреса, Протогеров представляваше жалка картина на човек достоен за окайване. Той не смееше нищо да възрази, нямаше кураж да спори по какъвто и да е въпрос. Очите му бяха всякога наведени в земята; до последния момент той не знаеше какво го очаква. Нека отбележим, че в изтеклите пет месеца никой не бе споделил с него мнение за онова, което има да става на конгреса. Той дойде в конгреса като същински пленник. Проектирано бе да бъде задържан за такъв и след конгреса, макар и като член на ЦК. В негово присъствие и при пълно мълчание от негова страна, конгресът взе единодушно споменатото решение да се продължи издирването на виновниците за убийството на Александров и да се накажат. Протогеров сигурно се е утешавал с мисълта, че това решение се взема само за форма и за да се успокоят духовете на онния, които сам той чувствуваше, че с пълно основание посочват на още живи виновници по това убийство. Наистина, това решение успокояваше негодуващите дейци и то главно, по отношение на Протогеров; решението не изключваше събиране на данни и взимане на мерки и по отношение на член от Централния комитет, тъй като бе решение на най-върховната инстанция — на конгреса. Ето по този начин Протогеров стана член в Централния комитет, приспан с мисълта, че се е поставило точка на въпроса за престъплението на 31 август 1924 г. Заедно с него в Център. комитет влязоха и бяха посочени за запасни членове хора, за които свещен дълг беше да разкрият до край всичко, което беше във връзка с казаното престъпление. А в Задгр. представителство на ВМРО бяха избрани лица, за които се смяташе, че никога няма да се откажат от този свещен дълг. Те, между другото, трябваше и по-отблизо да предотвратят възможните гафове, които Протогеров често би вършил зад граница, поради манията му да политиканствува.

СЛЕД VI. РЕДОВЕН КОНГРЕС

Компромисите, които се направиха във връзка с личността на А. Протогеров, се оказаха вредни не само от гледище на морала в Организацията, но и за практичната работа и за мероприятията от най-обикновен текущ характер на Централния комитет.

Поради познатия вече негов характер и поради нараненото му себелюбие с избора, при който той получи едно незначително болшинство, докато Михайлов получи всички гласове, Протогеров бе една непрестанна спънка в работата на другите двама членове от Централния комитет.

През трите години след конгреса (1925, 1926 и 1927), поведението на Протогеров се характеризира с безброй признаци на омраза и ненавист, особено спрямо верните на Александров хора, главно Иван Михайлов и тези, които взеха участие при избиването на Алеко и Атанасов. Нито един момент Протогеров не пожела да се приближи към тях като другар. С голяма неохотност се съгласяваше да се повери една или друга организационна мисия на тези хора. От най-дребни случаи се мъчеше да вземе повод, за да бъдат те обругани от него, или, ако може, да бъдат изхвърлени от Организацията. Изразът «възпитаник на Тодора», бе за Протогеров синоним на вреден за Организацията човек.

Стоенето на Протогеров в Централния комитет през трите години бе същинско изтезание и язва за Организацията. Безброй негови противоречия, капризи, спорове, нетактичности спъваха общата работа, отнемаха времето и изхабяваха нервите на другарите му. Неговата безхарактерност създаваше безброй неприятности. Ще посочим само един типичен случай, за да не изброяваме стотици дребни подобни. Отначало той се изказа против железопътните атентати, но след като констатира полезния ефект от този род акции, решително се обяви за тях. Наредил бе даже една акция, която трябваше да стане в

място и да се извърши във време, които не можеха да се одобрят съгласно едно решение на Централния комитет. От странични хора, един от колегите му бе научил, че Протогеров замисля тая акция и побърза да го предупреди, че не бива да я предприема. По тоя повод неговият колега бе помолил К. Григоров (псевдоним), най-големия днешен апологет на Протогеров, да го запита, има ли нещо вярно, че такава акция се готви Протогеров отговорил на Григоров, че мисли да прави въпросния атентат и че е добре да се даде мнение, одобрява ли се или не акцията. Григоров своевременно се обади на колегата на Протогеров и след разбирателство отново влезна във връзка с Протогеров, като му обади, че акцията се счита ненавременна и неуместна. Протогеров обаче, призна, че антентаторите са били отправени на мястото по-рано, т. е. още преди първия разговор между Григоров и Протогеров, макар последният тогава да се престорил, че нищо не е почнал и ще чака мнение.

Навикът му да се харесва на нелегални хора чрез ласкателства и угодничества деморализира ценни работници. Тая му «политика» правеше неблагоприятно впечатление даже и на по-прости хора, които не обичат лигавенето, а предпочитат да виждат началството си в построг, но по-достоен вид. Твърде често Протогеров умишлено избягваше да порицава грешки на нелегални хора, за да им се харесва и да ги привързва лично към себе си.

На работници, за които някой от другарите му съобщаваха, че вършат грешки и провинения, за които трябваше да вземе мерки, той съобщаваше «поверително», че този или онзи член от Центр. к-т е искал наказанието им; с това целеше да ги отчужди от другарите си и да ги привърже към себе си. Разбира се, по тоя начин Протогеров изпадаше твърде низко в очите даже и на самите провинени, мнозина от които, сами съзнаващи прегрешенията си — схващаха, че началник като Протогеров може по-скоро да ги окачи на въжета, отколкото да ги насочи по правия път.

За Протогеров бе правило да смята, че всички, които случаят бе поставил в контакт с него по революционното дело, както въобще в македонското движение, трябва да бъдат безпрекословно предани лично нему и доколкото би му се удало непременно да ги постави в положение да са чужди за неговите колеги, или да ги насочи против последни-

те, а особено против Тодор Александров в по-далечното минало, и против Иван Михайлов в по-близкото.

Чрез свои необмислени постъпки, Протогеров не веднъж изложи името на ВМРО, като постави под съмнение нейната независимост и становището ѝ да не се намесва в чужди за нея разпри. Смятайки се предопределен от Бога да бъде навсякъде «прав», през миналите три години той в няколко трудни моменти забрави, че бе член на най-висшата управа на Македонската революционна организация и извърши гафове, които срам ни е да опишем и които биха изложили името не само на ВМРО. . .

Протогеров не знаеше и не искаше да прокара разграничителна линия между службите от разно естество, които праз живота му се бе случило да изпълнява.

Излишно е при това да подчертаваме, че тъкмо Протогеров имаше основание и най-големия дълг да измерва думите и постъпките си, защото не е тайна за никого фактът, крупният и неопровержим факт, че тъкмо поради неговата личност, прекарала една непостоянна в идейно и политическо отношение кариера, македонското движение биваше тъй често обругавано, македонските политически лозунги биваха тъй често оспорвани, а от чужда и наша среда биваше поставяна под съмнение и скреността в идеите, на чийто криле въодушевено се носеха и славно умираха през последните години толкова незабравими герои. Той именно трябваше най-много да се пази от подозрение върху делата му. Това ще може, ако днес вече не е във вреда на личните му сметки, да потвърди аргументирано и Наум Томалевски, от когото до втръсване, години наред, слушахме оплаквания, че външният свят никога няма да ни повярва, докато в македонското движение стои генерал Протогеров. Същият Томалевски би могъл да каже най-много подробности и за «дипломатическата» дейност на Протогеров в чужбина, защото той бе повече от две години заедно с него из разни европейски градове. Томалевски с раздразнение бе разправил на десетки приятели, как, например, са се срещали в странство той и Протогеров с видния болшевишки деятел Кръстьо Раковски и какви ужасни гафове е направил Протогеров от името на Организацията, когато последната не само никога не би могла да мисли с ума на Протогеров, но се срамува дори да повтори, макар и като куриоз онова, което е говорил този ограничен маниак. Впрочем, той не е бил по-

способен и в коа да е друга област. Напразно в писмото, което и писал десет дни преди убийството на Александров, той се сърди на последния, за гдето го счита годен само за «калугер».

Само онези, които в продължение на три и половина години трябваше да работят с този безхарактерен, облечен в най-висшата власт на Организацията, могат да кажат, наистина, какъв подвиг е било да го понасят.

Протогеров играеше ролята на мършав кон впрегнат в колата по други здрави коне. Той не само не помагаше на другарите си в носене на тежкия товар, но им пречеше непрекъснато, защото покрай другия товар трябваше да мъкнат и неговата тромавост.

Хората от фарисейския орден около Баждарова признаваха и безхарактерността на Протогеров, и маниячеството му, и престъпленията му, включително и най-великото от тях — убийството на незабравимия и незаменимия Тодор Александров, но предпочитаха да оставят други да понасят последствията от тези негови престъпни наклонности, толкоз повече, че тъкмо това създаваше от време-навреме нужда от тях и ги правеше арбитри на положението. За този егоизъм мнозина ще ги осъдят. Но всички честни хора ще се отвратят от тях за това, че, познавайки добре Протогеров и неговите престъпления, Баждаровци, чрез една срамна литература, с която наводниха кръчми и кафенета, мислят, че ще заглушат истината. Те се опитаха да го изкарат светец, след като хамалски са го ругали. Те вършат това само и само с неговото име да прикрият своите лични дертове, от които обществото ще се отврати, като ги узнае. Но в своята срамна кампания Баждаровци леят крокодилски сълзи и за Тодор Александров. Служейки си с името на Тодора, Баждаровци издигат за знаме неговия убиец — онзи, който съчетаваше в себе си всички качества на безхарактерност, на подлост и себелюбие, на вечно недоволство и мнителност и чието име е свързано с най-страшното престъпление в историята на нашето нещастно отечество.

Александър Протогеров, който бе в непрекъсната скрита или явна борба срещу Тодор, който в омразата си против последния се съюзи с разбойника Алеко и неговите комунистически приятели; същият Протогеров който, след кървавото злодеяние в дебрите на Пирин, се придружава и се съвещава при най-приятелска обстановка с убийците

Щерьо и Динчо — ще носи завинаги Каиновия белег на убиец на своя брат, на своя другар от Централния комитет, когото простреляха слепите куршуми на 31 август 1924 г. Върху черната памет на Протогеров ще виси вечно проклятието на цял един потиснат и злочест народ, който изтръпва от остра болка пред гроба на Александров, пред страшното посегателство над тоя свой незаменим и легендарен революционен водител.

Тодор Александров, обаче, не остана забравен и неотмъстен. Неговият дух ще бъде спокоен от новия подем на борческа Македония, която премахна великия грешник и отърси от себе си тежките окови, които спъваха нормалното и спокойното развитие на народбото освободително дело. То ще бъде подето от всичко честно и родолюбиво в македонския народ и чрез сигурната материална и морална подкрепа, която ще му окажат истинските приятели на македонското освобождение, ще успее да съкруши тежкото робство, под което изнемогва нашето отечество. За Македония нашият народ ще даде всичко. В нейно име ние ще продължим великото дело на Даме, Гоце, Пере, на хилядите знайни и незнайни покойници и на онзи скъп и легендарен покойник, чийто живот бе така подло и предателски отнет през последния ден на м. август 1924 г.

Защо престъпникът не бе получил заслуженото наказание своевременно — ние казахме. А защо се наказа тъкмо сега — това читателите ще узнаят от втората част на тая книга, която ще хвърли светлина върху факти и събития, които предшествуваха екзекуцията от 7 юли и които неминуемо тикаха към нея, защото се създадоха условия, при които престъпните наклонности на стария грешник готвеха нови престъпления и нови катастрофи.

Най-главните роли в тия събития играеха тъкмо онези, които днес вдигат шум до Бога, смятайки, че по този начин ще успеят да скрият низките подбуди, които ги подтикнаха към неморлания съюз, чийто проявления определиха датата на наказанието на Протогеров.

Ако Протогеров и Баждаровци бяха готови да се явят пред най-върховния институт на Организацията — конгреса, събитията не биха взели този обрат. Но подтикнати от свои лични сметки и интереси, те всички, в продължение на осем месеци, държаха Организацията изпра-

вена пред трагични дилеми, спъвайки нейната дейност в тия важни моменти, понижавайки престижа ѝ, накърнявайки неяния морал.

Защо и как пречеха за свикването на конгреса — ще се узнае от следващите страници.

Споровете около конгреса и личната кауза на Задграничните представители

ПОДГОТОВКАТА НА VII. ОБЩ РЕДОВЕН КОНГРЕС

През дните, които предшествуваха подготовката на VII редовен конгрес на МВРО, преценката за зловредното влияние на Протогеров беше обща и мерките за спасяването на Организацията от неговата личност бяха обмислени от всички. Но, всичко се обмисляше и редеше с оглед на едно неопределено бъдеще, и, така да се даже, с абстракции, защото никой от отговорните личности в Организацията не бе заговорил конкретно за конгреса, който можеше да се занимава с тия въпроси. А датата за свикването на VII. общ редовен конгрес наближаваше и трябваше да се помисли вече за подготовката му.

През месец октомври 1927 г. Иван Михайлов отправи бележки до другарите си от Централния комитет и хората на З. П., с които ги питаше: не смятат ли, че е нужно да се съберат, за да поговорят около подготовката за свикването на конгреса, който, според устава, се свиква на всеки три години.

Георги п. Христов беше твърде далеч и не отговори.

Протогеров до края на месец декември не намери за нужно да отговори на тая бележка.

Задграничните представители също в продължение на два месеца нищо не отговориха. Вместо това, обаче, един ден мужду Иван Михайлов и твърде близкия на Баждаров и Пърличев приятел — Ангел Димитров, се провежда разговор по въпроса за конгреса. Димитров се чудеше на акъла на Иван Михайлов, за гдето е искал да свика конгрес, изтъквайки му следните доводи: а) ти си господар в цялото движение; Протогеров без тебе нищо не е в състояние да стори; б) и в миналото конгресите са били отлагани години наред; в) има опасност от сътресения, които могат да дойдат от към Протогеров, или поради апетити на някои други лица.

Тези съображения не могат да не възмутят всеки съ-

вестен член, или съчувственик на ВМРО, който знае голямото значение, което имат за нейния правилен развой конгресите, които и без това са редки. Това възмущение бе обзело и нашия другар Иван Михайлов, който го сподели с някои от по-видните лица в Организацията, и то бе толкова по-оправдано, като се знаеха отношенията на А. Д. с споменатите двама членове на Задграничното представителство, на чието мнение, всъщност, по обща преценка Ангел Димитров бе станал само проводник.

Иван Михайлов отговори, че нему лично Организацията не е нужна, за да бъде доволен, когато е или го считат господар в нея; за него постовете в македонското движение не са «меснети», за да иска да бъде увековечен, когато се доберe до някой пост. Тъкмо обратното — той и онези, които като него са дошли в редовете на Организацията от идеализъм и които заемат известни постове в нея, чувствувайки ги като изпълнение на тежък дълг към Родината — са наклонни да се борят с всички средства против онези, които искат да схванат службата си във ВМРО като раздавани «меснети».

При туй Организацията не бе проспала мъртвешки сън, та да няма нужда от един преглед на миналото. В момента Организацията е на мястото си, твърдеше Михайлов, но ако не стане конгрес, може да настъпи едно морално разтление.

И след този разговор с Димитров, отговор от съответните места пак не се получи. Трябваше при една обща среща да се издебне момент и пред всички да се запита Протогеров, дали е получил бележка и какво мисли по конгреса. Той едва промъмка през носа си, че е получил бележката и че би трябвало да се поговори по въпроса. Тогава някой и от З. П. промълвиха, че не е зле да се поговори. И, наистина, 7—8 дни след тази среща, Иван Михайлов получи едно писъмце от Баждаров, който го запитваше дали ще може да се уреди една среща, на която да се поговори около конгреса.

В писмото се казваше, че задграничните представители желаят първо с него да поговорят, преди да говорят общо, за щото — както от после се узна — Протогеров ги бил поканил на подобна среща (макар на бележката на Ив. Михайлов да не бе още отговорил), но те са предпочели да се срещнат с Михайлов преди да се отзоват на поканата на Протогеров.

Тази въпросна среща стана. Преди всичко, от името на З. П., Баждаров зададе въпроса: може ли да им се изясни, по какви съображения трябва непременно да се свика конгрес. Срещата продължи около три часа, в течението на които Иван Михайлов изложи споделяното в организационните среди становище по следния начин:

а) Конгресът трябва да се свика, защото така предписва Правилникът;

б) Конгресът трябва да се свика още и за туй, защото, ако продължим да управляваме ВМРО без конгрес, ще се явят критики по наш адрес — по адрес на Централния к-т и Задграничното представителство, че сме узурпатори. И в такъв случай сигурно е, че преди всичко личности паднали, на чийто кеф не бихме могли да угодим, ще издигнат такава критика. Не е изключено, носители, или даже автори на подобни критики да се укажат и хора иначе сериозни, но които евентуално могат да смятат, че е време Организацията да претърпи контрол и промяна, или пък че е време лично те да осъществят някои свои въжделения за влизане в Централния комитет или Представителството;

в) Свикване се налага още и за това, защото Организацията през изтеклите три години прекара един интересен живот, от гледище на тактика и метод, че тя живя един бурен живот при преоценката на много застарели ценности. Всеки, който чувствува, че сам е живял с пулса на борбата, който е почувствувал годното и негодното измежду средствата и възможностите ни, ще желае да има конгрес, за да допринесе малко или много в интереса на движението. Организацията ще трябва да промени и Устава, изработен за условията през турско време. Да се отърве от всевъзможни излишества, да стегне и да провери редовете си. Ако ние самите не бихме имали що да кажем върху някои моменти от живота на ВМРО през тези три години, не можем да отнемем правото на другите организационни хора да си кажат мнението.

Членовете на Задграничното представителство най-после се убедиха в необходимостта от свикването на конгреса.

На 3 март 1928 г. тримата членове на Централния комитет се събраха, за да разменят мисли върху най-законния начин, по който би могло да се изберат делегати за общия конгрес, съобразявайки се с духа на Устава.

При разискванията между членовете на Централния комитет изтъкнаха се три различни тези или пътища, по които може да се достигне до един общ конгрес. И тримата членове констатираха тия три положения, които се разгледат всестранно с решение да се докладват в една обща среща, на която трябваше да бъдат извикани и членовете на З. П., за да де изслушат бележките и мненията и на последните, та след това Централният комитет да се спре окончателно на най-законното и моралното от тия три положения, за да го възприеме като база за делегатството при предтоящия конгрес.

На всеки случай, всички членове на Цетр. комитет бяха единодушни, що се отнася до правото на Централия комитет, както е предвидено в Устава, сам да урежда конгреса. Александър Протогеров, който писмено подробно разгледа в едно свое изложение трите основи за произвеждане изборите за делегати заключава: «При така всестранно разгледания въпрос, нека да си каже думата Централния комитет върху начина на избирането на делегатите за общия конгрес на ВМРО». Тримата членове на Централния комитет приеха да се свика конгрес въз основа на чл. 170 от Правилника и числото на делегатите, в духа на този член, да се определи от фактическото положение на ВМРО и развитата революционна дейност.

Протогеров, обаче, даваше израз и на своето желание да се осуети свикването на конгреса. Не намирайки други причини за това — той, за да спечели време, пожела «да си помисли малко» върху разгледаните въпроси.

Няколко дни по-късно представи едно писмено изложение, в което даваше мнение, че свикването на конгреса е наложително и трябва да стане между 10 и 20 април. Но от друга страна прави такива запитвания, от които проличава, че много голямо удоволствие би било за него, ако въобще конгресът не се свика.

Не друг, а Георги п. Христов, след като е прочел изложението на Протогеров, бърза да пише на Иван Михайлов с дата 6 март:

Др. Радко,

Вярвам и ти да имаш на ръка мнението наАнгел по конгреса. Сега се разбра какво е било неговото помислуване. Моето заключение е, че той иска да осуети конгреса. Аз в нищо няма да отстъпя и съм се установил за Битолско как да се изберат делегати и точ-

но съгласно чл. 170 от Правилника. Ветър работи приказва той. Да го запитаме преди 3 г. когато бяха съвсем условията други как стана общия конгрес, в който той бе избран за Ц. К. Ами след три и неопределено число години според него как мисли да направи конгрес.

С поздрав Форов.

6.III.1928 г.

След тая среща на Централния комитет, Иван Михайлов направи предложение разискваните въпроси да бъдат изнесени и пред членовете на З. П. и запасните, за да се осветялт всестранно и тогава чак Центр. комитет да вземе окончателно решение. Ако Михайлов не бе направил подобно предложение — среща с З. П. въобще не щеше да има и Централният комитет щеше да реши въпроса, без да сондира мненията на други лица.

Уговорената среща се състоя на 6 март в присъствието на членовете на Ц. К. членовете на З. П. и запасните членове — Гюргов, Шанданов, А. Димитров. На тая среща Михайлов докладва констатациите на Ц. К. по въпроса за конгреса и делегатството. Той съобщи, че конгресът неминуемо трябва да се свика, след което изложи законната база, както я бе възприел Центр. к-т. Всички се изказаха върху поставения въпрос утвърдително. В подкрепа на възприетата от Центр. к-т база най-блестящо се аргументираха Георги Баждаров и Кирил Пърличев. Първият прибягна и към примери от английската история, за да докаже нейната законност и моралност. Централният комитет си взе бележка определи за 8 март нова среща, само за членовете на Центр. комитет, които да установят окончателно подробностите върху избора на делегати за VII общ редовен конгрес на ВМРО.

На срещата на 8 март в разговор се рекапитулираха онния главни линии, върху които Централният комитет, в присъствието на членовете от З. П., се установи на 6 март по въпроса за свикването на конгреса. След проучване подробностите, и тримата членове на Центр. к-т се установиха единодушно върху съдържанието на протокола за свикване на конгреса и върху текста на писмото до окръжните комитети за избиране на делегати. За цел та на Иван Михайлов бе възложено да напише протокол, който веднага да бъде изпратен за подпис на другите членове на Центр. к-т. Ето и самия протокол:

Протокол № 8

Днес 8 март 1928 г. Централният комитет на Вътрешната Македонска Революционна Организация, в присъствието на всички членове: Александър Протогеров, Георги п. Христов и Иван Михайлов се събра на специално заседание, за да размени мисли и вземе решение по свикването на Общия конгрес на ВМРО, който съгласно чл. 7 от Правилника на Организацията се свиква всеки три години. Мандата на настоящия Централен Комитет в средата на миналия месец февруари изтече. Свикването на конгреса не можеше да стане до месец февруари или през същият месец, поради технически причини. Понеже съгласно чл. 145 от Правилника на ВМРО, свикването на конгрес е работа на Централния Комитет, ние счетохме, че сме длъжни преди всичко, да се установим върху оная най-изгодна база, върху която свикването може да стане, имайки на ум всички пречки за едно абсолютно изпълнение на постановленията на Правилника по свикване на конгрес, произходящи от условията, в които се намира цяла Македония и при които трябваше да се развива революционното освободително движение. След най-подробно разискване, и прибягвайки до проверяване предварително и мненията на най-близки и отговорни другари, Централният Комитет счете за най-близка до Правилника следната база за свикване на Общия конгрес:

Следват четири точки, в които се мотивира решението, базирайки се на чл. 170 от Правилника, подчертавайки изрично следното:

1) Че в окръжните конгреси, свикани за избор на делегати имат право да присъствуват ония членове на окр. комитет и околийски войводи, които са били и са работили в окръзите и околиите си.

2) Че броят на делегатите във всеки окръг не може да надминава числото на ония околии, в които е проявена нелегална революционна дейност. Тук заслужава да се приведе дословно мотивировката на членовете от Централния комитет.

«Тази нелегална дейност и нейните представители за всяка околия, и от там за целия окръг са онова законно начало, което по духа и буквата на Устава дава възможност на делегатство. Стремейки се непременно да тръгнем от едно начало, което да има максимум законни основания при днешните условия ние се спрехме на изтъкнатата до тук база за избиране делегати на предстоящия конгрес;

3) Същевременно намираме, че е най-редовно и законно за делегати да бъдат избираеми всички дейци, които през последните три гидини са действували, като нелегални в Македония. Вън от тях избираеми могат да бъдат и лица от ония категории, на които на съответно място в Правилника се говори;

4) Въз основа на горното окръзите ще трябва да бъдат представени в предстоящия конгрес с следния брой делегати а) Скопския окръг (8) осем делегати; б) Битолския окръг (6) шест делегата; в) Серския окръг (1) един делегат; г) Солунския окръг (2) двама делегати, д) Струмишки окръг (4) четири делегата. От общата изборна колегия съставена от Струмишки и Серски революционни окръзи са били избрани в последния конгрес на тая част на Македония; Тия делагати формално се числят към съответните Серски и Струмишки окръзи според Правилника. . .

Централен Комитет на ВМРО:

Ив. Михайлов, Г. п. Христов, А. Протогеров (при особенно мнение).

Оставам при особенно мнение върху следното:

1) Въз основа на принципите, които по-горе се възприемат от Цен. Ком. Поройската околия трябва да има също свой делегат, понеже и в нея е работил респективния войвода, а също (са работили) и групи на няколко пъти от същата окол., чета, така че Струмишкия револ. окръг трябва да има пет, а не четири делегати.

2) Въз основа на същите принципи и Солунския рев. комитет трябва да се предтавлява от три, а не от два делегата. А. Протогеров.

Чл. на Ц. К. на ВМРО.

Както ще забележат читателите ни, членовете на Централния комитет на ВМРО, не само че не пренебрегвали Правилника и Устава на Организацията, но своето решение обосновават изключително върху тях. Това обоснование е толкова повече от значение, че е изградено още и върху разискванията на три последователни срещи и върху мненията на мнозина сведущи другари.

Съставянето на протокола е било резултат на зряло и всестранно обмисляване, а не на прибързано слагане на подписи. Отделните членове на Централния комитет са разгледали и обмислили всички подробности и ние виждаме Протогеров да подписва при особено мнение, с което иска два делегата повече, без да направи някаква бележка върху принципите и законната база, въз основа

на които Централния комитет дава своите нареждания.

Към черновката на протокола бе приложен и образец от писмото до революционните окръзи, на които се предписваше да изберат установените в протокола делегати, за наближаващия общ редовен конгрес. Но нека кажем, че цитираният по-горе протокол не бе повърнат своевременно от Протогеров.

Черновките от протокола и писмото бяха изпратени на Георги п. Христов за одобрение, или евентуално за нанасяне малки поправки в текста. Г. п. Христов е одобрил съдържанието и понеже веднага е трябвало да замине за друго място, наредил е да се препратят на Протогеров, който също да ги подпише и да ги върне на Михайлов, за да се даде ход на работата, като се отправят писмата до окръзите. На 14 март Георги п. Христов се върна и смятайки, че Протогеров е върнал вече протокола и писмото, пише на Иван Михайлов:

Др. Радко,

Снощи се върнах.

Съгласен съм с черновката на протокола и писмото до окр. к-ти. Да се пише, ако до сега това не е сторено. Сведенията по отчета ни ги позакъснех с отиването ми долу. Тези дни ще се постарая да ти изпратя.

С поздрав Форов.

14.III.1928 г.

Иван Михайлов, обаче, нищо не беше получил до оня момент от Протогеров. Същия ден вечерта щеше да стане и среща съвместно с членовете на Задграничното представителство, за да се обмислят измененията на Правилника, за които, още в срещата на 6 март, присъствуващите бяха подканени да се подготвят.

Вместо да върне протокола и писмата, Протогеров отправи до членовете на Централния комитет и З. П. едно обширно писмо, от което предаваме съществените пасажи, които говорят ясно за разбиранията и настроенията на Протогеров:

(Прочели Н. Дряновски, К. Пандов, Петьофи 16.III.1928 год.)

До другарите от Ц. К. и З. П. на ВМРО

Днес на общата среща на членовете на Ц. К. и на З. П. ще се разменят мисли по измененията, които

трябва да се направят в устава и правилника на ВМРО

Понеже съм болен на тая среща не ще мога да присъствувам. От друга страна моето присъствие считам за излишно понеже, както заявих устно в заседанието на същите другари на 6-й т. м., аз напускам редовете на ВМРО.

Ако Ви интересува моето мнение ще кажа следното:

1) Новите условия налагат нови цели, нови задачи и нови средства за борба; като така, и устава трябва да се пригоди към тези нови условия.

Опита ни показа, че сегашния устав и правилник на ВМРО съвсем не отговарят на новите условия за борба.

2) Досегашния устав и правилникът са безсистемни, без ясни основни принципи, а има много излишен баласт.

Конгреса да изработи устав, който да дава само директиви, само целите, принципите на борбата, без да дава норми, принципите, на които трябва да почива управлението на ВМРО.

3) Върховното ръководство на ВМРО да се остави само на едно тяло, а не на две, както бе до сега — Ц. К. и З. П.

4) Върховното ръководно тяло — П. К. да обгръща всички функции на Освободителната борба, достигащи и до последния деец, та да няма прекъсване между Ц. К. и промежутечните тела в някои функции.

Бог да ви даде отличен успех и да бъдете щастливи да извоювате «Свободна и Независима Македония».

С другарски поздрав, А. Протогеров

14. Март 1928 г.

Протогеров заявява, че напуща редовете на ВМРО. Това е резултат на предчувствието, че неговото оставане там не се желае от никого, както и от страха да не се повдигне въпросът за неговата виновност в убийството на Т. Александров. В един от пасажите на това писмо Протогеров заявява, че «напуща Организацията, макар да чувствува, че има още сили да работи за нея». Това е ясно указание, че не по свой почин и доброволно върши това. След тази дата вече той многократно е викал при себе си свои познати, на които е чел писмото за подаване на оставката, но в разговора си винаги е влагал тенденция да се разбере, че това върши със скръб и като че ли е чакал някой да му каже: «Аман, Дядо Ангеле, какво правиш ти? Организацията какво ще стане без тебе.»

Но понеже никой не е изрекъл подобно съжаление, а

наопаки — всички са го похвалили за това му решение, понеже е бил вече стар и уморен, той вижда, че няма друг изход, освен да се оттегли, давайки да се разбере, че доброволно върши това, макар и с болка. . .

Симптоматично в това писмо е онзи заключителен пасаж, който дава да се разбере, че Протогеров има намерение веднага да се оттегли, без да се интересува от подготовката на конгреса, а не както би било редно — това да стори, след като се отчете и бъде освободен от отговорност. «Бог да ви даде отличен успех и да бъдете щастливи и пр.» Понеже в срещата, за която се говори в писмото — щеше не да се освобождава Македония, а да се решава за подготовителните работи по конгреса — този успех, който пожелава Протогеров, не може да се отнася освен на тези именно работи, от които той се отдръпва. Това се вижда и от пасажа, в който казва: «От друга страна моето присъствие считам за излишно, понеже, както заявих устно в заседанието на същите другари на 6 т. м., аз напускам редовете на ВМРО». . .

Значи Протогеров счита за излишно да присъствува на сбирките и нека повторим още веднъж, за да не се забрави, оттегля се веднага от работа. Върху останалото съдържание на писмото ще се върнем допълнително.

Срещата на 14 март се състоя в отсъствието на Ал. Протогеров, който съобщаваше, че се е разболял (цитираното негово писмо още не беше получено). На нея присъствуваха всички останали, които участвуваха на срещата на 6 март.

Разискванията върху измененията на устава почнаха с прочитането на някои бележки от Иван Михайлов, които по специално засягаха института Задгранично представителство и съкращението на Правилника.

Иван Михайлов мотивирано застъпи гледището за назначавано, а не изборно Задгранично представителство, както беше през последните години. Баждаров, без да се спре на богатата аргументация на Иван Михайлов, настоя за запазването на старото положение, твърдейки, че без Задгранично представителство щял да настъпи хаос в работите на революционната Организация.

Той настояваше З. П. да си остане, защото службите зад границата изисквали това и привеждайки известни аргументи из миналото, за да докаже че З. П. винаги е съществувало.

Баждаров и днешните борци за изборно З. П., обаче, забравяха, както и днес забравят умишлено, че не се касаеше да съществува ли, или не Задгранично представителство, а само да не съществува и з б о р н о Задгранично представителство, и членовете му, които ще изпълняват задграничната служба, да бъдат назначавани.

Носителят на гледището за премахването на изборното З. П., Иван Михайлов, изтъкваше следното: а) Не е вярно твърдението на Баждаров, че З. П. е съществувало винаги. Вярното е, че от 1893 г. до 1897 г. въобще не е имало никакво З. П.; че от 1897 г. до 1905 г. е имало З. П. само назначавано от Централния комитет; че от 1905 г. до 1912 г. е имало избрано З. П., но с права неимоверно по-малки отколкото сега фигурират в Правилника. От 1912 до 1925 г. не съществува никакво З. П., а има или непостоянни съветници, числото на които се движи от един до петнадесет души, или пък упълномощени от Александров и Протогеров лица, като Пърличев и Баждаров, които в очите на никого не са минавали нито за З. П., нито даже за редовни пунктови началници; следователно, излиза, че 25 години наред: или няма никакво З. П., или има назначени хора, или съветници, а само седем години имаме избрано З. П. и то с много малки права; б) Колкото се отнася до твърдението на Баждаров, че Централния комитет може да извърши грешки, ако не е контролиран от избрано Задгранично представителство, Иван Михайлов заяви, че грешки могат винаги да бъдат извършени, но тяхното предотвратяване не може да се гарантира от никакво избрано З. П. Гаранцията в това отношение не може да се подири в някакви прилепвани институти, а само в здравия разум на ръководящите хора. За да се види, че и когато са избрани някои хора може да сгрешат, достатъчно е да се посочи примерът с избрания в Централния комитет Чаулев или примерът с Алекс. Протогеров. А ако вземем примера с Влахов, ще видим, че той изневери не само с пълномощното, което му беше дал Александров, но още по-добре би изневерил, и с по-голяма тежест щеше да се яви пред болшевиките, ако би бил избран от конгреса като член на З. П. Или трябва лично да бъдат посочени помазаните и предопределени безгрешници, за да бъдат непрестанно избирани в З. П., та да избягва Организацията големи грешки, или пък трябва да се съгласим върху

следното, за което Михайлов недвусмислено подканваше «безгрешниците»: да отидат, ако бъдат избрани от конгреса, в най-върховния институт, Централния комитет, където са дадени всички права, но се понасят и всички отговорности, а не да останат настрана, в З. П., в) Не е вярно също твърдението, че ако нямало изборно З. П., щяло да се помисли, че нямало Вътрешна организация. Вярно е тъкмо противното, че ако няма Вътрешна организация не би имало смисъл не само З. П., но и всичката организационна задгранична дейност и служби, за които Иван Михайлов посочи особен план, гарантиращ осъществяването на повече успехи зад граница. Вярно е още, че Организацията е външна тъкмо тогава, когато членовете на един изборен институт — един вид втори Централен комитет, който дори има право на «вето» пред истинския Центр. к-т, могат свободно да се разхождат из улиците на София или на която и да е друга чужда столица; г) Заблуждение е да се мисли, че поради премахването на изборното З. П. щяло да настъпи раздвоение на емиграцията, както се мъчеше да изтъкне Баждаров. Раздвоение имаше в миналото, но за да се премахне, та да настъпи единство, задграничните представители нямат никаква заслуга. Единството не се осигури, защото излезнало на яве З. П. Представителството излезе на мегдан след 1925 г., а борбите до тогава в България бяха водени с други средства и от хора съвсем различни по темперамент и по качества, отколкото са хората на доскорошното З. П.

Тъкмо хората на емиграцията се питаха, как е било възможно съществуването на една аномалия, като оная за разделянето на една и съща власт от два института — Центр. к-т и Задгр. представителство, отговорни пред конгреса. Това не само че не се среща в много по-пригодни за подобно раздвоение организации, но в сегашния правилник на ВМРО има нещо, което е уникум по своя замисъл. Според днешния правилник ЗП изпълнява външните служби на Организацията, без да пита Центр. комитет и без да отговаря пред него, а дава отчет само пред конгреса; от друга страна, обаче, Централния к-т отговаря за цялата вътрешна и външна дейност на Организацията. Излиза, че Центр. к-т трябва да отговаря за дейността на задграничните представители, без послед-

ните да са длъжни да го питат, какво възнамеряват да правят, и без той да има право да им забрани евентуално известна постъпка.

От последвалите разисквания се разясни, че има две оформени гледища. Когато Баждаров покани да сме се съгласили на едно мнение, отговори му се, че тук решение не са взима, защото въпросът е от компетенцията на конгреса, където могат да се представят два или повече проекта. Това веднага потвърди и Шанданов, който изтъкна, че даже и въпроса по начина за свикването на конгреса, както бе заявил и по-рано, ще бъде подигнат от него в самия конгрес.

Тук е мястото да изтъкнем безхарактерността на Петър Шанданов и Георги п. Христов. На тази среща те неочаквано за присъствуващите се изказаха — без да се аргументират — за изборно Задгранично представителство, макар до тогава и двамата да бяха определени и резки противници на избираемостта на задграничните представители. Противоречието между новото им «мнение» и поддържаното по-рано от тях становище беше толкова по-скандално, като се знае, че цели години наред те пледираха за премахването на изборно ЗП. Тази идея ги е занимавала още в 1923 г. и още тогава Георги п. Христов и Перо Шанданов, заедно с другите делегати на Битолския окръг, са гласували една резолюция, отправена до Центр. к-т, с която искат изменение на Устава, за да се премахне ЗП и да се учреди едно Централно бюро, «представител на което да бъде един член от Ц. К.» В точка 7-ма на тая резолюция, подписана от Георги п. Христов — председател и Перо Шанданов — секретар, се казва дословно:

> «Ролята на бившето Задгранично Представителство се включва в тая на Централното бюро, на което се дава правото да назначава представители с разни мисии, гдето стане нужда».

След една подобна резолюция и след като в продължение на четири години, та и до надвечерието на самата среща Георги п. Христов и П. Шанданов поддържаха мнението за премахване изборно Задгранично представителство, тяхното отмятане на последната среща, наистина носи признаците на една безхарактерност. За това обясни-

мо е раздразнението им, когато публично им се припомня за това тяхно салтомортале.

Жалкото в тая среща беше това, че членовете на ЗП всичко свеждаха към своите лични интереси и, пледирайки каузата за изборно ЗП, те очакваха, че непременно дадени лица ще влязат в тоя институт. Въпреки това несъгласие, обаче, хората на бившето ЗП се надяваха да «убедят» Ив. Михайлов да не закача института им и да ги остави да си гледат рахътлъка.

А Протогеров, който на два пъти си бе вече подал оставката, продължаваше да задържа протокола за делегатството и писмата до Окр. комитети, които трябваше да върне седмица преди това, за да им се даде ход, защото работите и без това бяха закъснели.

Г. п. Христов на 19 март пише по този повод на Ив. Михайлов:

Драги Радко,

Още завчера писах на Ангел за черновите и чудно ми е, че още не ги изпратил. Ето сега пак му пиша. Той според както се научавам писмено си дал оставката от Ц. К. Ти не си ли получил такова писмо? Имало такова до З. П. и Ц. К. потърси го, ако не си го получил до сега и веднага ми го прати. Трябва да се видим по това преди срещата двамата за да разменим някоя дума. Утре вечер кажи къде да дойда.

Изпращам ти данни за Битолския окръг по отчета.

С поздрав Форов

19. III.1928 г.

Срещата, за която говори Форов е искана от Ив. Михайлов за сряда, 21 март, за да се разгледат въпросите за измененията на Правилника. На нея въпросът за ЗП отново щеше да се засегне. Ето и самото писмо:

Драги Пандов,

Моля те, запитай другарите от З. П. дали искат и дали им е възможно да се съберем в сряда 21 т.м. вечерта, за да поразгледаме правилника и издирим онези места, които може да се съкратят. В същото заседание може да се посочи и комисия, която да систематизира после един проект за съкратен правил-

ник. Нека всички от другарите поразгледа още от сега правилника, за да е готов за срещата. Моето и на Форов предложение е да се съберем всички, заедно със запасните другари.

Обади ми, ако З. П. е съгласно, ако може — трябва да се съобщи и на останалите другари.

С много поздрави Радко.

19.III.1928 г.

А Протогеров все не се обаждаше и бавеше протокола и писмата. От друга страна, тайно, още на 13 март, след като е получил черновките, той е наредил да се свикат сбирки, на които да се изберат делегати, каквито иска той, макар да бе решено, че никакви избори няма да се произвеждат, до като не се изпратят писмата до окръзите. На тайната сбирка в с. В. той е домъкнал свои хора, които нямаха качествата на избиратели и с фалшификация се е опитал да ги прокара. На това, обаче, се е противопоставил председателят на Струмишкия революционен окръг, Г. Вындев, който е разбрал играта на Протогеров и е съобразил, че той урежда сбирката тайно от другарите си членове на Централния к-т.

«Още тогаз — пише Г. Вындев в един свой доклад до Ц. К. — аз си направих заключение, че всичко, което се върши е тайно от останалите членове на Центр к-т, а може би с цел за разцепление и реших внимателно да следя всичко и да чакам до край как ще се развият събитията».

Протогеров е бил много любезен с Вындев, с надеждата, че ще успее да го спечели за себе си, но когато и при избора е предложил да се избере един негов приближен, когото незаконно бе довел на сбирката, като избирател, Вындев открито му се противопоставил, изискал лицето и другите доведени Протогерови хора да напуснат събранието, за да останат само правоимащите. Протогеров се разгневил, развикал се и заплашвал, но нищо не помогнало. Избрани са били делегати против неговата воля. Най-знаменателното в случая е, че според внушенията на Протогеров «делегатите» трябвало да бъдат по-интелигентни хора, *упорити, които да могат да се борат с хората от другите области*» (пледирал е за из-

бора на неговия доверен човек). Тези сепаратистични проповеди са възмутили събраните там струмишки избиратели.

Все същите сепаратистични проповеди се срещат и в обясненията, които Протогеров е дал пред сбирката относно решението на Централния комитет и е подканил събраните да държат протоколно решение, за да протестират против протокол № 8 на Ц. К. Задържайки повече от една седмица изпратените му черновки от протокола, Протогеров свиква незаконни тайни сбирки, на които се опитва да насъска нелегалните от една област против другарите им от друга такава, подканвайки ги същевременно да протестират против решението на Ц. к-т, за което той сам пръв даде обстойна мотивировка и гласува.

След избора, обаче, който не бил по волята му, той се е развикал и напуснал събранието, а избирателите си съставили протокол за резултатите от избора.

Узнавайки тези негови машинации, които никак не хармонираха с декларацията му, че уж се оттегля от ВМРО, и се дезинтересира от работите по подготовката на конгреса и пожелава «отличен успех» на останалите си другари от Ц. К. и З. П., Г. п. Христов и Ив. Михайлов му отправят писмо № 173 от 21 март т. г. за да го подканят да върне най-после протокола и да изясни поведението си около това:

№-ро 173. До другаря ни от Цен. К-т на ВМРО — Летов

1. В заседанието на трима ни, на 8 того, установихме всичко, което трябва да се извърши от нас за свикването на общия конгрес на В.М.Р.О. Спряхме се и върху съдържанието на протокола за заседанието, който остана да бъде написан от другаря ни Деянов и да ни се прати от него за да нанесат Летов и Форов своите евентуални малки поправки в текста. Същевременно Деянов трябваже да приготви и черновката за писмата, с които да поканим Окр. комитети да пристъпят към процедурата по избиране на делегати за конгреса.

Форов Ви е изпратил тия книжа преди десетина дни и до сега не сте ги повърнали, нито сте обадили, че сте ги получили, макар Форов да ви е писал допълнително писма, с които запитва получени ли са писмата и защо не отговаряте.

Молим най-настоятелно да се върнат книжата или с Вашите малки поправки или направо подписани, за да почнем да привеждаме в изпълнение решенията

на Центр. К-т, взети в неговото общо заседание на 8 того.

2. Научаваме се от друга страна, че сте пристъпили към събиране на сбирки за избор на делегати. Питаме се защо сте почнали това, без да върнете подписани писмата за Окр. к-тети. Даже да не сте получили черновките, не биваше да се правят сбирки защото Вие знаете, че Ц.К. имаше решение, взето заедно с Вас, че ще се прати писмо до всеки Окр. комитет

С поздрав. Чл. на Ц.К. от В.М.Р.О.

Ив. Михайлов
Г. х. Христов».

21 март 1928 година.

Но Протогеров не отговори веднага и на това писмо, защото в това време е редил още въпроса за делегатите. След несполучливия за него избор на струмичани, той намира някакъв стилистичен недостатък на протокола, анулира избора и на 22 март назначава нов избор, на който Вындев не е присъствувал, а на отправените му покани отговорил, че ще отиде на сбирка за избор, само ако има официално нареждане от Ц. К., подписано от членовете му, както е установено от практиката. Там, според донесенията на свиканите хора. Протогеров, с увещания и заплашвания, ги накарал да напишат и подпишат друг протокол.

Това беше известно на Г. п. Христов, комуто устно е докладвал Вындев на 22 март и той ходатайствува и Ив. Михайлов да го приеме, за да го изслуша.

Ето какво съобщава п. Христов на Михайлов:

Драги Радко,

1. Вындев от заран дойде при мен и разправи ми подробно за станалото този ден. Тоя човек Летов совсем пощурел!

В сбирката чел съм протоколното решение и говорел не врели не кипели, на всяка цена стараел се и още не е отказал да води агитация за болшинство делегати да изкара. Добре е и ти да го изслушаш Вындева, защото той пожела това. . °.

Прати ми по-скоро писмото да го подпиша и да го изпратим на тоя полудял човек. Страх ми е, че и със Серчани същата глупост ще я прави. Филипов трябва да се предупреди.

С поздрав Форов

22.III.1928 г.

(Касае се до цитираното писмо пратено на Протогеров с дата 21 март, но което Г. п. Христов до момента, когато пише писмото си, още не бе получил, за да подпише. Това именно писмо п. Христов изисква да се изпрати на Протогеров). Наистина «тоя пощурял човек Летов» (Протогеров) не се спираше пред нищо. Протоколите продължаваха да си стоят в него, и той продължаваше да води агитации по незаконните сбирки, които криеше от своите другари. А че Г. п. Христов е имал пълно основание да се обезпокои от агитациите на Протогеров, свидетелствува и рапорта на Г. Вындев, който той бе чел и в който се казва:

> «След всичко, което стана, за мен вече беше ясно, че всичко това, което стана е самоволно от г. Протогеров с цел да може да си осигури верни делегати на конгреса, с недобри замисли към народното ни дело, а от друга страна и насилията, които се употребяваха над членовете от сбирката ме възмутиха. . .
>
> . . .Горното донасям до вас, почитаеми другари, с молба да разгледате обстойно въпроса и в интерес на отечеството ни да направите всичко възможно да се отстраняват на време подобни порядки, които разстройват нашите редове».

Тъкмо един ден преди това — на 21 март — се състоя срещата със З. П., в която по въпроса за премахването на изборния институт З. П. се развиха от едната и другата страна все същите аргументи, само че този път при доста нажежена атмосфера. На настояванията да отстъпи от становището си Ив. Михайлов заяви, че не се касае до някой въпрос, който да засяга лично него, та да може да направи другарски концесии, но се касае до един принципален въпрос за Организацията, по който той няма право да прави лични споразумения. Отново заяви още, че конгресът ще има да се занимае с него, а сега ще трябва да се обмислят другите изменения в Устава. Членовете на ЗП, всецяло заети с тоя въпрос, които ги засягаше отблизо, не се показаха наклонни да разговарят по други въпроси и срещата се приключи пак без никакви резултати. Но тук стана дума за играта и машинациите на Протогеров и се реши да му се отправи едно общо писмо от името на ЦК и ЗП., за да се види какво ще отговори.

Черновката на писмото написа Н. Томалевски и то

се изпрати на Протогеров на другия ден, т. е. в деня, когато Г. п. Христов се оплаква на Михайлов от агитациите на тоя «пощурял човек». Писмото на Ц. К. и З. П. гласи следното:

№ 174, 22. III. 928 год.

До Члена на Централния Комитет
на В.М.Р.О. — Ал. Протогеров — следа.

Цен. К-т и Задгр. Пред-во получиха на 18 т.м. писмото Ви от 11 с.м., в което между другото съобщавате, че се оттегляте от редовете на В.М.Р.О. и минавате в редовете на македонската емиграция.

Центр. К-т и Задгр. Пр-во имат положителни сведения, че след като сте написали това писмо, с което се отегляте от В.М.Р.О., вършите функции на член на Ц.К. — правите сбирки за избиране делегати за общия конгрес на организацията и пр.

Ц.К. и З.П. за да си изяснят точно Вашата мисъл, намират за необходимо да Ви питат и настоятелно молят да отговорите пак писменно: 1) от кога се оттегляте от редовете на В.М.Р.О. и 2) Ще присъствувате ли в общия конгрес, който е решено, заедно с Вас, да стане, за да дадете и Вие заедно с нас отчет за дейността през дадения ни от миналия конгрес мандат.

С поздрав,

Членове на Цен. К-т на В.М.Р.О.

Ив. Михайлов
Г. п. Христов

Задгр. Пред-во на В.М.Р.О.:

К. Пърличев
Г. Баждаров
Н. Томалевски

Поставен на тясно пред изричните въпроси, които се съдържат в горното писмо, както и в писмото отправено му един ден преди това от членовете на Ц. к-т, Г. п. Христов и Ив. Михайлов, Протогеров решава да лъже и да играе ролята на възмутения крадец, уловен на местопрестъплението.

До другарите си от Ц. К. той пише:

До другарите от Ц. К.

Писмото Ви от 21 т.м. № 173 получих вчера 23 т.м. 10 часа вечерта, а проектите от протокола и окръжното, за които става дума, на 18 т.м.

При избора на делегати, съм се ръководел според взетото решение както и е писано в протокола-проект.

С поздрав, А. Летов

24.III.28 г.

Твърдейки, че протоколите и окръжното е получил на 18 т. м. Протогеров явно лъже. Нека се запомни тази дата, 18. март, когато Протогеров твърди, че е получил протокола, защото по-нататък той ще забрави и нея и ще твърди, че го е получил много по-късно. А що се отнася до произвеждането на изборите, при които се е «ръководил според взетото решение както е писано в протокола — проект» — това е само една фраза, измислена, за да се каже нещо, защото той знаеше, че никакви избори не могат да се произвеждат преди окръзите да получат писмата от Ц. к-т.

Но, макар сам Протогеров да твърди, че е получил протокола на 18 март (а в същност получил го е към 10-и), отговаряйки на 24 с. м. — значи 6 дни по-късно — той пак не връща протокола и писмата до окръзите, въпреки че е нямало причина да ги задържа нито един ден дори.

Г. п. Христов се възмущава от тези игри на Протогеров. На 24 март той пише на Михайлов:

Др. Радко,

Летов ни поставя в безисходно положение с това като не дава ход на работата. Най-после трябва да го заставим поне да отговори или тъй, или тъй. Още един опит да сторим като му пишем, после да се кара работа от двама ни.

С позд, Форов

24.III.928 г.

И малко по-късно, на същата дата, след като е бил чел вече изпратения по-горе отговор от Протогеров, Г. п. Христов бърза отново да се обади на Михайлова,

за да изрази още един път възмущението и очудването си от потайните действия на тоя «забъркан човек»:

Драги Радко,

1. Изпращам ти отговора на Летов. Право да ти кажа от тоя отговор и оцова писмо, с което си дава оставка аз не мога нищо да разбера. След като един път си дал оставката пак дава мнение по протокола и пред туй прави избора и пр. Той съвсем се забъркал Интересен ще е отговора на общото ни писмо от Ц.К. и З.П.? Най накрая пише, както ти е известно избрани са делегати за 2 окръга, от кого и на кое основание? Както схващам той иска да ни разбърка и да и всее един смут, но лъжи се или по право както казахме сноши не знае що прави. Не остава друго освен да си следва работата.

С поздрав Форов

24.III.928 година

Уви, горкия поп Христов! Той не можеше да предвиди, че малко по-късно, под вдъхновението на няколко вълхви около бившето З. П., той не само «ще разбере» маневрите на «пощурелия» човек, но ще застане на един фронт с него, за да стане онова, което сам п. Христов смяташе, че е невъзможно. Протогеров и Баждаровци наистина «разбъркаха» и «всяха смут», а най-позорното в това е, че същият този Г. п. Христов измени още един път на разбиранията си, за да се отзове при тях. Но нека оставим това за по-късно, а сега да проследим последователно развитието на събитията.

Отговорът на общото писмо на Ц.К. и З.П. не закъсня. Протогеров е разсърден, че му се задават ясно въпросите. Той мислеше, че ще може да «играе» и да продължава в тъмнината да подготвя «фронтове», без да го усетят другите. За това с гневен тон прави намек за събиране сведения странично, когато в същност сам Вълдев се яви да докладва за онова, което е станало под дирижировката и в присъствието на Протогеров.

Както ще се види от писмото му, което цитираме подолу, Протогеров търси аргументи в другите, за да докаже своето намерение да стои в Организацията.

Ето какво пише той:

На № 174 от 22.II.1928 год.

До Ц.К. и З.П. на ВМРО.

Писмото ви от вчерашна дата получих днес 10 ч. преди пладне.

И без да се събират сведения странично, вам е известно, че върша функциите на член от Ц.К., защото и след писмото ми от 14 т.м. имате ред мои писма, по повод на ваши запитвания, от които се вижда, че аз изпълнявам тази си функция, като приготвлявам както отчетите за окръзите, които ръководя, така и специалните служби по финансовата част и разузнаването.

В писмото ми от 14 т.м. както и при устните ми заявления към казвал, че ще се оттегля окончателно от редовете на ВМРО и това е мое окончателно решение за да ви подчертая, че общия конгрес не ме интересува или ме интересува до толкова до колкото влиза в мое задължение досегашно.

От присъствието ми в общия конгрес не съм се отказвал нито това се съдържа в моето писмо от 14 т.м. в което казвам само, че се оттеглям, това показват и моите дела и усилията ми да работя за конгреса, обаче какви изменения ще се правят в устава и правилника на ВМРО и какъв ще бъде бъдещия състав на Ц.К. и З.П. не ме интересува.

Факта, че члена на Ц.К. Иван Михайлов и след моето писмо от 14.III. т.г. ме запитваше кога ще бъда готов с отчетите за общия конгрес показва че и вий не сте смятали, че съм минал в редовете на емиграцията, а сте ме считали че изпълнявам още функциите на член от ЦК, а след това кое е дало повод да ми се пише това писмо не ми е известно.

С поздрав, Ал. Протогеров, чл. на Ц.К.

23.III.928 год.

Горкият Протогеров! Разбира се, че никой не би допуснал, че е «минал в редовете на емиграцията», защото трябваше да дойде на конгрес, да отговаря за делата си, през изтеклите три години както и да отговори по един друг, страшен за него въпрос.

Но Протогеров не обяснява, защо продължава да свиква тайни сбирки със ръководителите на революционните окръзи, след като е отказал да се яви дори на обикновена среща на ЦК, защото се бил оттеглил от ВМРО.

Макар в писмото си той да твърди, че има намерение да се яви на конгреса (както би трябвало да бъде) общо беше убеждението, няма че да стори това. С действията си

само тормозеше останалите членове на Ц. к-т и правеше опити дали ще може да прокара свои делегати, или не, и, съобразно с това, тепърва да реше дали да се яви на конгреса, или не. Георги п. Христов, след като е прочел отговора на Протогеров, пише на Михайлов следното:

Др. Радко,

Сега прочетох отговора на общото ни писмо, от което са заключава, че той не се отказва и на конгреса ще присъствува. В такъв случай аз мисля окръжното да му се прати да го подпише и дано се излъже да дойде на конгреса, в което слабо вярвам. Ужасен тормоз ни създава.

С поздрав, Форов.

24. III.1928 г.

П. П. Във всеки случай да се помисли по отговора му, добре е.

Същи.

Значи, Георги п. Христов още през март беше абсолютно убеден, че Протогеров няма да се яви на конгрес. Малко по-късно се узна, че Протогеров се е снабдил тайно с паспорт, а средства за пътуването си е поискал от други места. Ако това негово заминаване е било в реда на нещата, ако той е нямал лоши намерения спрямо Организацията и нейната работа, защо това си заминаване е гласил в пълна тайна и средства за пътуването дори не е поискал от Организацията? В светлината на тия факти, неговите тайни сбирки, задържането на протокола и писмата, неявяването му на срещите и заседанията и пр. и пр. разкриваха истинския си смисъл и създаваха грижи на организационните водачи.

Близо три седмици бяха изтекли от как протоколът за избора на делегатите му беше изпратен за преглед и удобрение, или евентуално корегиране, а той още го задържаше, макар да знаеше, че с това спъва работата на подготовката на конгреса, който и без това беше значително закъснял. На едно ново подканване да върне протокола и писмата до окръзите, той отговаря следното. (Даваме първите пасажи на писмото):

До другарите Деянов и Форов, членове на Ц.К. на ВМРО.

Протокола и окръжното за подпис по избора на делегати за Общия конгрес на ВМРО получих ги днес на 27-й в 1 и 1/2 часа след пладне и веднага ги връщам.

Протокола подписвам при особенно мнение, изложено в самия протокол под подписа ми, че Струмишкия окръг трябва да се представлява от пет, не от четири делегати и Солунския от три, а не двама делегати.

Както съобщих и по-рано в Струмишкия и Серски окръзи конгресите вече се състояха и делегати са избрани според решението ни от 8 март като в самите протоколи на тия конгреси е вписано това, което аз съм им съобщил, като решение на Ц. К. От Струмишкия окръг са избрани пет а не четири делегати, понеже самите делегати дадоха доказателства, че и петте околии имат право на делегати.

С поздрав, Летов.

27.III., 2 ч. сл. об.

Както вижда читателят, най-после той връща протокола. Но понеже дългото му задържане издава нечистите му намерения и престъпните му замисли, Протогеров още един път лъже, твърдейки, че «Протокола и окръжното за подпис по избора на делегати за Общия конгрес на ВМРО. . . получих ги днес на 27 в 1 1/2 ч., и веднага ги връщам» (в писмото е отбелязано 2 ч. сл. об.). Колко е загрижен и колко е лоялен и акуратен! На 27 март получава протокола в 1 1/2 ч., а го връща в 2 ч. Точност! Кой знае къде е бил залутан този фамозен протокол от 10 до 27 март! За това не е виновен той — Протогеров. Но този нещастник, който през целия си живот бе лъгал, не съобрази, че по същия въпрос бе вече излъгал веднаж с писмото си от 24 март в което казваше — че протокола и окръжното е получил на 18 март. А сега твърди, че го е получил на 27 март и то точно в 1 1/2 ч. сл. пладне.

Ето как протоколът и окръжното, след като бяха задържани от Протогеров от 10 до 27 март, най-после бяха повърнати подписани при особено мнение, относно броя на делегатите от Струмишкия и Солунския революционни окръзи, както се каза вече при възпроизвеждането на този протокол на друго място.

Важното е, че не се прави никаква бележка, никакво особено мнение върху базата за избора на делегати, чиято законност и хармония с духа на Правилника бе обезоръжила дори и доказани противници и лица заинтересовани в неговото осуетяване. Напротив — Протогеров съобщава, че върху тая база е станал изборът.

Както и да е, с връщането на протокола и окръжното, всички формалности бяха изпълнени. На 28 март тях подписва и Георги п. Христов, който пише:

Драги Радко,

Сега получих две писма от Летов, с които съобщава че подписал и върнал протокола и окръжните с особено мнение Вярвам да имаш и ти същите, ако ги нямаш да ти пратя. . .

С поздрав Форов.
28.III.928 г.

П. П Тамам привърших получих и твоите писма. Връщам обратно подписани, протокола утре ще ти го пратя. Пращай окръжните.
Същи.

Същевременно и Иван Михалов съобщава на Георги п. Христов за получаването на протоколите, като обръща вниманието му върху машинациите, които Протогеров се опитва да узакони относно изборите в два окръга.

Иван Михайлов пише на п. Христов:

Драги Форов,

1) Летов върна протоколите, но със забележките, които сам си прави сега, макар при нас да се съгласи с нашето мнение.

2) Той твърди, че изборите били станали (специално в Струмишкия окръг) но то е за да си прокара петях делегати и то тези, които той е искал да наложи — според както знаем с тебе историята.

3) Щом е пратил писмата подписани, ние трябва да пратим сега писма до Вындева, Мишо, Мито Дедоилиев, Перо Шанданов, и до Скопяни от окръжния комитет за да предприемат избора. И без туй със Скопяни, Битолчани, Серчани, Солунчани няма спорове по тоя въпрос. Целта негова е да премахне Вындева, защото последния му упорствувал. За нас Вындев е член от окр. комитет и нищо повече.

4) Няма да признаваме протоколи за избори съставени по рано от датата на нашето писмо.

. . . . . .

Важно е това: Ние няма да признаеме избора, който бил вече «направен» за Струмишкия окръг, защото на ръка е у нас протокола, подписан само от трима и пр. Предлагам да пратим писмата до окръжните комитети, а до Летова да пратим приложеното писмо; ако си съгласен върни писмото подписано да му го пратя. Писмата до окръжните комитети ги препращам.

С поздрав Радко».

28.III.928 г.

Георги п. Христов подписва въпросното писмо, за което става дума по-горе и, за изясняване на работите то веднага се изпраща на Протогеров, за да знае, че произведените от него по контрабанден начин избори не се признават, от което следва, че ще трябва да се произведат нови избори, след като писмата се получат в окръжните комитети.

Ето какво пишат на Протогеров, във връзка с това, Георги п. Христов, и Ив. Михайлов:

До Другаря ни от Ц.К. — Летов —

Избори на делегати могат да станат само след като нашето писмо бъде пратено до окр. комитети.

Писмата препращаме до окр. комитети и последните с войводите ще трябва да пристъпят към избор.

Където желае да присъствува член от Ц. К. в събранието за делегати — може да присъствува.

С поздрав, Чл. Чл. от Ц. К. на ВМРО
Г. п. Христов Ив. Михайлов

23 Март 928 год.

Когато Протогеров получава това писмо и вижда, че неговите машинации няма да бъдат утвърдени, а ще се пристъпи към нови избори, той пак се опитва да вземе мерки, за да осигури делегатството на свои приближени и лично доверени хора. Той знаеше, обаче, че присъствието на Вандев би му попречило, както и по-рано, на тия планове. За да премахне Вандев и да може тогава да влияе на останалите войводи било с увещания и обещания било със заплашвания, Протогеров решава да уволни Вандев на своя глава.

За тая цел пише му писмо № 231 на което поставя дата 25 март, с което му съобщава, че той е вън от редовете на Организацията. Датата на това писмо е фалшива и е поставена по стара дата, за да не се улови, че уволнява Вълдев след получаването на горното писмо във връзка с перспективите за произвеждане на нови избори, въз основа на същото писмо на двамата членове от Центр. комитет. Това се установява и от факта, че това уволнително писмо Вълдев е получил чак на 6 април. Ние знаем вече, че Протогеров е изпечен във фалшификациите. Той също така бе писал, заедно с Алеко, писмо със стара дата до Тодор, за да го кани уж на Струмишкия конгрес, но писмото стигна до Тодор след като всичко бе свършено — 10 дни по-късно.

В отговор на това писмо, носещо фалшивата дата 25 март, Вълдев отговаря на Протогеров, че е назначен с пълномощно № 17, надлежно подписано от тримата членове на Ц.К. и че за уволнението му нужно е пак Центр. комитет да му съобщи, а не един от заинтересован член. Вълдев му съобщава още, че до като не получи заповед, подписана от тримата членове на Ц.К. той се счита в редовете на ВМРО и ще продължава да изпълнява възложената му работа.

Това единствено законно и справедливо становище възприеха двамата членове на Ц.К. Георги п. Христов и Ив. Михайлов.

До като тези разправии се водеха с Протогеров, до като той, окуражен от разногласието със З.П., задкулисно гласеше някакви сбирки, за да прокара свои делегати и съобразно с това кроеше своите планове за участие, или неучастие в конгреса, държейки — за всеки случай — готов в джоба си един паспорт, останалите отговорни лица предприеха конкретни мерки за подготовката на конгреса. Отлагайки разрешаването на «капиталния» въпрос за Задграничното представителство за следващи срещи, в които Баждаровци и Шандановци смятаха да убедят противниците си, въпросът за изменение на Устава бе предмет на едно конкретно съгласие: да се избере една комисия, която да направи всички изменения и така изготвения Устав-проект да се предтави на конгреса за приемане или отхвърляне.

Сам Георги п. Христов пише три писма, с които настоява в комисията по изменението правилника да влезе и

П. Шанданов, който е дал съгласието си за това.

Нека се забележи, че тези приготовления се правят от п. Христов, точно по времето, когато Баждаров заявяваше: «Или Михайлов ще приеме нашето становище за изборно Задгранично представителство, или ние се отказваме от по-раншното си мнение за свикването на конгреса и настояваме за предварително решаване на всички въпроси в събранието на действителните и запасни членове на Центр. к-т и Задгр. представителство». Възраженията на Михайлов, че тези въпроси са от компетенцията на общия конгрес и никой друг няма право да ги решава предварително, тогава се споделяха и от Георги п. Христов, който въпреки противното мнение на Баждаров, назначаваше комисии, и от П. Шанданов, който влизаше в тия комисии.

Това се вижда и от писмото, което Георги п. Христов и Иван Михайлов отправят на 26 март до комисията за изменението на Устава:

До другарите Веригин, Пламенов и Йосиф—
следа

Драги Другари,

Гледайте да отделите време и в тия няколко дни да приготвите един проект за съкращение или промени в Устава и правилника на ВМРО, който да бъде изнесен пред общия конгрес, за да се икономиса на последния доколкото е възможно време и грижа по въпроса за промените и съкращенията, които са налещащи да станат в нашите основни организационни наредби.

С друг. поздрави, Чл. в Ц. К. на ВМРО:
Ив. Михайлов, Г. п. Христов

27 март 928 год.

От това писмо е ясно, че за никакво «предварително решаване» на въпросите от някаква група не е ставало дума в Централния комитет, а е трябвало само да се изготвят проекти, които да се изнесат пред общия конгрес и там всеки да има право да ги приеме или отхвърли.

А че другояче не са могли да разсъждават умни хора, в това число и Георги п. Христов и Перо Шанданов, свидетелствува и резолюцията на Битолския революционен конгрес от 1923 год., в която оп. Христов е подписал като председател, а Перо Шанданов като секретар. В нея се казва: «на специална комисия се възлага да приготви

проекто-устав и правилник за разглеждане от общия конгрес».

Ние не знаем въобще обществена група или организация, която съществува въз основа устави и правилници, и в която последните да се изменят не от общия конгрес по предложение на който и да е делегат, а от една групичка привилегировани хора, както претендират днес Баждаров и Пърличев. Последните, до като не бе засегната тяхната собствена черга, т. е. въпросът за З.П., бяхана пълно съгласни със здравия разум, устройваха и се явяваха на срещи, където се говореше за изменения на устава, които трябваше да систематизират и се представят на конгреса за разглеждане. Но щом се засегна въпроса за З. П., и видяха, че инициаторите, които повдигнаха тоя въпрос, няма да отстъпят, господства им измислиха някаква теория за предрешаване въпросите по «болшинство» в техния кръжок. Когато не можаха да убедят Ив. Михайлов в правотата на своята теза той им заяви, че въпросът в такъв случай ще се разреши от конгреса, Баждаров — Пърличев и С-ие гракнаха с едно гърло и изискаха Михайлов да се подчини на «болшинството», позовавайки се на някакво решение на VI редовен конгрес, според което въпросите трябвало да се решават в общо заседание на Ц.К. и З.П.

Вярно е, че от 1925 г. бе възприета практиката — някои по-важни решения да се взимат след съвещание с членовете на ЗП. На тази практика сега се позовават Баждаров и Пърличев. Но те забравят, че подобна практика дори и да е била законна за обикновени решения по въпроси от текущ административен характер, тя спокойно може да се нарече *престъпна*, когато цели предрешаването на въпроси, които са изключително от компетенцията на общия конгрес. Никакво предварително споразумение, ни какво болшинство от членове — действителни или запасни — на Ц. К. и З. П. не може да лиши най-висшия организационен институт, конгреса, от правото му да се занимава с всички въпроси, а най-вече с въпросите, които са изключително от негова компетентност, какъвто е въпросът за изменението на устава. Меджлис от 5 — 6 заинтересовани лица от върха на управлението не може да забрани на кой и да е делегат да подвигне пред конгреса един въпрос, по който те са се били «споразумели». Баждаров ни се почувствуваха на тясно от подобни възражения, за.

това се сетиха — пак много късно — за друга една «теория»: конгресът, с установения от протокола състав, е бил компетентен да разглежда други въпроси, но не и да прави изменения в Устава.

Защо до като не бе повдигнат въпроса за З. П., който лично ги засегна, те смятаха за «най-законен, най-морален и най-много отговарящ на правилника» такъв именно конгрес, а след като видяха, че ще се засегнат меснетите им, се обявиха против неговата компетентност?

Може ли подобно падение да обхване хора, които смятат себе си за общественици и то общественици в едно движение, чийто капитал, наистина, в трите си четвърти е моралът?

Хората в З. П. и техните сателити прекрасно знаеха, че съставът на конгреса на ВМРО не може да се менява според въпросите, които ще му се наложат за разглеждане. Конгресът е абсолютна величина и такъв, какъвто ще се приеме като най-законен и морален, той има право да се занимава с всички въпроси. Еднаж приет от Баждаров и приятелите му със състав съгласно протокола — той остава властен да реши всички въпроси. В устава на ВМРО не се предвижда, както в конституцията на някоя държавна организационна работа, а друг вид за изменения на устави и правилници. Още когато се аргументираха в полза на такъв конгрес, Баждаровци знаеха това. Знаеха го и Шанданов и п. Христов, които в споменатата вече резолюция, подписана от тях, предлагаха да се представят редици изменения в Устава, и допущаха, че те могат да се прокарат и от един конгрес с намален състав, свикан по решение на Централния комитет.

Ето какво се казва в тая тяхна резолюция:

> Окръжния извънреден конгрес избра и делегати за общия конгрес, като взе за норма по един делегат за всяка околия. В случай, че другите окръзи или Централния комитет реши в общия конгрес да се изпратят по-малко делегати, то избраните делегати се номерират за да се изпратят в конгреса по старшинство на номерата толкова колкото се определи.

Кога бяха честни хора г. г.п. Христов и Шанданов: когато подписваха тая резолюция, когато и по-късно, знаейки състава на конгреса, назначаваха и влизаха и

комисии за изменение на Устава, или днес, когато твърдят, че този конгрес не може да прави изменения? Кога бяха честни хора Баждаровци — Пърличевци: — когато с исторически примери доказваха, че единствено законен, възможен и морален конгрес е онзи по протокол № 8 и когато отиваха на срещи за изработване изменения на Устава, които щяха да се провеждат от същия този конгрес, или днес, когато поддържат чудовищната теория за «решаване по болшинство», отричайки на тоя конгрес правото да има върховна и последна дума по всички въпроси?

А щом въобще са признавали правото на този конгрес да се занимава с измененията на Устава, защо да му отказват това право тъкмо пък тогава, когато се засегна съдбата на З. П. — т. е. тяхната собствена черта? Предвиждат ли се в някой устав, или правилник на каквато и да било обществена организация категории на промени, едни от които да са допустими, а други не — за най-върховния институт, какъвто е общият конгрес?

До там ли трябваше да смъкнат личните интереси тия хора, които като единствено свое право сочат своята 30-годишна дейност?

Никога македонската Революционна организация не е била така унижавана, както днес, когато нейната морална чистота се смъкна до нивото на личните интереси и няколко късно открити, но добре очертани кариеристи. Никога ВМРО не е преживявала по-голям срам от днес, когато доскорошни първи хора изнасят на публична продан, срещу паница леща, нейната чистота и недокоснатия досега морал. Има ли наказание, което да изкупи подобни престъпления? Има ли думи, с което да се изрази възмущението на чистите идеалисти и борците, срещу които днес Баждаровци — изоставени и презрени — отправят своите стрели потопени в личното им озлобление и в апетитите им за задържане местата, които вместо олтари за служба на родината — за тях бяха станали обикновени меснети? Когато тези меснети бяха застрашени от мощната вълна на моралното и идеалистичното в Организацията, когато въпросът за бъдещата форма и устройство на Задграничното представителство, след като бе станало предмет на няколко разисквания, трябваше да се отнесе за разискване в конгреса, Баждаровите приятели решиха да се възползуват от изложените вече търкания и разправии с Протогеров. Те решиха на всяка цена да осуетят конгреса. Но

понеже по устава свикването на конгреса е право на Централния комитет и, като така, З. П. не може да се бърка в него, Баждаровци решиха да вземат в своя подкрепа, или, по-скоро, за своя маша хората от Централния комитет. Протогеров е готов, но е неудобен, поради извеснните му стари и нови престъпления, за които и самото З. П. писмено му обърна внимание. На всеки случай той готов и до него ще се дойде; но по-добре предварително да се спечели Г. п. Христов. Неговата мекушавост и безхарактерност са сигурна гаранция, че не е трудна задачата за спечелването му. Щом се спечели той и се накара да се откаже от подписа си върху протокола за избор на делегати — Протогеров сам ще се присъедини към него. Ако е трудно, на Протогеров може да се подхвърлят две-три хитри думи. От друга страна Баждаровци знаят, че има накърнени честолюбия между нелегалните, че има хора, чийто апетити за влизане в Ц. К. не ще се задоволят, пък и по собствено тяхно мнение не бива да се задоволят, но добре е за плана им, ако тия хора се насочат против Ив. Михайлов. Словесните занятия с Г. п. Христов са познали и първите признаци се проявяват на 27 март. Поп Христов, който няма понятие от философията на авторитета на личностите и институтите, почва да развива вече разбъркани теории, каквито е чул, но не е разбрал. Говори за «слаба обосновка» по въпроса за протокола. Протогеров окуражен, върши всичко, за «да се забърка всичко наопаки», както казва сам п. Христов.

Но нека прочетем първо писмото:

Драги Радко,

За предварителните работи по конгреса голямо значение давах и пак сега не се отказвам да давам, защото до като стигнем до там на сума пречки ще се натъкмим. Както виждаш: 1) Летов нито се отказва категорично, нито пък дава ход на работата, като че ли иска да се забърка всичко наопаки. 2) Взетото ни решение за числото на делегатите не вярвам да се изпълни точно, защото ни е слаба обосновката и не сме тъй силно *уставно* закрепени и 3) Различиего по изменение устава и правилника, особенно института З. П. в срещите ни не можа да се намали, с други думи да се дойде до едно разбирателство. Най-важната роля в нашето дело играят *института и авторитета на личността*. Те трябва на равно да се почитат и уважават за да може да запази самостоятелността и равномерността в своите действия В. М. Р. О.

По такъв начин тя ще си остане дело на народа, а не лична. Когато е чисто народна, както си била тя ще бъде дълготрайна в борбата си. До колкото е възможно да запазим създаденото от години *обаяние*, което съществува в по-простата маса. Не е желателно на двубой да се излиза при един револ. конгрес, когато солидарността, а най-главно другарството друго изисква *предварително разбиране по всички въпроси, а там само формалната и техническата работа да се свърши*. Всеки проникнат от идеализъм само така би трябвало да постъпва, а не иначе. Ти си прав в твоите разбирания, но и другата страна не е крива, тогава трябва да се търси златната среда за да не се дойде до разрив, което не е желателно. Да се откажем нищо по-лесно от това няма, но последствията какви могат да бъдат? Като ти нахвърлям бегло тези мои мисли, моля, недей протълкувай, че не съм те разбрал, но пак другарски припомнувам ти да направиш една рекогнизцировка на положението. Аз право да ти кажа виждам, че единството няма да се запази. От конгреса не очаквам много нещо, а особено за това *единството*, което е изкупено със скъпи жертви, пак сега да го изгубим. *Това е ужас!*

27. III. 1928 ч.

С другарски поздрав, Форов

Г. п. Христов, който, както и Протогеров — подписа известния вече протокол след всестранно разглеждане на въпроса, след много съвещания и зряло обмисляне — чак на 27 март се «сеща», че «обосновката» е била слаба и не е бил «тъй силно уставно закрепен». А в самия протокол на десет места се говори, че усвоената база е *най-законната* и най-много отговаря именно на духа на *Устава*.

Но и да не се знаеха словесните занятия, на които е бил подложен от страна на Баждаров и Пърличев, Г. п. Христов, с третата точка на писмото си сам издава извора, от който е черпил вдъхновение и теории: -«различието по изменение устава и правилника — пише той — особено института З. П. в срещите не можа да се намали, с други думи да се дойде до едно разбирателство». . . Макар да е поставил едно «особенно» за института З. П., в същност само то беше единственото различие, тъй като никакви други различия нямаше и фактът, че Г. п. Христов бе подписал писмото за назначаване комисия по измененията на Устава — говори най-красноречиво, че е било така.

«Разсъждения» на п. Христов за народния и масов характер на Организацията нямат значение, защото никой

никога не е спорил върху това, а най-малко въпроса за З. П. можеше да засегне този характер на ВМРО. А това нетрамотно свързване «авторитета на личността» като необходимо за запазване самостоятелността и особено запазването *народния* характер на Организацията?. . . А това нещастно свидетелство за ограниченост: «Ти си прав, но и другите не са криви?» Води се спор по един въпрос от толкова време, гледищата са непримирими, а Г. п. Христов намира, че и едните, и другите са прави!. . . Но тези фрази подсказват за демагогията, с която Баждаров си е послужил пред този прост човечец, за да го оплете в мрежата на своите егоистични планове. За отбелязване е фразата: «Не е желателно на двубой да се излиза при един револ. конгрес, когато *солидарността*, а най-главно *другарството то друго изисква-предварително разбиране по всички* въпроси, а там само формалната и техническата работа да се свърши». . . Тази мисъл, перифразирана, срещаме и по-късно в издавания от Баждаров в. «Свобода или Смърт». където е казано: «Господин Ив. Михайлов. . . направи *чудноватото* и в същност *беззаконно предложение* за числото на делегатите в общия конгрес, което предложение, възприето от болшинството при съществуващата още *солидарност* между членовете на организационните институти, впоследствие, когато Ив. Михайлов свали маската си (!) стана изходна точка на по-нататъшните остри спорове и разногласия». (Ив. Михайлов «свали маската си» когато каза на Баждаров и Пърличев, че по негово мнение — З. П. трябва да бъде назначавано, а не избрано!)

Тези господа не могат да разберат тая елементарна истина, че действително не е желателно да се излиза на двубой от любов към изкуството, но че този двубой неминуемо се налага, когато се касае за големи принципални въпроси, какъвто е този за изборността на един институт, който може да върши и престъпления, без върховната управа на ВМРО — Централния к-т — да е в състояние да го спира, защото отговаря само пред конгреса. И когато в тоя институт се случат хора като Баждаров и Пърличев, които не желаят да се свика конгрес, след изтичането на уставните три години, а го отлагат, да речем с досетолетия — тези евентуални грешки и произволи да не могат другояче да се изправят, освен чрез куршума, понеже няма конгрес. Тези господа не могат да разберат, че когато се касае за защита на народни интереси и когато се явят различия вър-

ху един въпрос, който интересува цяла една народна организация, а не тесен кръг от приятели — «солидарността и най-главно другарството», в името на което се иска да се погребат подобни разногласия, не само че не са добродетели, а са престъпление. Защото никой няма право заради солидарността между един тесен кръг от приятели и в името на другарското чувство към хората от този тесен кръг, да се отказва от мнението си по един въпрос, който смята от първостепенно значение за Организацията, състояща се не от няколко приятели, а от една многобройна народна маса, на която се дължи почит и преданост. Тъкмо за това са конгресите, където решават не тесен кръг приятели, а представители на народа. Който иска в името на «солидарността» и «другарството» да принизи конгреса до положението на механизъм, който да одобрява приятелските спогодби, той върши престъпление. Конгресът е най-върховната инстанция и той трябва да решава всички спорове и недоразумения между ръководните лица. Който не се солидаризира с известни решения на своите другари, считайки ги вредни за Организацията, не може да се лиши от правото да повдига тези въпроси пред конгреса и последният да отмени, или одобри апелираното решение.

Когато пред господата от бившето З.П. се развиваха тези мисли — те цинично се усмихваха и заявяваха: «Вие говорите за *галерията!* Какъв конгрес? Ние тук каквото решим — това ще бъде!»

Пред подобен цинизъм човек наистина би трябвало да има нерви от въже, за да продължи да приказва с тия хора. Но Ив. Михайлов, като представител на здравото и единодушно разбиране на масата борци — продължи цели месеци разправиите в този дух. Той им заявяваше, че е престъпление да се има такова долно мнение за конгреса на ВМРО. Другите дейци в Организацията, не са само, за да умират в македонските планини, та Баждаровци и Пърличевци да имат безочливоста да им отричат правото да решават въпросите, които биха се повдигнали от тях. Те не могат да се третират като механизми, които са длъжни да изпълняват «решенията» на една групичка хора, имащи само един дълг: да се явят пред тях и да дадат отчет за дейността си.

Щом Баждаров и Пърличев имат кураж да признаят в своя вестник, че те са приели «чудноватото» и «беззаконно» предложение на Ив. Михайлов за конгрес с нама-

лен състав, от «солидарност», и щом днес цялата си борба съсредоточават около този въпрос, считан от тях за беззаконие, мога ли те да ни кажат колко подобни беззакония и престъпления са извършили до сега в името на една «солидарност» между приятели? Ние чувствуваме едно голямо стеснение, когато приказваме по тия въпроси, един голям срам покрива челата ни; жалко е, че хора, като Баждаров и Пърличев, които могат така цинично да признават тоя факт — са били в продължение на 30 години не само в редовете на Организацията, но и често пъти в първите нейни редове! И ако резултатът на нашите днешни борби против тая клика от «интимни приятели» беше само отървяването на Организацията от престъпната тактика да се премълчават и приемат престъпления в името на «солидарността» и «другарското чувство» между една групичка хора — пак делото ни ще бъде благословено от поробената ни Родина!

Понятно е, защо тези хора, след като видяха, че Ив. Михайлов не може да извърши престъплението да се «солидаризира» с едно мнение, което той счита вредно за интересите на Организацията, поеха пътя на задкулисните игри; понятно е, защо омотаха п. Христов, за да пише, че не сме били «силни уставно» и че «обосновката» ни била слаба върху един въпрос приет по-рано единодушно — включително и от Баждаров и Пърличев.

Първите внимателни сондажи продължиха. Зад гърба на Ив. Михайлов се устройват срещи между Г. П. Христов, Баждаров и Пърличев. В друг един случай заварват се на една тайна среща Шанданов, Баждаров и Пърличев в дома на Томалевски, който излиза и се преструва, че става от сън, заявявайки, че не знае, къде са Баждаров и Пърличев, но ще им препрати писмата, предназначени за тях.

Като втори резултат от тези срещи и от тая подмолна дейност — явяват се изборите на делегати от Битолския и Солунския рев. окръзи. Мишо Шкартов изпраща протокол, с който Солунският рев. окръг избира 7 делегати, вместо, както бе решено с протокола на Ц. К., двама. Избиратели и избрани са лица, които нямат право на това. Чл. 170 от Правилника е съвсем погазен. Мишо Шкартов, види се, сам почувствувал тая незаконност, та в писмото, с което препраща протокола, пише:

Др. Радко, Изпращам ти протокола в три екземпляра, в оригинал. Мнението на другарите ми беше, да изберат 7 души, макар и 5 тях да бъдат оспорени. Научили са, че Битолчани ще избират 11 души, това нещо ги е полъскало за и те да изберат.

С мн. сърд. позд., тв. Мишо

5. IV. 928 г.

Разбира се, че битолчани са постъпили също така, толкоз повече, че към тях бяха насочени специални грижи от страна на ЗП, защото всички негови членове са тук именно избрани, като първи делегати. Естествено, за да има мегдан да бъдат избрани и други делегати от битолските нелегални дейци, тук трябваше да се погази член 170 от правилника, да се поставят като избиратели хора, на които абсолютно липсват тези качества по Устава, и да се увеличи числото на делегатите. Върху този протокол на битолчани, който погазва Правилника и изходящия от него протокол на ЦК, подписан от Г. п. Христов, същият този п. Христов, поставя утвърждение: «Редовно стана избора. 5. IV. 1929 г. чл. ЦК. Форов.»

Почерпил кураж от срещите и интригите на ЗП, Георги п. Христов, поставя тая резолюция върху един протокол, който отрича неговия собствен подпис. Както ще видим по-късно, той се отказва от подписа си. Но не стигна изведнъж до това. В същност той не бе ориентиран и бе съвсем объркан. Проповедите на твърде много заинтересованите задгранични представители го бяха омотали. Само така може да се обясни фактът, че след като на 27 март бе писал, че ни е «слаба обосновката» и не сме силни «уставно», на другия ден, 28 март, подписва протокола и окръжното до рев. окръзи за произвеждане на избори въз основа на тая слаба, според него, «обосновка». След тези явни манипулации на безхарактерност от страна на Г. п. Христов, солунчани и битолчани, в които ЗП имаше ръководната, макар и задкулисна роля, Иван Михайлов отправя до задграничните представители едно писмо, за да ги постави един вид официално в положение на страна, макар и скрито, във всичко онова, което се бе случило след последната обща среща, в която въпросът за института ЗП разгорещи споровете.

Ето какво им пишеше Ив. Михайлов:

До другарите от З. П. на В. М. Р. О.

От приложения протокол ще видите, че сте избрани за делегати в общия конгрес на В. М. Р. О., от страна на Битолски организационни работници, в числото на които влизат и другари от Битолския окръжен комитет. Протокола е в абсолютна дисхармония с чл. 170 от Правилника. Да се спирам върху аномалиите на този протокол, които стигат до абсурдност и будят смях, е излишно. В станалите във ваше присъствие срещи се изясни въпроса за условията, които биха правили свикването на общия конгрес, най-законно, най-морално и най-неатакуемо. Другарите от З. П. Пандов и Петьофи, блестящо защитиха оная основа за свикването на общия конгрес, която впоследствие Ц. К. я официално възприе с подписан протокол.

Прилагам ви за прочит и един екземпляр от протокола на група другари държан за сметка на Солунския револ. окръг, за да видите, че и там не само помен няма от съобразяване с чл. 170 на Правилника, но са нарушени и редица други постановления на същия, напр. избрани са за делегати лица (иначе добри хора), които нямат право на делегатство, защото като тях зад граница има над 300 000 македонци;

За да си изясни окончателно, като чл. на Ц. К., отношението към въпроса за свикването на конгреса, моля настоятелно другарите от З. П. да ми отговорят в най-близко време, възможно най-определено на следните три въпроса:

а) приемат ли делегатството в конгреса, което им възлага приложения протокол;

б) Като институт, който е задължен да се отчита пред конгреса, З. П. намира ли за законен, морален и неатакуем един конгрес, който би се събрал въз основа на решения като тия в приложените протоколи;

в) З. П. поддържа ли гледището си за свикването на конгреса изказано в общите ни срещи.

Моля да ми се повърнат протоколите.

С поздрав, чл. в Ц. К. на В.М.Р.О.

Ив. Михайлов.

8. IV. 928 г.

Задграничното представителство не посмя да отговори на това писмо. Вместо това то продължи подмолната си работа за спъване подготовката на конгреса. Вече самите избори бяха подобна пречка, защото бяха незаконни. Но и други факти усложняваха положението.

По това време се получи и писмото на Протогеров, кой-

то, окуражен от подетата от Баждаровци борба, съобщава на ЦК., че не може да се произвежда нов избор в Струмишкия окръг, защото такъв бил произведен, макар, както видяхме — този «избор» да е бил произведен незаконно и преди ЦК да бе дал нареждане за това до окръзите.

Членовете на Задграничното представителство още мълчаха върху писмото на Иван Михайлов и върху всички други нередовности извършени по тяхно внушение.

В една среща с Пърличев, Иван Михайлов му намеква за агитацията на Наум Томалевски пред битолчани, както и за тайната среща, за която стана по-рано дума, на която са присъствували членовете на ЗП и П. Шандвнов.

Георги п. Христов, който бе нагазил вече съвсем във водите на ЗП, все още срамувайки се за този свой обрат, мъчи се някак да се покаже, че не знае какво става и че чака да се излезне от това положение. Иван Михайлов се мъчи да го възвърне в правия път. Словесните опити и настоявания пред Г. п. Христов да си стои на решението и да не погазва подписа си, не бяха резултатни. Ето защо, на 20.IV. Михайлов му пише:

Др. Форов,

Пишеш ми, че чакаш развитието на работите, по въпроса за конгреса. Сам аз също не зная нищо ново. Твоите два реда, обаче, ми дават повод да ти потвърдя това, което зная за същината на положението; чудно ми е как не го виждаш и ти. Ето моята преценка:

а) Престъпление вършат онези, които се опитват да турнат спици в колелата на конгреса, само защото някой имал различно от тяхното мнение по някои въпроси из дневния ред на конгреса. ВМРО морално трябва да е пропаднала, ако остави да съществуват такива прояви — тази ВМРО, която наказва хората за много по-малки спъвания на нейното дело.

б) Единственият параван, зад който се крият всички, които биха желали да настъпи «возмущение води», та да си дават важност, е фактът, че членовете на ЦК не държат твърдо на мненията си; с това самите членове на ЦК повреждат на себе си, подиграват се сякаш с колегите си, а главно без да усетят стават наглед причинители на сътресенията, вместо такива да си останат (каквито са в същност) другите. Това нещо трябва да се разбере. Всеки така ще го схване и от вънка, защото и недоволните всекиму ще кажат: «Ц. К. няма единство по въпроса».

в) Няма защо да си правим илюзии, че работите ще може други да ги уреждат. Ясно е, че ние, членовете на Ц. К., в пет минути можем да ги наредим. Първото условие е, обаче, да поддържаме това що сме усвоили като право и основателно — да имаме твърдо мнение. Изповядвам ти като на брат — никак и никога не мога да си представя как е възможно в твое присъствие да се вземе от Битолчани решение за делегатства, така нескопосано, неоснователно и пр.; не можа ли поне да им кажеш, че на такъв панаир ти не можеш да даваш отчет. Разбирам такива работи да прави Летов, който е присъствувал на «избора» на Солунските делегати, но за тебе и сега ми е непонятно.

г) Апелирам за последен път, с надеждата да разбереш най-правилно: нека двамата поне да свикаме бързо конгреса на усвоената от Ц. К. и З. П. база, която намират за основателна най-деловите хора на В. М. Р. О. и болшинството от Организацията. Ако стане това, ще занемеят всички зли езици, ще се парализират всички зли намерения, ще капнат всички лични каузи. Онова, което и без туй само по себе ще отпада, във В.М.Р.О. би престанало да се пъчи и да си дава вид на някаква величина и ценност.

Подир мрака, що неколцина умишлено създават във В. М. Р. О., ще дойде още по-хубава от довчерашната светлина. Горко на тия, които сеят ветрове, защото първи ще се срамуват.

Пак повтарям: да свикаме конгреса на приетата база. На панаир не бива да ходим.

С поздрав, Радко.

20. IV. 928 год.

Но Баждаровци, които често го посещават и му поддържат духа, окуражават Георги п. Христов да стои на пишманлъка си. Те му дават ум, как да отговаря на писмата на Михайлов. Това личи като бял ден от едно обиковено сравнение между по-раншните писма на п. Христов и ония, които пише след конфликта с ЗП. И по стил, и по съдържание последните издават задкулисните суфльори.

В отговор на цитираното писмо от Ив. Михайлов, Г. п. Христов ето какво отговаря:

Драги Радко,

По писмото има много нещо да се каже, но оставям при по-свободно и по-друго време да се разбираме и взаимноубеждаваме, понеже съм против всякакви писменни полемики да се водят при такива съдбоносни моменти на В. М. Р. О. Едно сега мога да ти припом-

на мненията и решенията, а по-скоро онии, които в последната среща обща на Ц. К., З. П. и запасните при Петьофи се изказаха изрично, че *никакви предварителни решения по конгреса не се признават*. Няма защо да се апелира към мен, защото аз съм винаги готов за това и за лични жертви даже в името на делото. Готов съм не за свикване, което един път сторено от нас, но да вървим на конгреса по *всичко ясни и определени*.

Не считам за слабост и низост, както ти искаш да ми вмениш, че не държа на мнението, което прочем не е и мое.

Да се сберем на всяка цена тримата Ц. К., а не само двама, да изгладим някои нередовности по изборите, да се корегираме по решението съгласно устава и да обмислим ред други въпроси.

2 Да се сберем на обща среща със З. П. и запасните, *това ни дава право конгресно решение* 1925 *г.*, и заедно с тях да обмислим как е най-добре за *златния мост до конгреса* и да се изгладят всички текущи и набъбнали въпроси.

С поздрав Форов.

25. IV. 928 г.

Ето цяла-целеничка тезата на Баждаров — Пърличевци за «предварителните решения», т. е. оная позорна теза, която от конгреса на страшната ВМРО искаше да създаде един обикновен механизъм, който да «оформява» решенията на една група приятели, па били те и престъпни. Вижда се още, че Протогеров е възкръснал, защото п. Христов, който сам правеше предложение «и двама да караме работата» (в писмото му от 24 март) и подписваше само с Михайлов наредбите за промяна на Устава, сега непременно да подчертае, че е солидарен с Протогерови, като подмята някак и за това, че Михайлов е изказал желание «двама да се съберат», а не тримата, макар Михайлов да казва: п о н е двамата. Той говори вече и за «корегиране решението съгласно устава» т. е. да с е о т к а ж а т о т п о д п и с и т е с и и да анулират протокол № 8. Георги п. Христов търси «златен мост» за конгреса в едно споразумение със ЗП, пък било то и с цената на едно морално падение, или по-добре, на едно продаване интересите на Организацията срещу интересите на няколко души около Задграничното представителство — от «солидарност» и «другарство»! Казахме и на друго място, че конгресно решение от 1925 г. пасам за съвместно ре-

шаване на въпросите със З.П., не е имало и п. Христов е жертва на мефистофелските внушения на Баждаров. Но тук ще повторим, че даже да е имало подобно решение, то би могло да се отнася до въпроси по администрирането на ВМРО, с които се занимава Ц, к-т, но не и по въпроси, които са от изключителната компетенция на общия конгрес.

Но, както ще констатират нашите читатели, Георги п. Христов отбягва да даде отговор на рязко поставените му въпроси. Най-чудовищното е, обаче, това, което п. Христов отговаря за отмятането си от мнението, което бе скрепил с подпис:

> «Не считам за слабост и низост, както ти искаш да ми вмениш, че не държа на мнението което прочем не е и мое»:

Това е писано от един член на централен комитет. Той не счита за низост отказването от подписа си. Не само това: той твърди, че това мнение не е било негово. Тогава, питаме се, къде е мястото на един човек, който подписва едно мнение, което не споделя? Това вече изнасилва до голяма степен и хипнотизирането му от Баждаровци, чието мнение също така, може би, не споделя, но го е прегърнал от «солидарност» и «другарско чувство». Какво щастие е, че тия събития се явиха, за да се отърве ВМРО от подобни «водачи». Несъгласията излезнаха вече на улицата. Протогеров, окуражен от новия съюз и възкръснал от забравата и изолацията си които го бяха заставили да се оттегли «доброволно» от Организацията почна да вика при себе си хора, за да организира някаква група. Задграничното представителство от своя страна също така вика хора от разни места, за «да ги осветлява», т. е. да ги отравя с измислици.

На сбирката на Солунския революционен окръг Протогеров ругае Михайлов и разправя на събралите се, че той (Михайлов) искал да се обяви диктатор (това става още на 2 април, т. е. само три-четири дни след подписването и изпращането писмото до окръзите). Един разбойник, Димашев, който през цялото време се занимаваше с контрабанда и не се е числил на никаква организационна служба, прибран и насърчен от Протогеров, псува в

присъствието на стария организационен работник Яким Христов и други лица, майката на Тодор Александров и неговите живи приятели; Георги Гевгелийски, Георги Наков псуват Ив. Михайлов, Гюрков, Развигоров и др. и им се заканват. . . Въобще, изнесен на «пазаря» — този спор отрови и онова чувство на уважение, което съществуваше до тогава. Това бяха тревожни симптоми, с които бърже трябваше да се ликвидира, защото разложението беше неминуемо.

При това тежко положение, смятайки, че Михайлов е «назрял» и че, ще не ще, ще приеме тезата на З. П., за да се избегне онова страшно зло, което се подготвяше, Кирил Пърличев отправя до Иван Михайлов следното писмо:

Драги Деянов,

Малко са дните от последното ни свиждане насам, но изглежда ми достатъчен само следния факт, станал в тоя кратък период от време, за да ни подтикне още един път към мисълта за неотложно обмисляне въпроса за бърз изход от положението, което с всеки нов ден отнима по нещо от престижа на ВМРО.

Ето самия факт.

Летов, както положително узнавам, е съобщавал тук-таме своето решение да се отдръпне от редовете на ВМРО, мотивирайки това горе-долу по същия начин, както го направи и пред нас в писмото си от 14 март т. г.

Не е сега до преценяване стойността на мотивировката му. Изправени сме пред повелителната необходимост да запазим остатъка от престиж в нашата организация.

Не намираш ли, че е настъпило крайно време за свикване на събранието от 12-те?

С поздрав

К. Пандов

2. V. 928 г.

След като сториха всичко, за да унижат престижа на Организацията, след като накараха членове на Ц. К. да се откажат от подписи, след като разтръбиха на ляво и на дясно, че «младите» искали да завладеят Организацията и че Ив. Михайлов ще се обяви за «диктатор», та с това дадоха материал за срамни нападки — господата от З. П. са се «загрижили» за престижа на ВМРО. Това беше една езуитщина, която не може да се схване от онези,

оито не познават положението на работите в онзи момент, о която възмути всички, които знаеха, че този престиж е рушеше от същите тези господа.

«Отдрпването» на Протогеров имаше същата стойност, както и по-рано. Той казваше, че се «отдрпва», но когато го запитваха, защо в такъв случай устройва тайни сбирки — веднага се сопваше с остри писма и. . . продължаваше да вика около себе си изключени от Организацията хора и да ги насъсква против Ив. Михайлов. Пърличев се тревожи не от «отдрпването» на Протогеров, но от нападките по адрес на Иван Михайлов, с които е придружавал това си съобщение до извиканите лица които уронваха престижа на ВМРО, оставяйки впечатление за някакво настъпило раздвоение.

Но чудновато е предложението на Пърличев, за начина, по който би могло да се запази «остатъка от престиж в нашата Организация». То е пак прословутото «събрание на дванадесетте» — действителните и запасни членове на Ц. К. и З. П. — които да решат с «болшинство» въпросите, за които казахме вече, че са от изключителната компетенция на общия конгрес.

За да отблъсне тия хитрувания на Пърличев, веднага след получаването на писмото му, Иван Михайлов му отговаря:

Драги Пандов,

Всичко нужно за свикването на конгреса се обмисли и реши от Ц. К. Аз най-много и, може би, единствен между хората; които трябва да отговарят за досегашната си дейност пред конгреса, настоявам за по-скорошното му свикване, за да се чуе там всяко мнение и да се вземе всяко решение по въпросите, що са от значение за утрешното устройство, деятелност и идеи на В. М. Р. О.

Свикването, обаче, се спъва от други, към които би следвало да се адресират всички, които желаят да се свика бързо конгрес.

Ако смисъла на твоята последна бележка е да правиш пак апел към мене, за да се турило край на неизвестното положение, длъжа да заявя, че отваряш врата, която е тъй отдавна отворена. Ако все още има та, заявявам, че в такъв случай може да се подозира старание за избягване да се посочат истинските причини и виновници за спъването, а се търси вината тъкмо у хора, които протестират срещу умишлено създадените пречки за свикването на конгреса.

Не съм против *съвещателните* срещи, които биха целили да улеснят работата по конгреса, осветлявайки предварително някои по-специални въпроси и икономисвайки, до нейде време и труд на конгреса. Но смятам, че тия срещи само ще затрудняват свикването му, ако на другия ден някои от присъствующите се отричат било от мненията си, било от подписите си, или продължават да подържат следното:

а) Че било унижение за присъствующите (както два пъти ми заяви по-рано Петьофи) ако някой изкаже различно от тяхното мнение по въпроси, които са от компетенцията на конгреса;

б) Че било нужно в тия срещи непременно да се предрешават въпросите с някакво болшинство, което няма законно право, щом се касае до въпроси не из кръга на мандатната дейност на Ц. К. и З. П. а до такива, които засягат време, хора и дейност, за които само конгреса ще се произнася, като урежда утрешния ход на Организацията и управата ѝ.

в) Че било нужно да се разглеждат наново въпроси, които са вече разглеждани и по които Ц. К. е взел вече формално решение, взимайки предварително и мнението на З. П.

Съображенията на Ц. К. за взетите решения ще бъдат разгледани на конгреса; там Ц. К. отговаря и нигде другаде.

Срамота е повече да споря и да се отклоняваме от дълга си, особено когато народа е безмилостно изтребяван от противника и когато Организацията би трябвало да насочи енергията си предимно и незабавно срещу врага.

С поздрав Ив. Михайлов

3. V. 928 г.

Но тия здрави мисли удрят в твърда стена. Пърличев все още не желае да направи разлика между съвещания и предварителни решения. Докато с ъ в е щ а н и я т а са естествени, защото в тях се разменят мисли върху въпроси, които се представят за разискване на конгреса, п р е д в а р и т е л н и т е р е ш е н и я са невъзможни, защото конгресът не може да се ангажира с такива решения и никой няма право да му се налага.

Михайлов поддържа първото, което е единствено, законно, и възможно и е възприето от всички организации във всички страни по земното кълбо, а Пърличев поддържа второто, което унижава Организацията, унижава престижа на нейния най-върховен институт, но гаратира личните итереси и положението на хората от ЗП.

Той пише за Михайлов и иска върху него да хвърли

вината за несвикването на конгреса, защото не приемал тази цинична теза на З. П. и още защото не бил произведен избор на делегати от Скопския революционен окръг завеждан от Михайлов. На Пърличев е било необходимо да прави демагогия с тоя последния факт, макар да знаеше, че именно шиканите, създадени от тях и които бяха погълнали цялото време на Михайлов, бяха попречили за свикването на конгреса на Скопския революционен окръг. От друга страна този факт няма абсолютно никакво значение, защото в същност Солунският и Битолският окръзи трябваше също така да свикат конгресите си и да изберат делегати, тъй като събранията, за които говорихме по-рано, бяха незаконни и в абсолютно противоречие с Правилника, та не можеше и да бъдат утвърдени. Освен това Пърличев знаеше много добре, че конгресът на Скопския революционен окръг и да беше се състоял, въпросът за свикването на общия конгрес не би мръднал нито с един милиметър, защото причините, които хората на З. П. и техните пленници от Ц. К. бяха измислили, не бяха в никаква връзка със скопския избор. Но щом с последния се опитваха да правят демаготия, за да им се отнеме това окръжие — веднага бе наредено да се състои Скопския конгрес, който бе свикан и избра делегати.

Два месеца след това, разбира се, Пърличевци още не можеха да бъдат склонени да се явят на конгреса.

Като друга демагогска причина за несвикването на конгреса Пърличев изтъкваше и неоформянето на сметките по счетоводството, понеже Михайлов и хората от ЦК не са се занимали с тях. А Пърличев знаеше много добре, че това не ставаше, защото не бяха пристигнали още някои сметки и отчети от чужбина и че веднага след пристигането им всичко би се свършило за две вечери, както и стана 9 дена по-късно. А що се отнася до налагането на конгреса *предварителни решения*, Пърличев не отстъпва нито милиметър, защото там вече. . . засегнати са лични интереси. Ето какво пише той по това:

> До сега въпросите, разглеждани в предконгресни съвещателни срещи, са бивали така поддържани в конгресите, както ги е възприемало и болшинството в тия съвещания.
>
> На срещата у . . . . . ЗП *не е давало мнение като институт. Там не бе взимано и решение.* Но положително е, че изказаното от повечето другари мнение щеше да остане задължително за всички при-

съществуващи, ако в следующата среща тая неуязвима база, тъй полезно приемана до тогава, не бе неочаквано отхвърлена по твой повод.

И до тоя момент аз не виждам друг изход от задънената улица, освен оня на съвещанията върху здравата база на разбирателството.

С поздрав К. Пандов.

6 май 1928 г.

Нека допуснем, че както казва Пърличев — въпросите разглеждани в предконгресни съвещателни срещи, до тогава са били подържани в конгресите, както ги е възприемало болшинството в тия съвещавия. Това е ставало сигурно защото всички в тия съвещания са се убеждавали в правотата на едно мнение и затова са го подържали. Но кой има право да забрани някому да повдига в конгреса един въпрос, ако той не е могъл да бъде убеден в «съвещанията», че приетото с болшинство мнение е най-правото? Болшинството — да, но с болшинство в конгреса, а не в частни съвещания. На болшинството в конгреса всички са длъжни да се подчинят, но не и на «болшинството» в приятелските сбирки.

Нужно е едно уяснение на втория пасаж от писмото на Пърличев. Понеже Иван Михайлов му напомня за протокола на Ц. К. съставен въз основа на изказаните мнения на срещата у. . . (на 6.III.) Пърличев му отговаря, че на тази среща З. П., не е давало мнение като институт и там не е било взимано решение. В същност и Иван Михайлов не твърди, че там е било взимано решение, защото З. П. не е имало право да взима такова съвместно с Ц. К. Но Михайлов припомва на Пърличев и другарите му мнения, които те са давали по един въпрос, и от които в последствие се отричат. Софистиката на Пърличев е очевидна, когато говори за мнение на З. П. като институт, с това опитвайки се да подържа, че мнението на Баждаров, Пърличев и Томалевки не е било заангажирало З. П. Но когато и тримата членове на този институт дават едно мнение, институтът, който е абстракция, може ли да има друго мнение? Никой морален човек не може да заяви, че хората могат всеки ден да менят мненията си и особено да ги менят за лични интереси и изгоди. За подобни хора няма място в общесвения живот. Играта с думите е любимо занятие на партюфците. Затова и Пърличев говори за «здравата база на разбирателство-

», под «разбирателство» подразбирайки налагането на
ихайлова едно мнение с «болшинство» в кръга на «два-
адесетте». . . ментори на които трябвало да се подчини
общия конгрес!

Тия мъчителни дни, изпълнени с грижи за бъдещето
а Организацията се нижеха през много месеци. Протоге-
ов продължаваше да конспирира, да раздвоява, да на-
ъсква. Всеки нелегален, който се е опитвал да се противо-
остави на неговите престъпни опити за създаване борба
редовете на ВМРО — бивал е обиждан и заплашван.
лед Вълдев, околийският войвода Хр. Андонов и Д.
Аладжов се оплакват от тия похвати на Протогеров. Го-
орейки за писмата на тези двама предани организационни
аботници, сам Георги п. Хритов, не скрива големите си
опасения и пише:

Др. Радко,

2. По писмата на Хр. Андонов и Д. Аладжов тогава ще си кажа мнението па и сега ти казвам, че те са прави в своите схващания. И по това трябва да му се даде да разбере Летов, че подкрепва анархичното положение със своите криви разбирания на въпросите. Той се такъв си е. Мнителен дойде и все такъв ще си отиде, само дано ние се вразумим и ВМРО един час по-скоро се освободи от такивато хора.

С поздрав Бистров

30. IV 928 г.

Всеки може да разбере до къде бяха стигнали работите
щом като на 3 май п. Христов пише това за Протогеров!

На 16 май ЦК и ЗП се събраха да прегледат и удобрат
висящите сметки на счетоводството. Тук пак се засег-
наха най-парливите въпроси за свикването на конгреса
и за делегатствата. Протогеров се мъчеше да прокара
като законен Струмишкия избор. И понеже до нескончае-
мост се повтаряха се едни и същи въпроси, Михайлов за-
дава на присъствующите членове от ЦК 5—6 пъти после-
дователно един и същ въпрос: подържат ли протокола и
желаят ли да се свика конгреса, както е решено. Прото-
геров не отговори на въпроса, а се впусна в странични
дребни въпросчета. Георги п. Христов заяви, че той се
отказва от подписа си в протокола При това положение
позициите бяха съвсем изяснени и всякакви разисквания
върху стократно оборваната база на Баждаровци бяха

само губене на време. Михайлов напусна заседанието и и на другия ден отправи следното еднообразно писмо до своите колеги от Централния комитет:

До Другарите — Ал. Протогеров и Георги п. Христов, членове на ЦК на ВМРО.

Моля те да ми отговориш възможно по-бързо и определено на следните два въпроса, по които за мене не е ясно и до сега какво е окончателното ти становище:

1. Поддържаш ли мнението си по свикването на общия конгрес, съдържащ се в протокола на ЦК от 8 март т. г., който е подписан от тебе;

2. Съгласен ли си ЦК да свика конгреса на базата, която сме възприели по казания протокол.

С поздрав, Чл. в ЦК на ВМРО, Ив. Михайлов

17. V. 1928 год.

На това ясно и категорично запитване нито Протогеров, нито п. Христов отговарят открито.

Александър Протогеров вместо да отговори на зададените му въпроси, опитва се да чете нотаци, за «изслушване» мненията на другарите, т. е. — за продължаване на оная комедия, която трая няколко месеци без никакви резултати. Писмено отбягва да каже дали подържа подписа си защото Иван Михайлов знаял бил вече неговото мнение.

Ето това писмо на Протогеров:

До чл. на ЦК Ив. Михайлов

Получих писмотото ти. Защо е това писмо, защо са тези въпроси, когато и тримата членове на ЦК не с писма, но устно трябва да се разбират по всички въпроси:

Що значи задаване на въпроси писменно?

Нима ти не знаеш моето становище по въпросите, които ти задаваш. Нима и аз не зная твоето становище и това на третия член на ЦК, както и на членовете от ЗП, та трябва да се разправяме с писма, като че ли ни делят хиляди километри? На другарската среща на двете тела ЦК и ЗП в сряда вечерта ти чу не само моето становище, но и на останалите другари, както и ние чухме твоето становище, обаче, ти напусна демонстративно събранието именно, защото чу становищата на всички другари; вместо да се разправяш с писма трябва да имаш доблестта да изслушваш другарите си и там да чуеш тяхното становище и да изказваш своето.

20 май 1928 г. А. Летов

Протогеров, който вместо да се яви на заседанията рано, предпочиташе да праща нескончаеми писмени ложения — сега веднага се обявява за устните съве- ния, които не дадоха никакви резултати. Не знаял к другояче да излезе от трудното положение, създаде- от искането на Михайлов да се отговори писмено на й-важните въпроси, които стоеха в центъра на устните зисквания от три месеци насам, та решил да чете но- ции за «доблест» да се изслушват другите мнения, гато това е ставало цели три месеци!

Георги п. Христов също така не отговаря на зададе- ите му въпроси, а пише за съвсем други работи. А по онгреса отговаря почти същото, което пише и Прото- еров:

Др. Радко,

1. По конгреса моето становище устно си го чул и много ясно го знаеш. Пак, ако се съберем тримата ЦК можеш да го чуеш. Не сме много далече, та да ня- маме тая възможност да се виждаме.

20 май 1928 г. С поздрав Бистров

Г. п. Христов, който за най-дребните работи драска, както читателите са се убедили вече от цитираните негови безброй писма и бележки — сега се обявява против пис- мата!! Плитко хитруване, за да избегне да отговори на един ясен въпрос. Явно е, че Протогеров и п. Христов са се наговорили да отговарят едно и също на зададени- те въпроси. Протогеров престана да бъде за п. Христов «пощурял», «полудял» и опасен човек, от когото ВМРО трябва да се отърве. Те образуват сега «единен фронт», за да принудят Михайлов да приеме неморалните компромиси по въпроса за ЗП или още по-неморалните компромиси за свикване на конгрес с незаконни представители на окръзи, ако бихме желали да се свикат пълното число делегати, нещо, което би могло да стане при идеално по- ложение на Организацията.

Подобен конгрес с максимално число делегати, обаче, както видяхме, е неморален, защото не представлява истинското положение на Организацията. Последната не е една постоянна величина, като държава, за да изби- ра постоянно число делегати Съществуването на маке- донската територия и македонско население не дава само

по себе си право на пълно число делегати, защото не се правят избори за парламент на македонска държава, а за конгрес на революционната организация. А последната съществува до толкова, до колкото има проявена нелегална революционна дейност. Ако никъде не е била проявена такава през изтеклите три години все едно, че няма организация и тогава никой няма право да се провъзгласява за делегат, защото няма какво да представлява. Не трябва да се забравя, че се касае до делегати за редовен, а не за учредителен конгрес, та на него могат да се явят хора, които не са работили, но които биха рекли, че имат воля и желание — макар и непроверени — да работят за в бъдеще.

Каквото и да се приказва, ще се дойде всé до едно и също заключение: днес единствената база, върху която може да застане Организацията, за да свика конгрес, си остава развитата нелегална дейност по околии. Няма право да избира делегати никоя околия, която през отчетния период не е развила никаква нелегална дейност. Инак конгресът ще бъде един събор от случайно и произволно провъзгласили се делегати, и ще унижи престижа на Организацията, защото не изразява нейната воля, а представлява фалшиво работата и силите ѝ.

Най-после това биха могли да подържат на всяка цена някои заинтересовани лица, ако някъде в правилника на ВМРО бе казано, че конгресът с по-малък брой делегати не може да се свика. Но никъде в Правилника не се казва, че е нужно максималното число делегати, за да се свика конгрес. Напротив, чл. 56 казва: «Заседанията на конгреса са законни, ако присъствуват поне две трети от избраните делегати. Решенията се взимат по абсолютно болшинство (половина плюс един); при равногласие решава председателя». Явно е, че Уставът предвижда конгрес с по-малкó делегати, говорейки не само за двете трети, но още и за *избраните*, а не максималното число делегати. Могат, значи, да се избират помалко от предвидените 40 делегати, както стана в 1903 г. с конгреса за обявяване на въстанието, както стана и в 1907 г., когато Хр. Матов свика конгрес само от три окръга, който избра ЦК., взе резолюции, изработи наредби и уреди Организацията.

Ето тия съображения, прибавени към всичко, което по рано се изтъкна в тая книга, говореха против свиква-

ието на неморален конгрес, толкоз повече че с протокол № 8, ЦК., базирайки се и на мнението на ЗП., мотивирано отхвърли възможността за свикването на подобен изключителен конгрес. Ако някой се чувствуваше недоволен от това решение на ЦК, никой не му пречеше да повдигне въпроса за приемане на допълнителни делегати, стига да имаше основание за това, в самия конгрес.

Слаби да наложат със сериозни доводи своето заинтересовано становище на грамадната част от организационните работници, Протогероци и Баждароци прибегнаха до една измислица, за да оправдаят пред обществото своето недостойно и вредно за Делото държане: «Младите искат да обсебят македонското движение!»

По-долна измислица не може да съществува; с нея господата надминаха и себе си. В македонското движение няма деление на млади и стари. Кои са млади, кои са стари; къде са младите, къде са старите? Между 6 души от ЦК и ЗП имаше до сега само един млад — Иван Михайлов, и той, на 32 години. Между 6-те запасни на тия два института има само двама по на 35 г. възраст; останалите са стари. От хората ни в чужбина само двама са по на около 30 години; всички останали са над 40 годишна възраст.

90% от всички войводи са над 40 годишна възраст, няма по млад от 35 год. Същото е с нелегалните окръжни комитети.

Погледнато в живота на нашите братя извън граница — ще констатираме същия факт: двадесет души депутати са избрани до сега в българския парламент. Нито един млад не е станал депутат.

Най-малко 60 души са се изредили до сега, като членове на Нац. Комитет в София, а общо около 100 души правят всичките състави на този институт през изтеклите десетина години. Наброяват ли се поне 5 души млади хора в тия състави до сега?

Научният институт, който е пак македонско обществено тяло, колко души млади брои със средата си?

Е, добре, колко души в изброените организации са със схващането на Баждаров, колко души признават правотата на неговата теза? Грамадното мнозинство от старите съзнават пакостното дело на Баждаров и ги осъждат. Организацията се радва на техните симпатии. За това, че малцина от старите (а никой от младите) са с

Баджаров, има ли той право да характеризира своите дертове като борба между млади и стари? Пък и непременно всички стари ли са по-умни и по-способни за работа? Има много стари, които бият младите, но е вярно и обратното. От всички млади, които заемат известни постове в Организацията и в чужбина, могат ли г. г. Баждаров и Томалевски да ни посочат някой, който работи помалко и по-лошо от тях? А на каква възраст бяха господата от ЗП, когато влязоха в македонското движение?

Но, макар и сравнително с малък повод, да вземем някои по големи примери, колкото да се прибави едно осветление повече към въпроса за «младо» и «старо» въобще, ако нашите опоненти искат сериозно да се спрат на него, а не само да демагогствуват. Христос умря на 33 години; Александър Велики покори света на 33 год.; Ботев загина на 27 годишна възраст; Наполеон победи Европа още 34 годишен; Тодор Александров стана член на ЦК, на 28 годишна възраст; на каква възраст започнаха своето дело и на каква умряха Гоце, Даме, Развигоров, Узунов, Сарафов, Карев, Патчев и др. др.?

В спомените на Захари Стоянов за българските въстания има една страница, в която са изброени имената на всички най-видни хора, които са участвували в организирането на българските въстания и революционизирането на населението. Всички те са до 30-годишна възраст. И сам Захари Стоянов подчертава името на най-възрастния от тях — Христо Големия — който е бил на. . . 35 години.

Може ли в движение като нашето без млади? Нека си спомним някои дела през последните години, за да не отиваме към по-далечното минало, което е осеяно също с подвизи на младите. Млади хора повалиха Стоян Мишев, Мите Суджукаро, Пандурски, Чаулев, Райко Даскалов, Паница, Генерал Ковачевич, Спас х. Попович, Велимир Прелич, Ване Арсов, Александър Панов, подполк. Атанасов, Алеко Василев и др. Всички аенгати в Македония са дело на младите. Покрай по-възрастните, в сражение участвуваха не веднъж и младите, като мнозина загинаха: Кушев, Станчев, Весов, Пацков, Ихчиев и още много други. На най-опасните фронтове излизаха и младите.

И щом мерилото за правото на участие в обществените борби не е възрастта, а личните способности и готовност

за жертви, почтено ли е пред обществото да се изнася някаква кауза като «борба между стари и млади», толкоз повече, че в нашето движение всяка възраст и всеки пол си има своето място?

С подобни оръжия действуваха Баждаровци. И не се запитваха, може ли безнаказано да се спъва дейността на ВМРО в такива важни и съдбоносни моменти, които преживяваше нашето отечество?

Месеци бяха изминали, мандатът на ЦК и ЗП бе изтекъл, а никакво споразумение не се постигаше. Делегатите, избрани от окръжните конгреси, напразно чакаха да заминат на общ конгрес. Те почнаха да запитват Централния комитет за причините, поради които се забавя свикването на конгреса. Делегатите от Скопския революционен окръг отправят следното писмо:

До членовете на ЦК на ВМРО:

Ал. Протогеров, Г. п. Христов и Ив. Михайлов
следа

Долуподписаните сме избрани от Скопския революционен окръг за делегати на общия конгрес, съгласно писмо № 178 от 28 март на Ц. К-т, който да представлява най-точно и достойно волята на борящата се Македония. Знае се, обаче, че конгреса все още не се свиква, поради това, че върху някои въпроси, чието разрешение е от компетенцията само на конгреса се е спорило нескончаемо тъкмо между хора които сега имат неотложния дълг да дадат преди всичко отчет за дейността си през изтеклите три години. Виждайки ясно загубата на Македония и за нейната борба от забавянето на конгреса, ние ви молим настоятелно да ни съобщите ще свикате ли конгреса в най-скоро време по начина, който сами сте намерили за правилен, неатакуем и сте го възприели формално и кога именно ще стане това.

На приносителя Ефтим Полски сме казали да почака вашия отговор три дни.

22. V. 1928 г

Александър Протогеров и Георги п. Христов не отговарят нищо на това запитване — защото не знаят и какво да отговорят на ясните въпроси, поставени им от хора, в чиито ръце борческа Македония бе поверила интересите си.

Иван Михайлов им отговаря със следното писмо:

До другарите делегати от Скопския револ. окръг за Общия конгрес на ВМРО.

Получих днес писмото ви от 22 т. м. Вие сте прави Делото на ВМРО от законно гледище е в ръцете на делегатите — представители на окръзите избрани въз основа на чл. 170 от Правилника така, щото да дават неуспоримо точен израз на същинската македонска борческа воля.

За себе си заявявам, че отдавна се мъча да убеди колегите си от ЦК да свикаме конгреса, тъй като сме взели формално протоколно решение. В последно време съм отправил до тях още едно писмо в този смисъл. Днес отново писмено ще ги запитам по повод на вашето писмо, стоят ли на решенията си, които солидарно сме взели по въпроса за свикването на конгреса.

Схващайки, че е личен мой дълг да се отчета възможно най-бързо пред конгреса, готов съм да изпълня тоя свой дълг, независимо от каквито и да било мнения и поведения на които и да било.

Напълно съм съгласен с вас, че закъснението на конгреса донася пакости за Македония и това съзнание тегне страшно върху мен. Искам да вярвам, че вашата намеса, и евентуално тази на други окръзи, като израз на организационна воля ще разчисти пътя за конгреса и въпреки всичко ще тикне напред Делото на революционна Македония.

24. май 1928 г.

С мн. поздрави, Чл. в ЦК на ВМРО
Ив. Михайлов.

Същевременно Иван Михайлов отправи и едно писмо до Ал. Протогеров и Георги п. Христов:

До другарите ми от ЦК на ВМРО,
Ал. Протогеров и Георги п. Христов.

Днес получих колективно писмо от Скопските делегати, с което растояват за по-бързото свикване на Общия конгрес. Екземпляри от това писмо сигурно сте получили и вие.

По повод на това отново ви моля да ми отговорите ясно и определено съгласни ли сте да свикаме конгреса така, както сме решили с протокола си от 8. III-т. година.

24. май 1928 г.

С другарски поздрав,
Чл. от ЦК на ВМРО, Ив. Михайлов

И двамата членове на ЦК, които не благоволиха да отговорят на скопските делегати, бързат да дадат еднакво скалъпен отговор на Ив. Михайлов, за да му внушат още един път, че има двама души от Ц. К. срещу себе си, и разбира се, че е длъжен да се подчини на всякакво беззаконие.

Георги п. Христов отговаря:

> По частен път зная, че и в Скопски окръг е станал избора на делегатите, а кои са точно избрани, сега се научавам от тяхното колективно писмо, което получих вчера. Те запитват защо се бави свикването на конгреса и в срок от три дена да им се отговори, те, собствено Скопяни, които направиха избора не в определения седемдневен срок «*запитват*».

Членът на ЦК на ВМРО Георги п. Христов, вместо да отговори на ясно поставения му въпрос и да изпълни дълга си по Устава за свикването на конгреса — се опитва да се оправдае с това, че и скопяни не били избрали делегатите си в 7 дневния срок, сякаш това е станало причина конгресът да се бави толкова месеци. А освен това лъже, че не е знаял за избора на делегатите от Скопския рев. окръг.

Същата лъжа пуща и Протогеров, с когото са се наговорили да отговорят в един дух.

Ето какво отговаря Протогеров:

> До другарите на ЦК Ив. Михайлов и
>
> Г. П. Христов.
>
> На 24 т. м. по отделно другарите са получили ултимативното писмо на делегатите за Общия конгрес от Скопския революционен окръг, а на 25 т. м. във връзка с това писмо получаваме писмото на другаря Деянов.
>
> По тези писма ето какво ще кажа:
>
> За първи път в писмото на делегатите се научаваме, че в Скопския окръг е станал избор на делегати и кои са избрани. Навярно протоколите, по тоя избор са получени в ЦК обаче, те не са станали достояние на всички членове на ЦК. . .

И двамата твърдят, че не са знаяли за свикването на Скопския рев. конгрес и за избора на делегатите. А, по-рано, на срещата на 15 май, когато се преглеждаха висящите сметки в счетоводството в присъствието на

всички членове на ЦК и ЗП, последните са водили спор около изборите на Скопския окръг, като са оспорвали правото на делегатство на избрания Борисов.

Ясно ли е сега, че всички средства — и лъжата, и клеветата, и подлостта са били употребявани, когато е било нужно да се нападне Ив. Михайлов?

Освен това Г. п. Христов и Ал. Протогеров в един и същ смисъл подканват Михайлов тия въпроси да се разискват устно, а не с писма да се разправяли. Те, които лъжат в официални писмени документи, смятат, че може повече да им се вярва в устни обещания и споразумения. Но този общо подет повик за тях има стойност само като упрек срещу Ив. Михайлов, който след гореспоменатата среща на 16 май беше им заявил, че щом всички те се откажат от мненията си, избягват да отговарят открито на дадени въпроси и протакат с месеци преговорите около най-дребните неща — няма смисъл да се устройват срещи, колкото да се каже, че разискват нещо, когато в същност, ако на тях не се констатира отмятане от изказани порано мнения, то, най-малко, се повтарят дребни въпросчета, по които се е говорило по сто пъти.

На горните писма на Ал. Протогеров и Г. п. Христов отговори се със следното писмо:

До другарите от ЦК, Ал. Протогеров и Г. п. Христов.

Преди няколко дни като се гледаха сметките в присъствието и на ЗП, последователно няколко пъти запитах дали поддържате мнението си, изложено в протокола на ЦК от 8. III т. г. подписан от трима ни. Летов не пожела да даде ясен отговор, а Форов отричайки се от подписа си, започна да развива теории оправдаващи пишманлъка му. И други пъти при лична среща (веднъж и в присъствието на Драмски) Форов е заявил, че се отказва от това свое подписано мнение. Писал съм писма до вас, с които съм искал отговор все на същия кратък въпрос: поддържате ли протокола и съгласни ли сте да свикаме Общия конгрес, както сме решили. В отговор те на тези мои писма вие сте гледали винаги да отбягвате да дадете ясен отговор, а пишете за някакви други неща. В последните дни писахте, че сте предпочитали личните срещи.

Тъкмо, за да проверя каква цена давате и на личните срещи и споразумения, съм ви задавал толкоз пъти визирания въпрос. Защото, много добре знаете, че решението ни, което е вписано в протокола, биде

взето в лична среща и при лично споразумение. Ако се отмятате от мненията си; ако не държите за постигнатото в лични срещи; ако не държите на подписите си; ако се страхувате писмено да признаете отказа си от собствените подписи и пр., коя е гаранцията, че за напред няма да се откажете от каквото и да е свое мнение? Какъв смисъл имат тогава всякакви срещи помежду ни?

В присъствието на ЗП ви казах още, че избори са станали във всички окръзи; даже някои от присъствуващите изказваха свои неудобрения за някои избрани делегати от Скопския окръг, когато аз ви посочих кои са избраните там делегати. И все пак вам се вижда някак нужно да твърдите, че не сте знаели за избора в този окръг; казвате, че сте научили за това от писмото на скопските делегати, изпратено до членовете на ЦК. Други протоколи за избори ми са изпратени от Форов, трети направо в пликове до мене от респективните окръжни комитети, които може да са пратили протоколи и до заведующите окръзите членове на ЦК. Ако, обаче, протоколите, не са били пратени до заведующите окръзите членове на ЦК, последните можеха да искат да им се пратят, защото знаят, че са пратили още на 28 март т. г. (като членове на ЦК) окръжно да окръжните комитети да пристъпят към избори. Тия книжа при мене са съсредочавани като при изпълняющ длъжността Секретар на ЦК — така сме практикували три години на ред. Вам туй е твърде добре известно. Но понеже, както твърдите, не сте знаели, че са станали избори на всякъде, даже след като ви казах, че са станали пращам ви по един протокол от всеки окръг, за да узнаете.

Понеже е доказано за мен, че не уважавате решенията на ЦК, не считам за полезни, а намирам даже за безмислени каквито и да са срещи помежду ни, за да се съвещаваме, да изказваме мнения и да взимаме «решения» . . .

28 май 928 г.
С поздрав, Чл. в ЦК на ВМРО,
Ив. Михайлов

На това писмо не се получи отговор нито от Протогеров, нито от п. Христов. Те продължаваха да мълчат по въпроса за протокола и свикването на конгреса, насъсквайки от друга страна нелегални хора, които на ляво и на дясно нападаха Ив. Михайлов.

Тъкмо в това време неутрални и уважавани стари другари, съставиха една помирителна тричленна комисия, която да посредничи за примирение на гледищата.

След дълги срещи и съвещания тази комисия, съста-

вена от Веригин, Драмски и Адамов, предложи на Ив. Михайлов един компромис по въпроса с ЗП. в следния смисъл: членовете на ЗП се избират от конгреса, но се поставят в подчинение на ЦК, който има даже право да уволнява членовете на ЗП, като ги замества с подгласниците им.

Тази формула, която според нашата преценка отстраняваше съществуващите аномалии и гарантираше единството на ръководната воля на Организацията, се прие от наша страна и ние бяхме готови да я подържаме пред конгреса, който — няма нужда да се изтъква това — бе единствено властен да каже своята последна и решителна дума по устройството на института ЗП. Но хората от Задграничното представителство не я възприеха. Комисията се видя принудена да се откаже от мисията си. Скоро след тази първа комисия, състави се и втора такава, в която влизаха трима видни македонски дейци, които подеха посредничеството за примирение на гледищата. *Към* **10** *юни те съобщиха на Ив. Михайлов, че най-после противната страна приема конгреса да стане на базата на подписания от ЦК протокол и че за ЗП се приема формулата предложена от първата комисия.*

Не оставаше друго освен да се даде нареждане за свикването на конгреса, където да се изнесе и подържа приетата формула. Обаче, започна се ново колебание, нови бавения от другата страна. Няколко дни по-късно комисията се яви отново при Ив. Михайлов и му заяви, че господата желаели първо да се нареди листата за бъдещите състави на ЦК и ЗП, та после да се свика конгресът.

На това Михайлов отговори: преговори за лицата не мога да водя предварително, защото:

а) На целия спор би се дал характер на скандал и пазарлъци за лични дертове. Това е крайно унизително за ВМРО.

б) Свикването, или несвикването на конгреса не може да се поставя в зависимост от това — дали едно, или друго лице ще бъде избрано или не. Свикването е върховен дълг, а конгресът е върховна инстанция; тях никой не бива и не може да спъва особено с подобни неморални желания;

в) Още по-неморално е да се спазаряваме за бъдещите състави, ние, които първо сме длъжни да се отчетем пред конгреса за тригодишната си дейност. Не се

ие дали конгресът няма да осъди тази ни дейност и да
изхвърли от Организацията. Могло би, впрочем, да
разменят мисли (и само толкова) за съставите, но
ед като се знае, че непременно ще се състои конгрес,
това може да се знае, когато се фиксира датата. Иначе
еки може да се залови за едно случайно мнение, из-
зано от другиго върху някоя комбинация за лица и
каже, че не идва на конгреса, защото Х. или У. искал
редварително да прокарва в Ц. К. или З. П. набеляза-
и лица. Такова възражение се допуска да излезне тък-
о от тия господа, които сега настояват за предварително
иксиране на лицата. Те биха се заловили за едно евен-
уално съгласие за редене на листи, тъкмо като за сред-
ство, което би им позволило що годе сериозно да се моти-
вират за неидването им на конгреса и да оправдават раз-
колничеството си. Защото, наистина, в случая би се вър-
шило нещо непозволено. Какъв смисъл би имало отива-
нето на конгреса, до толкова омаловажен и подигравателен,
щото самото му свикване да е в зависимост от пазарлъ-
ците между 5 — 6 души, които в същност би трябвало
само да дадат сметка пред същия конгрес?

г) Делегатите се подлагат на унижение. Те знаят, че
се водят толкова месеци спорове, знаят и за какво бяха
водени споровете. Възможно ли е делегатите да бъдат
поставени сега в глупавото положение да чакат резулта-
тите от някакви лични споразумения и едва когато се
свърши пазарлъкът да се явят на конгрес, за да одобрят
с гласовете си подобна незаконна и обидна сделка между
хора, които уж трябва да се явяват на съд пред самите
делегати?

д) Много невъзпитателно би било, крайно разрушител-
но би подействувало подобно нещо върху духа и морала
на Организацията, защото то ще остане като лош пример.
За в бъдеще всеки би могъл, значи, да се върне за член
на Ц. К. или З. П. щом като заяви, че ако предварително
не му се дадат гаранции за избирането му — няма да дой-
де на конгрес и ще прави разцепление. ВМРО, значи,
може да бъде поставяна пред дилемата: или да се под-
чини доброволно на всяка случайна прищевка на дото-
гавашните си ръководни лица, или да бъде заставена да
взима крути мерки, защото иначе се излага на опасности.

«Кандидатите» в случая биха разчитали на благород-
ното желание за избягване на сътресения, каквото, без-

спорно, се предполага във всеки добър член на Организацията. Но на какво би заприличала ВМРО ако подчинява себе си, своя дух и същността си на хора, които й казват: «или ще ни поставиш за твои водачи, или ще ти пречим?» По наше мнение, ВМРО ще престане да бъде ВМРО даже ако само се замисли пред отговора, който трябва да се даде на подобна заплаха. Отговорът й трябва да бъде един: да хване за ухото «кандидатите» и да ги изхвърли.

Но все пак противната страна подържа желанието си. Един ден комисията открито запита, дали Михайлов няма нищо против лицата Баждаров, Пърличев и Георги п. Христов. За тия трима от другата страна настоявали — първите двама да влезнат в З. П, а третия да влезе в Ц. К. Повторено бе на комисията, че Михайлов не се счита нито оторизитан от някого да води пазарлъци за това, що има да решава конгресът относително лицата, нито смята достолепно за себе си да дава индулгенция, комуто и да било, тъй като сам той трябваше да чуе първо и за себе си присъдата на конгреса. Прибави още, че не е похвално за тия, които са кандидати, да искат от него да им обещава места: по-достойно е за тях да знаят, че конгресът сам ги е избрал, ако ги избере. — С предлагането на условието за предварително изготвяне на листата за бъдещия състав на Ц. К. и З. П. картите на Баждаровци съвсем се разкриха. Техните кавги около състава на конгреса не са били нито късно пробудило се убеждение за незаконността на подобен конгрес, нито грижи за интересите на ВМРО. Техните разпри около института З. П., значи, не са били продиктувани нито от желание да се запази духът на Устава, както те твърдяха, нито от грижи за бъдещата задгранична служба на ВМРО. Щом им се гарантира тяхното оставяне в З. П. — предложено чрез комисията във вид на сондаж — те могат да приемат и конгреса, и подчинено на Ц. К. Задгранично представителство. Стига те да бъдат вътре.

И понеже Михайлов не се съгласи да направи тая неморална сделка — те отново се възпротивиха на свикването на конгреса и отново, за да прикрият истинските причини за несвикването му — затръбиха на ляво и на дясно, че «големи въпроси» разделят гледищата на страните. Кои са тия «големи въпроси», след като окончателно се прие базата за конгреса и формулата за ЗП, върху

която да се произнесе той? Личностите на Баждаров и К. Пърличев — ето «големите въпроси»! Лични дертове и големи въпроси! Никога ВМРО не е изпадала в по-голямо унижение. Чудно ли е тогава, че избраните делегати се възмущават от пазарлъците «във върховете» и подканват по-скоро да се свика конгрес и там да се разрешават «големите въпроси», ако такива наистина съществуват?

Делегатите от общата изборна колегия на Струмишкия и Серския революционни окръзи, след тези на Скопския, отправят също така писмо, което гласи:

До Членовете на ЦК на ВМРО, А. Протогеров, Ив. Михайлов и Г. п. Христов — следа.

Другари,

Измина много повече от нужното време, а вие и до сега не свиквате Общия конгрес. До кога ще продължава това не знаем. А през това време от всички посоки и места се сипят критики и думи по адрес на ВМРО, нещо което е твърде пакостно за делото и което не бива повече да продължи.

Ето защо, в качеството си на делегати и в споразумение с делегатите от другите окръзи, най-другарски и настоятелно ви молим да свикате в най-скоро време конгреса, да си дадем всички отчети за преминалото, да се тури край на душманските попълзновения, а главно да не се губи ни минута по-нататък за Делото, пред което всички разногласия и амбиции трябва да се превият.

Считайки, че още десетина дена са предостатъчни, за да уредите всички приготовления и да ни свикате на единственото място, гдето уверени сме, всичко ще се свърши благополучно и задоволително, чакаме отговора ви и .борчески ви приветствуваме.

29. май 1928 год.»

На това писмо, обаче, Ал. Протогеров и Г. п. Христов не отговориха нито с една дума. Тук поне нямаше «пропуснат седмо-дневен срок», за който да се заловят, както бе случаят със скопяни.

Делегатите от Струмишкия революционен окръг също така отправят писмо, в което се казва:

До г. г. Ал. Протогеров, Ив. Михайлов и Г. п. Христов, чл. чл. на ЦК на ВМРО.

следа

Не можем да си обясним защо и до сега не се свиква Общия конгрес на Организацията. Всевъзмож-

ни слухове се носят нашироко за някакви разногласия и това още повече ни кара да настояваме за бързото свикване на конгреса, който има право да чуе вашия отчет и да вземе решение по всички въпроси.

Най-настоятелно ви молим да се побърза, защото всеки изгубен ден е изгубен за революционната борба на Македония. Нашият избор за делегати от Струмишкия револ. окръг стана въз основа на писмо № 178 от 28.III.928 г. на ЦК Окръга е солидарен с преценката на ЦК относително най-верния начин за представяне на окръзите на общия конгрес.

Молим ви да ни уведомите, чрез приносителя, който ще почака три дни за отговора ви, смятате ли да свикате конгреса така както сте решили и кога ще сторите това.

30.V.928 г.

Подобно писмо се получи и от делегата на Серския револ. окръг.

И на тези писма Ал. Протогеров и Георги п. Христов не отговориха нито с една дума, сякаш делегатите за конгреса на ВМРО бяха хора от улицата, на които ЦК не е длъжен да дава отчет за своите произволи.

Иван Михайлов от своя страна отговори на делегатите със следното писмо:

Поверително.

Другари,

Получих посмото ви.

Що се отнася до мен, заявявам, че от преди няколко месеци още сторих всичко възможно, за да се наложи в досегашните отговорни хора първо убеждението, че общия конгрес на ВМРО не бива и не може да се отлага. Подир това обстойно бе обмислено как ще може подир тия тъй тежки и тъй-много ограничаващи правилния (по устава и правилника) развой на Организацията три години да се събере конгреса, за да бъде все пак най-достойния, морален и точен изразител на проявената творческа воля. Още преди три месеци бе взето формално решение по въпроса, подписано от целия ЦК. Отдавна настоявам устно и писмено за изпълнението на това решение, но колегите ми мълчат.

Вашата загриженост е много естествена: забавянето на конгреса наистина дава простор на зловредни за Делото критики. Не са тайна за мнозина измежду делагатите ония неща, които спъват конгреса да се събере. Моето твърдо убеждение е, че не са на лице никакви обективни препятствия; в създаваните умишлено пречки не се отразява някаква нужда за Делото. На яве са само субективни желания и схващания,

които се стремят някак предварително да си осигурят тържество, чрез подготвени съответни решения в самия конгрес. Когато подобни стремежи са се видели негарантирани, започнаха да се появяват отрицания от сложени вече подписи върху решения, отказвания от тържествени изразени и аргументирани вече мнения по свикването на конгреса и пр. Стигна се до домогвания за хитро осуетяване конгреса за сега, или за свикването му на начала, които са в явно противоречие с обществено-етични норми, отдавна уважавани от културните хора.

Ако бъде необходимо, аз се ангажирам да представя на конгреса данни и документи, които да установят абсолютната достоверност на всевъзможните игри и извъртания, които се практикуваха и още не са се спрели, но чието проявление тъй дълбоко засяга престижа на ВМРО. Най-странното е, че това се върши от хора отговорни, чийто единствен дълг си остава да дадат по-скоро отчет за тригодишната си дейност пред конгреса, а не чрез машинации да заангажират когото и да било с предварителни решения по въпроси, които са от компетенцията само на конгреса. Знаейки, че и личен мой дълг е да се отчета, готов съм да го изпълня независимо от каквито и да са повеления на който и да било, стига организационната воля да се наложи, като турне край на това неопределено положение. Иначе, ВМРО и в моите очи ще престане да бъде оная морална и реална сила, в вяра в която загинаха толкова наши другари и на която се стараем всички останали живи, да служим в пълния размер на своите нравствени, умствени и телесни сили.

1 юний 1928 год.

С другарски поздрав, Чл в ЦК на ВМРО
Ив. Михайлов.

Липсата на всякакви идейни подбуди в противната страна се вижда много явно и в следното писмо на Георги п. Христов, който объркан от хитроумната софистика на Баждаров — надробва един литературен гювеч от «гриži» за Устава, а същевременно и безскрупулно ритване на Устава, щом личните интереси на сдружението бъдат гарантирани. От датата на това писмо се разбира, че то е отговор на едно предложение на Михайлов да се свика конгресът, понеже по въпросите, които разделяха страните, е постигнато разбирателство въз основа предложението на помирителната комисия. Последната, освен направеното предложение, съобщи още, че Георги п. Христов е готов веднага да се свика конгрес. Въз основа на това

съобщение на комисията Иван Михайлов подканва п. Христов да свикат конгреса, а п. Христов отговаря: (факсимиле № 37).

Др. Радко,

7. Щом сме предварително разбрани, то за да бъдем последователни трябва и онова разбиране за числото на делегатите, а *числото на последните, според мен, няма да има значение* (к. н.), когато има разбирателство по главните точки за бъдещата дейност на В. М. Р. О. Не може да се върви в неведение и мъгла на конгреса който ще има важни последсвия за движението:

Аз съм напълно готов и съгласен да идем на конгреса с колкото и да е число делегати, ако предварително се споразумеем по всички принципиални въпроси, които са теб известни, и за бъдещото управление, или ако това на теб не ти е удобно, то да отидем с пълното число делегати тъй както повелява устава който трябва да го пазим като евангелие и там *конгреса* да реши всички спорни въпроси. Иначе аз не мога да поема отговорността пред бъдещото поколение

15.VI.928 г.

С поздрав Бистров

Ето пак омагьосания кръг, в който се върти Георги п. Христов. След като комисията и от негово име заяви, че базата, приета с протокола за свикването на конгреса се приема, той отново говори за «пълното число делегати», защото Иван Михайлов не се съгласил предварително да реди листите за Ц. К. и З. П. («големите въпроси»!). Така повелява «устава, който трябва да го пазим като евангелие». Но, горкият х. Христов, готов е да захвърли на боклука това евангелие, щом като «предварително се споразумеем по всички принципиални въпроси, които са теб известни и за бъдещето управление». Бъдещото управление — ето болката на всички болки. И щом по нея се постигне «предварително споразумение» — тогава няма «евангелие» и — «аз съм напълно готов и съгласнен да идем на конгреса с колкото (sic) и да е число делегати.

Уставът е евангелие, дори когато той счита подписания от него протокол противоуставен, стига личния интерес на Георги п. Христов и на приятелите му да не е застрашен, а «когато има разбирателство по главните точки на бъдещата дейност на ВМРО» (т. е. избирането на на Х и У в ръководните тела) тогава «числото на деле-

тите (т. е. тъкмо онова, което п. Христов сочи като про-
воуставно, б.н.) според мен няма да има значение». . .
здавал ли е някой някога по-цинично своите лични апе-
ти в едно обществено движение?. . .

Всички тези омотвания на Георги п. Христов се сочe-
на хората, които говореха за отстъпки и разбирател-
во. Те стигнаха и до ушите на хората от З. П., които —
иди се — това и чакаха:

«Елате джанъм да наредим всички предварителни въ-
роси, да посочим хората за ЦК и ЗП, които ще избере
онгресът; другото е лесно — ще накараме Георги п. Хри-
тов и др. да отстъпят по всичко останало». Така ни под-
върляха господата. Никак не се тревожеха от това раз-
олване на жалката роля, която отреждаха на п. Христов-
и, използувани като маши.

Към 21 юни помирителната комисия, която отново бе
алисана с условията на ЗП, отхвърлени като неморални
т нас, праща на Ив. Михайлов следната бележка:

При създаденото до тоя момент положение в раз-
говорите за подготовката на конгреса, подписаните
предлагаме като най-ефикасно средство за окончателно
преодоляване и на последните мъчнотии следното:

Ц. К. на З. П. заедно със запасните членове, да
се съберат на съвместно заседание със следния дневен
ред:

1. определяне датата и мястото на конгреса)
2. избор на една комисия, която да приготви об-
ща кандидатна листа за Ц. К. а също такава листа
за З. П.

Приготвената от комисията листа да бъде въз-
приета безрезервно и подкрепена в конгреса от при
съствуващите на заседанието.

21 юний 1928.

(Следват подписите на тримата членове на комисията)

На това предложение на комисията Ив. Михайлов заяв-
зи, че то намира неприемливо, защото:

1) Преди да го говори за датата и мястото на конгреса,
трябва да се приеме безусловно протоколът;

2) Без това значило би да се връщаме към положе-
нието от преди три месеца, т. е. да се даде възможност за
нови нескончаеми разправии, отмятания и пр.

3) Дата и място на конгреса определя ЦК съгласно
Правилника. Няма нужда за тази цел да се събира ЦК,
ЗП и запасните.

На тези възражения на Иван Михайлов комисията отговаря със следната бележка:

> Протокола за състава на конгреса е приет безрезервно, както и формулата за ЗП, в рамките на общоприетото желание да се осигури единодушието по всички големи въпроси.
>
> Не виждаме пречка датата и мястото на конгреса да се определят само от ЦК.
>
> При тия разяснения и при убеждението, че Вие сте приели втория пункт на нашето предложение от 21 юний относно избиране на комисия, ние смятаме, че всички пречки за свикването на конгреса са вече отстранени.
>
> 24.VI.928 г.
>
> (Следват подписите на тримата членове на комисията).

Но и тази бележка дава да се разбере, че протокола не се приема безрезервно, макар това да се пише. Резервата е направена относно втория пункт на първото предложение, а именно въпроса за една комисия, която да изработи листите за бъдещите ЦК и ЗП.

Съображенията за отхвърлянето на това условие, което унижава ВМРО, се изтъкнаха вече. Да се приеме подобно решение би значило да се срине цялата морална база, върху която се градеше конгресът.

Иван Михайлов заяви, че е готов на една размяна на мисли по тоя въпрос, без обаче да се извърши нещо, което би носило характер на предварително заангажиране на конгреса. Всичко, което ще се върши — ще има характер на подготвяне една платформа, която да се изнесе пред конгреса и се остави на неговата суверенна преценка, без никой да може да поеме ангажимент за непременното прокарване на тази или онази листи, защото това, в същност е и невъзможно, когато ония, които ще гласуват за листите, отсъствуват от водените разговори. Щом Бажданов и неговите приятели смятат, че застъпването на Иван Михайлов по даден въпрос може да повлияе върху делегатите, той е готов да разговаря, за да види, какво ще се иска от него да застъпва в конгреса. Ако това, което се иска, не е противно на престижа и морала на Организацията, и ако по негово разбиране не е вредно за интересите на последната, той може да даде дума, че ще го

ащищава в конгреса, без, разбира се, да дава някому аранция, че конгресът непременно ще го възприеме, за-ото това е извън волята и силите на Михайлов, който ам ще говори като обикновен делегат.

Но, за да се приказва въобще на тая база, нужно е реди всичко да се знае, че ще има конгрес. А това не мо-же да се знае, до като той не бъде насрочен официално едно окръжно на Централния комитет.

Това, обаче, се е видяло неприемливо за господата от ЗП, защото не бяха сигурни, че едно споразумение за ан-гажиране мнението на Ив. Михайлов може да бъде въз-можно. Те самите никога не са правили комбинации, без участието на Ив. Михайлов, а знаеха, че има лица, с кои-то последният никога не би желал да сътрудничи, както многократно и открито го е заявявал. В случай, че тези лица биха били поставени в листите — Ив. Михайлов пред почиташе да се отдръпне — да не се кандидатира. Нека тук отворим една малка скоба, за да заявим, че Бажда-ровци напразно се опитват сега да атакуват Михайлов на тая база, изтъквайки, че и той е говорил за личности, тъй като, наистина, той заявяваше, че не може да работи с известни лица, но с това нито имаше намерение да зааи-гажира предварително решението на конгреса, нито пък на противната страна забраняваше да си изготви и пред-стави на конгреса каквато листа пожелае.

Понеже знаеха споменатото мнение на Михайлов, Баж-даровци не приеха това негово разумно предложение. Те искаха на всяка цена той предварително да им гарантира, че дадени лица ще бъдат избрани, та тогава чак да издадат окръжно за свикването на конгреса.

За да се разбере, че те наистина са имали интерес пред-варително да вземат гаранции от Ив. Михайлов, защото моралността на плановете им е била сигурно такава, че той би отказал дори да приказва с тях, свидетелствува фактът, че видният македонец — общественик г-н К. е признал пред нашите другари Х. и У. какво в една от ли-стите, които са му били посочени от противната страна (и то без някой да е разговарял с тях за листи) е фигури-рало и името на Протогеров — същият този Протогеров, който бе погребан и от тях, същият Протогеров, който бе съветван от тях самите да се отдръпне от Организацията, като неудобен. Сега той, не само че в дългата борба влезе неофициално в единния им фронт, но и официално въз-

кръсва и се готви за член в ЦК. След станалите спорове, Баждаровци, вероятно, пак са си направили сметката с вкарването му в Ц. К., да създават невъзможни условия за съвместна работа, та те, изгубили една сигурност с изменението на устава относно З.П., да се компенсират със създаването на едно положение, което ще ги направи като необходими арбитри и «регулатори» на търканията, които неминуемо биха се явили. Разбира се, че Ив. Михайлов никога не би участвувал в подобна листа, но нали затова тъкмо не искаха да настрочат конгреса, за да тормозят Михайлов и го склонят да приеме техните комбинации?

Нека кажем, че кандидатирането на Протогеров от страна на всички други делегати би било неоспоримо, но че това кандидатиране от страна на Баждаровци бе възмутително, след като те самите съветваха да се отдръпне съвършено от Организацията и го «погребваха».

А че Протогеров е бил официално възкръснал след мефистофелските внушения от страна на Баждарова, явно е и от неговото собствено държание. До като по-рано той викаше при себе си хора, за да им съобщава с въздишки решението си да се оттегли и от редовете на Организацията, по-късно почва да заявява, че «той е необходим за ВМРО» и че той «трябвало да я спасява като се справи «с младите» т. е. с Ив. Михайлов и с всички дейни сили, които Протогеров не обичаше.

От установяването на този единен фронт между Протогеров и Баждаровци почва и новата фаза в отношенията между лицата, стоящи начело на ВМРО.

«Единният фронт» е бил съвършен факт и официално провъзгласен чрез учредяването на един акционен комитет, в който са влизали Пърличев, Мишо Шкартов и Перо Шанданов.

Задграничното представителство и двамата членове на ЦК са абдикирали от своите права и са създали едно трето тяло, нещо като генерален щаб на «единния фронт». Тримата членове от този акционен комитет са имали право да водят разговори и преговори от името на всички членове от ЦК и З.П. както и от името на делегатите от Солунския и Битолския револ. окръзи.

Независимо от това, че отстъпването на правата на Ц. К. върху други лица е уникум и не влиза в рамките нито на устави и правилници, нито на обикновения ра-

, този «акционен комитет» е един характерен симп-
за развитието на Баждаровската идеология и нейните
тически похвати. Създавайки единния фронт и това
то тяло, Баждаров се е сметнал за напълно осигурен
едно евентуално отмятане на Георги п. Христов, което
му обърквало всички планове, понеже ЗП няма абсо-
тно никакво право да се бърка в уреждането на кон-
еса. А Г. п. Христов, веднъж минал на страната на
. Михайлов — ЦК би действувал на общо основание
ЗП би останала съвсем на сухо.

Сега, при създаването на акционен комитет, Георги Христов няма право да говори и като така — няма асност да бъде «кандардисан» и да се отметне от Баж-рова, за да се нареди до Михайлов. Прочее, акционният омитет е в «акция». Ето какво става:

Йордан Гюрков заминава за да направи последен опит свикването на конгреса, като се издаде окръжно за срочването му, срещу обещанието на Ив. Вихайлов, да азмени мисли в кръга на изложените вече възможности, ед издаването на окръжното.

За тая цел Гюрков се е явил пред помирителната ко-исия. Двамата членове на последната (третият е бил аминал в странство) са потърсили Г. п. Христов и хо-ата от ЗП, за да им предадат предложението на Михай-ов. Когато повторно са се срещнали с Гюрков те са му съобщили, че противната страна си е избрала акционен комитет от трима души, чиито имена вече съобщихме, който да говори от нейно име. Този «акционен комитет» е съобщил на комисията условията за свикването на кон-греса изложени в следната нейна бележка предадена на Гюрков:

Комисията, която е опълномощена от двамата чле-нове на Ц. К., от ЗП и от битолския и солунския окръ-зи, ни заяви, че приема всяко едно от следните три пред-жения:

1. нашето предложение от 21 юний;

2. същото предложение с поправките и разяснения-та от 24 юний;

3. Ц. К. да определи дата и място на конгреса и в същото заседание съвместно със З. П. (евентуално и със запасните членове) *да уговорят и общата* кан-дидатна листа за Ц. К. и за З. П.

За извършеното се съставя протокол и след това се издава окръжно за свикването на конгреса.

Не са съгласни да се подпише такова окръжно преди да е постигнато споразумение по всички големи въпроси, включително и по въпроса за бъдещите ръководни тела.

26.VI.928 г. (подписали двамата членове).

Казано си е открито: комисията, която е упълномощена от двамата членове на ЦК, от ЗП и от Битолския и Солунския окръзи ни заяви, а не членовете на ЦК или ЗП.

Казано било на Гюрков, че тримата (Шкартов, Шанданов и Пърличев) имали право да говорят и от името на Протогеров. Зачуден, Гюрков наново е запитал комисията, дали наистина и от името на Протогеров се явяват тези трима. Потвърдено му е било с положителност.

След това заявление на комисията, трудно ли е да си отговорим, защо Протогеров, който толкова пъти устно и писмено заяви, че не се интересува от бъдещия състав на ЦК и ЗП — сега активно се интересува от това и упълномощава други за действуват от негово име?. . .

Гюрков запитва още, дали може да се срещне с Георги п. Христов, за да говори с него, на което членовете на комисията му отговорили, че ако иска може да направи това, но Г. п. Христов щял да му говори само като частно лице, защото споменатия акционен комитет е властен да застъпва неговото мнение. След това Гюрков се завърна с новината за най-новата форма на «единния фронт» между хората на ЗП, Г. п. Христов и Ал. Протогеров. Заявлението на помирителната комисия, че Г. п. Христов, който е член на ЦК, може да говори само като частно лице, е знаменателно. А най-знаменателното, което трябва много да е изненадало и самата помирителна комисия е туй, че Протогеров е вече официално в редовете на Баждаровци, след като самите те го съветваха да се оттегли.

Неизмеримо е падението на ония, които се бяха наредили на общ фронт с Протогеров, след всичко лошо, което са виждали в него и явно са го осъждали.

Но фактът си е факт, тъй както на времето бяха факти отиването на Занков при Влахова, предаването на Стоян Мишева на сърбите, сдружаването на Протогеров с Алеко и Атанасов за борба против Тодор Александров и пр.

Симптоматичното в предложението на «Акционния комитет», направено чрез цитираната бележка на помири-

лната компеня е това, че господата вече настояват не мо за «уговарянето на общата кандидатна листа за ЦК ЗП», но отгоре на това — «за извършването се съставя ротокол!»

Архивите на ВМРО не бяха щастливи до сега да при-жават подобен протокол, та Баждаровци бързат да за-ълнят тая празнота. Но когато архивите на борческа акедония стигнат до положението да зарегистрират та-ива документи на позора и падението — по-добре е да згорят, та поне на бъдещите поколения да се завещае ярата в чистотата и идеализма на борбата неопитнени.

Но тая песен не беше за ушите на Баждаров и него-ите приятели. Те настояваха за предварително спора-умение върху листите и то — протоколирано. И понеже т нас подобно предложение не можеше да се приеме — гитациите между нелегалните продължиха и се засили-иха. Баждаров и Пърличев продължиха да викат при ебе си, за да ги тровят, хора, на които да се облегнат обмислената борба против Организацията. «Ела за един-ва дена до София на наши разноски, т. е. организацион-и» пише Баждаров на 26 юни на един виден деец от Скоп-ко.

Тази атмосфера на клюки и враждебност събуди за-спалите надежди и престъпните инстинкти на Протогеров. Той замисля вече начин за коренно ликвидиране с Ми-кайлова и «младите». Още на Солунския конгрес го бе ругал и му се бе заканвал, че ще вземе мерки, за да по-стави него и другарите му (а това значи цялата дейна си-ла на ВМРО) «на мястото им». Разбойникът-контрабан-дист Димитър Димашев, отстранен от преди четири го-дини от Организацията, но когото Протогеров бе извикал при себе си — се заканва в присъствието на Яким Христов против тия «млади копилетии», с които трябва скоро «да се свърши», псувайки и майката на Тодор Александров, чиито хора считаше той тези «млади копилетии». Това не бе нищо друго, освен Димашевско издание на Прото-геровата омраза против «учениците от школата на Т. Алек-сандров».

Все същият, в присъствието на Борис Изворски и дру-гите казва:

«Да не е забравена белки Алековата катастрова; негови хора пак има и сега които ще докажат на всич-ките. Аз даже му казах (заявява М. Д.) не е господа

чука местото да се развиват тия пулитики има и плетут уши».

Георги Гевгелийски наляво и надясно също псува по същите тия хора. Сам Димашев признава: «От мястото, гдето седеше Гевгелийски, се запримказва доста повишено и аз обърнах внимание. Той, Гевгелийки — псуваше майката на Гюрков, Сашо Попов, Иван Михайлов и други». Псуването става в присъствието на Мишо Шкартов.

На същия тоя контрабандист Протогеров праща чрез Мишо Шкартов пари и го насърчава. Чрез него Протогеров постепенно почва да подготвя хора, които по-рано е бил отстранил. Сега му е нужна и «бойна сила» за борбата, която организирва.

«Дядо Ангел ми беше поръчал да кажа и на Йосиф — признава Димашев — че се извинявал, за гдето по-рано те са били отстранени (с Милан Постоларски). Да гледат ега работата, пак с тях щяло да си бъде, както си е било. . .»

Георги Наков, друго доверено лице на Протогеров, в присъствието на Йосиф Киров, Велин Денишев и В. Георгакев заявява: «Щом като се откриха работите вече, сега вече ще играем на открити карти».

Тези думи на Наков направиха впечатление на всички ни, казва Йосиф Киров. В. Георгакев в последствие ме питаше какво значат тия думи и прибави: Не е на хубаво тая работа, щом се говори така открито.
Димашев ми каза, че Дядо Ангел ми пращал много здраве по него. Дядо Ангел му поръчал да ми каже, че ме считал за своя дясна ръка и че по-рано бил сбъркал с нашето изолиране, но да сме се стягали, пак всичко щяло да си дойде на мястото. . . Дядо Ангел казал на Димаша още, че ако тези не се поправят щял да организира един полк милиция и да ги тури на мястото. Аз разбрах ясно, че се касае да се турят в ред Гюрков, Развигоров, Карайорданов, Сашо Попов и други, тъй като Георги Наков, преди още да излезе от кръчмата, по адрес на същите лица заяви: «Сега ще видим тия (нецензурна дума, б.н.) какво ще правят».

На къде тикаха Организацията болните амбиции на няколко хора, които смятат, че без ях тя не може да ди-

? С тези закони, с подготвянето на нелегални хора за
на борба, която да разцепи силите на Организацията,
внасяше един елемент на анархията в нейните редове,
това застрашаваше нейното развитие повече, отколкото
каните за «ликвидиране», или «разчистване» на този,
и онзи. А че мисълта и за ликвидиране специално е
нимавала Протогеров свидетелствува и членът от пър-
та помирителна комисия, Драмски, пред когото Прото-
ров предпазливо е пристъпил и попитал «не счита ли,
младите са голяма опасност за Организацията, която
одят към катастрофа.» Но това встъпление е било пре-
ъснато от една рязка покана от страна на Драмски, да
ържи на решението си за оттегляне. А пред един от чле-
овете на втората помирителна комисия, Протогеров е
ил толкова невъздържан, че нарекъл Ив. Михайлов «по-
ласен от Жика Лазич и по-лош от всеки сърбин за ма-
едонското дело». При тая негова психика, мисълта за
омплота се е явила само като една техническа подроб-
ост.

Че Протогеров е комплотирал, сидетелствува още едно
ризнание на самия Баждаров пред нашия другар Ное-
ов. Когато един ден след убийството на Протогерова Ное-
ов се срещнал с Баждаров за някои сведения във връзка
ъс събитията, той му е заявил: «Аз се чувствувам вино-
ен за убийството на Протогеров, защото аз му бях вну-
шил, че няма да се посегне на живота му, та той не се ох-
раняваше силно. Още по-виновен се считам за неговото
убийство затова, че аз го разубедих от намерението му
да организира нещо, с което да превари Михайлова». . .

Значи, не само че Протогеров е комплотирал, за кое-
го имахме положителни данни и по други пътища, но той
е спаоелял своите планове и с Баждаров. Дали послед-
ният наистина го е разубеждавал и дали въобще е успял
да го разубеди — това е от второстепенно значение. Важ-
ното е, че дори и по признанието на Баждаров, Протоге-
ров е гласил комплот и върху това е споделял мисли с
него.

А че не само Протогеров се е занимавал с мисълта за
«ликвидиране с Михайловци» свидетелствуват и някои сте-
нограми, държани върху разискванията с общи заседа-
ния на ЗП. в присъствието на някои запасни членове и
други някои лица, които и днес още искат да минават уж
като «неутрални». . .

Без да подозират нищо, в стаята, в която правеха събранията си господата от ЗП и техните приятели, наши верни хора инсталираха един приемател микрофон от радиоапарат. Един стенограф, със слушалката до ухото си, в своята стая редовно записваше разговорите, водени в заседанията им. В една от тия стенограми ще прочетете за следната въздишка на Перо Шанданов: «Ах, един човек да падне и всичко ще се уреди — Иван Михайлов само да се премахне!»

Материалите от инсталацията на радиоапарата в стаята на бившето ЗП още си стоят в момента, когато пишем тези редове.

Тая престъпна мисъл беше обзела разгорещените мозъци на тия борци за запазване на меснети и те биха я реализирали, ако намеренията им не бяха се узнали.

Ако те не се считаха длъжни да щадят Иван Михайлов, който, като всяка личност, е преходен, длъжни бяха поне да държат сметка за онова, което би настъпило след неговото убийство за Организацията, като се има предвид днешното фактическо положение в нейните редове.

Те знаеха добре, че всички здрави кадри са яко групирани около Михайлов и че със собствените си сили Протогеровци не биха издържали борбата, която щеше да се наложи даже след неговото убийство. За това Протогеров своевремнно бе помислил да се осигури с външна подкрепа за борбата си против ВМРО. В плановете си да търси «бойни сили» Протогеров бе извършил и други истински предателства спрямо интересите на македонското освободително движение. Организацията може да изнесе редица страшни факти, които посочват пълното падение на Протогеров, неговата готовност да извърши предателство срещу самостоятелността на македонското освободително дело, както и срещу самото му съществуване. От тези факти биха настръхнали косите на всеки, който милее да види македонската борба единна, народна — преследваща единствената задача: да се бори за свободата на Македония и да не става оръдие в чужди ръце. Тези позорни за Протогеров факти, обаче, както бяха съобщени на конгреса на ВМРО, ние не можем да изнесем в настоящата книга, защото тяхното изнасяне ще нанесе пакост не само върху жизнените интереси на Мак. рев. организация.

Упоритият отказ на Баждаровци да се яват на конгрес

ължаваше да тормози Организацията и ставаше тол-
по-нахален, колкото по-напредваше стягането на «един-
фронт» и организирането на «бойните сили».
леветите и заканите по адрес на Ив. Михайлов се
еха, лудите замисли на Протогеров трупаха все повече
вече избухливи материали. Единственият изход от това
жение можеше да се намери само в бързото свикване
бщия конгрес, който да разгледа всички висящи въ-
и, да разреши всички спорове, да потърси сметка от
тогеров за неговите престъпни действия, извършени
последните месеци, както и да го съди за убийството
. Александров.
Един нов отказ за свикването на конгреса, би значил
едно доказателство за умишлено и преднамерено от-
ване от отговорности, зад което се криеха плановете
единния фронт».
За да се тури край на тази трагична неизвестност, Ив.
айлов решава да направи един последен опит, като
равя ново писмо до колегите си от ПК, да свикат об-
редовен конгрес.
Ето това писмо, пропито с чувство на отговорност за
стижа и бъдещето на ВМРО:

До г. г. Ал. Протогеров и Г. п. Христов,
Членове на ЦК на ВМРО

От няколко месеци насам ВМРО преживява една криза, която уронва във виша степен нейния престиж и унищожава дисциплината й.

Няма нужда да се изтъква, че ние тряваше отдавна да свикаме редовния конгрес, защото нашия мандат изтече още през м. февруари н. г. когато организацията в лицето на своя най-виш институт, конгреса, трябваше да изслуша отчетите на досегашния ЦК и ЗП, да произнесе своята присъда по тях, да начертае директиви за бъдещото развитие на движението, както и да избере нови управителни тела на ВМРО. За свикването на конгреса се взема и съответното решение от нас с протокол № 8 от 8 март 1928 год., като се издаде и окръжно за избиране на делегати. Конгреса, обаче, незаконно се отлагаше до сега във връзка с въпроси, чието разрешение е изключително от неговата компетенция. През туй време вие се отказахте даже от подписите си, които сложихте под горепоменатия протокол.

Водим от голямото желание да се избегнат и най-малките сътресения в живота на Организацията, аз се съгласих да приема посредничеството на някои лица

и комисии, които си предложиха услугите да изгладят създадените различия по между ни.

От всички досегашни преговори и разговори констатирва се следното:

1) Че по въпроса за бъдещето устройство на ЗП за нас е постигнато споразумение.

2) Че всички ние държим конгреса да се свика въз основа на протокола, подписан от трите, като се поставя от вас, обаче, това свикване в зависимост от предварителното си споразумение по състава на бъдещия ЦК и ЗП.

Понеже аз смятам че е неморално и опасно за правилния развой на народното ни движение да се държи за определяне състава на бъдещите управителни тела на ВМРО, и в зависимист от това да се свиква или не конгрес, понеже аз смятам, че по този въпрос ще има конгрес, а не да се взимат предварителни решения, които да лишават последния от едно свещено негово право; понеже аз намирам като първа длъжност, за себе си и за досегашните си другари от ЦК и ЗП да се отчетем пред конгреса за дейността си през даденния ни мандат, който изтече още преди пет месеци, моля ви да ми отговорите дали сте съгласни да се съберем за определяне датата и дневния ред на конгреса и за издаване на окръжно за неговото свикване.

Считам за необходимо също така да допълня, че що се отнася до мен аз не желая да поставям своята кандидатура за бъдещите ръководни тела на Организацията, нито пък, следователно, мога да водя разговори за техния състав; че аз съм готов да бъда най-обикновен и най-послушен член на движението и че предоставям пълна свобода на досегашните членове от ЦК и ЗП да се споразумяват върху лицата, като изключат мене от всякаква комбинация.

Най-важно за мене е да се свика конгреса В НАЙ-БЛИЗКИ ДНИ, за да се отчетем пред него и да престане днешната убийствена анархия на В.М.Р.О.

Моля да ми се изпрати отговора, ако е възможно още днес, или най-късно утре, дали сте съгласни с горното мое предложение.

2.VII.928 г.

С поздрав,
Чл. на Ц.К. на В. М. Р. О. Ив. Михайлов.

Нито на 2, нито на 3, нито на 4 юли до обед отговор на
ви последен апел не се получи. Ясно беше, че «единят фронт» не желаеше да свика конгрес, без да се унищожи ВМРО, и да приеме, щото нейният най-висш институт се обърне в обикновен инструмент за «оформяване» решения, в които не интересите на ВМРО, а личните

тове на някои нейни хора са диктували. Макар да не получен отговор, сигурно беше, че условието за предварителното съставяне на листите за ЦК и ЗП ще държи ново място, а това значеше невъзможност да се свика конгреса, невъзможността да се изправят пред него длъжностните лица да дават отчет, невъзможност да се искат отговорности за вършени грешки и престъпления от първите организационни хора. Нещо повече: с невъзможността да се свика конгрес, опасността от организирането и разширяването комплотите на Протогеров беше явна. Единството и самостойността на Организацията всеки ден заплашваха да бъдат провалени; всеки ден носеше смъртна опасност за бъдещето на Организацията, поставена в зависимост от по-ранното или по-късно реализиране на познатите планове на Протогеров.

И понеже знаеше, колко неотстъпчиви са по този въпрос от противната страна, Ив. Михайлов им заявява, че са свободни да се споразумяват и да изготвят листите, само че него трябва да изключат от тия комбинации. С това цялата отговорност за тия действия грябваше да поемат онези, които считаха, че предварителните решения са в интереса на Организацията. Освобождавайки Михайлов от тая отговорност, на Баждаровци нищо не пречеше да се споразумеят върху листите и върху всичко което пожелаят и така да се явят на конгреса. Те, обаче, не желаеха да сторят това, защото Михайлов се отказваше да им даде една морална полица, която те да представят на конгреса за изплащане. Ето защо и на това предложение на Михайлов не отговориха, чувствувайки се толкова по-добре, колкото по-далече бе конгресът.

При наличието на всичко изложено до тук, пред ръководните хора на ВМРО се слагаше страшната дилема: **или** да турят край на смъртната опасност, която бе надвиснала над ВМРО от плановете на Протогеров за разрушаване единството и продаване самостойността на Организацията — като екзекутират веднага виновника за това, поемайки всичката отговорност пред общия конгрес, **или** да не се прибягва към наказание без предварителна присъда на конгреса и с това да поемат още по-страшната отговорност пред народа и историята за немунуемата катастрофа, която би последвала за Организацията, понеже в последния случай Протогеров би имал време да реализира своите престъпни замисли.

Заедно с новите престъпления на Протогеров — на сцената излизаше и старото му престъпление за убийството на Тодор Александров по което имаше един вид условна присъда от VI редовен конгрес. И тази присъда се слагаше за изпълнение, понеже по всичко бе яно, че Протогеров няма да се яви на конгреса, за да бъде съден.

Качествата на един водач се изпитват в такива тежки моменти. Куражът му да приеме отговорностите за едно действие, извършено в името на народното дело, е не помалко важно качество, отколкото способностите на един водач да води народните работи в тяхното развитие при нормални условия. Наистина, прибягването към подобни лични отговорности е изключително, но ще каже ли някой, че случаят с наказанието на Протогеров не е изключителен?

Предварителното екзекутиране можеше да се избегне само в един случай: ако имаше изгледи бързо да се свика конгрес и той да произнесе присъдата. Но ние видяхме, че такъв не можеше да се свика от ЦК, защото членовете му не искаха да сторят това. Делегатите също така можеха да свикат конгрес, както и стана после. Но в такъв случай Протогеров или щеше да предвари и нанесе удара, като хвърли в борбата подготвените вече «бойни сили» или щеше да избяга веднага в чужбина, понеже в джоба му беше готов паспорт за заминаване.

В първия случай грешката би била съдбоносна, защото много десетки глави биха паднали от двете страни (Ако братска кръв се пролее след неговата смърт, всеки може да си представи колко несравнено повече кръв би се проляла, ако той беше жив и водеше борбата). А в случай, че избягаше в чужбина, не само би избегнал от едно законно отчитане и приемане на заслуженото наказание, но би вършил неизмеримо по-големи пакости, отколкото неизвестният Чаулев вършеше на времето, или продаденият Влахов върши днес.

При това положение не оставаше време за губене и, поемайки всички отговорности, членът от ЦК Ив. Михайлов даде заповед за екзекутирането на Протогеров. Натоварените с екзекуцията органи на ВМРО на 7 юли вечерта успяха да го открият и да го екзетутират.

СЛЕД ЕКЗЕКУЦИЯТА

Един ден след езкекуцията Ив. Михайлов получи отговор на писмото си от 2 юли. Това Пърличево съчинение, подписано, обаче от Протогеров и Г. п. Христов и което носи фалшива дата 3 юли, когато, в същност, ще да е подписано най-рано към 5 юли (поставяне на стари дати, както видяхме, е стар занаят на Протогеровци), това писмо, повтаряме, напомва приказката за «бриченото и стриженото». Вместо да кажат открито дали въпросите, с които те пречат на свикването на конгреса, са морални и законни, от гледище на Устава и Правилника, те спорят, кой е станал, според тях, причина, за да се повдигнат тия въпроси. Ето какво пишат те:

До члена на ЦК Иван Михайлов

Преди всичко ние трябва да заявим в отговор на една точка от писмото ти, че причините за незаконното отлагане на конгреса са вън от нас двамата. И въпросите, които ти считаш от изключителната компетенция на самия конгрес и които по твоему са били като причина за неговото отлагане бяха, спомни си това, въпроси повдигнати най-напред от самия тебе. А един път поставени на разискване, ние трябваше да изкажем мнението си по тях.

Ние не смятаме изключена твоята кандидатура в листа за предстоящия конгрес. Декларацията ти е продиктувана от твои лични съображения, а ония които ще посочват ръководните тела и те ще имат своите съображения и едно право при тоя избор. . . Не може да се намери сполучлив и желателен от гледна точка на македонските интереси изход вън от алтернативата: *или конгрес по протокола от 8 март т. г. при предварително споразумение по всички важни организационни въпроси,* начало практикувано на един път у нас па и на всякъде, приложено с успех и в последния наш конгрес, *или конгресът със пълно число делегати както повелява и Правилника.*

Промяната на становището по протокола, приет, както знаеш (! !) условно и при дадена психологиче-

ска обстановка, бе неминуемо последствие на нещастно изменилото се по твоя вина положение и като слаб протест срещу мисълта, че един документ, какъвто е протокола, може да замести сплотеността и единодушието, които трябва да съществуват в една организация, на която трите четвърти капитал представлява морала. . .

3 юли 1923 г.

С другарски поздрав Ал. Протогеров
Г. п. Христов

Какъв хитър софист е този Пърличев, който е диктувал писмото. Не само софист, но и лъжец: «Протоколът, както знаеш, условно!. . .» Как да не знае, как да не знае, че е «условно» приет! Само че господата много се сетиха за това «условно», а в обемистата кореспонденция, разменена в продължение на четири месеца, не им дошло на ум да споменат за това «условно» приемане, (което, впрочем, Михайлов узнава за пръв път от писмото). Но виждайки, че конците са съвсем бели, Пърличев бърза да замаже с софистически доводи, «придена психологическа обстановка» протоколът е бил приет че «промяната на становището по протокола бе неминуемо последствие на нещастно изменилото се положение». ще — тая промяна станала «като слаб протест срещу мисълта, че един документ, какъвто е протокола, може да замести сплотеността и единодушието, които трябва да ществуват в една организация, на която трите четвърти капитал представлява морала»! Хубав протест!

По-голяма софистика може ли да има?

Протоколът не може да замести сплотеността и единодушието — това е вярно, но Пърличев, и ония, които са подписали писмото не искат да кажат, с цената на какво безззаконие и морално падение те искат да запазят тая сплотеност и това единодушие, и то не в редовете на ВМРО, а в един тесен кръг от приятели, облшинството от които са решили да експлоатират една народна организация за свои лични интереси, Кой ще пледира за сплотеност и единодушие в името на едно престъпление? А защо тая сплотеност и единодушие да не се постигне въз основа на подписания протокол?. . .

И после — ще говорят за морал!

Но най-езуитското в това писмо, е, че господата не от-

стъпват от своето неморално и унизително предложение за предварителното си преизбиране в ръководните тела (което трябва да им гарантира Михайлов с протокол), а същевременно държат се за яката на Михайлов и не му признават правото да се откаже от кандитурата си от за Ц.К. и да стане обикновен редник в Организацията. С други думи нито се откадзват от намерението си да извършат едно престъпление против Организацията, нито пак позволяват на Михайлов да не участвува в това престъпление. Макар да им се оставя свободата за това — те не искат да го извършат. Присъствието на Михайлов им е нужно, за да вършат онова, против което той се бори с всички сили! Възможно ли е поголямо насилие и по-цинично експлоатиране личното положение на другите?

Не само да ограбиш някого, но да искаш съвсем чистосърдечно да ти подпише писмо, че което да те моли непременно да го ограбиш!. . .

След подобно писмо мярката заповядана и изпълнена на 7 юли, бе напълно оправдана.

Ив. Михайлов пое с доблест акцията на 7 юли върху себе си и пред обществото излезе да поеме отговорността със следното кратко, но изразително

КОМЮНИКЕ

Миналият конгрес на ВМРО даде мандат на новия ЦК, избран от него, да издирва и накаже останалите виновници по убийството на Т. Александров. В пряка връзка с това решение е извършено на 7 т. м. убийство на Ал. Протогеров. И други висши интереси на македонското дело направиха наложителна взетата на 7 т. м. наказателна мярка.

Последната е аналогична с наказанието на бившия член от ЦК, П. Чаулев, което бе заповядано да се извърши от Ал. Протогеров, даже без да е имало каквото и да е конгресно решение за това.

За стореното на 7 т. м. ще се даде мотивирано обяснение на конгреса на ВМРО, който единствен е властен да съди деяния от тоя род, прямо засягащи най-върховни интереси на Организацията.

Член на Централ. комитет на ВМРО
Ив. Михайлов

Баждаровци, които до тогава нямаха никакво знаме в срамната борба за меснети, веднага се уловиха за убий-

ото на Протогеров и в редица комюникета и хвърчащи стове го «разработиха» за да заблудят неосведоменото щество, разчитайки на психологическия ефект от тоя т, лесно обясним, а предвиден и от ония, които дадоха повед за екзекуцията.

Първият им аргумент беше, че убийството на Протоов е акт на лично отмъщение, понеже убитият е «засенал» Иван Михайлов. Смешни и жалки човечета, които предизвикаха криза в Организацията, за да запазят своето чно положение и име на фактори — могат да разсъждават ка. Баждаровци знаеха, че не лични съображения, а тъкнатите вече големи интереси на ВМРО бяха наложили я мярка, защото те знаеха всичко, което бе станало в едшествуващите убийство 5—6 месеца. Те обвиниха ихайлов, че въвежда една страшна практика, като сам дава присъда против член на ЦК, забравяйки, че преди го Протогеров бе подписал с тяхно одобрение, смъртна присъда за Чаулева, който още бе член на ЦК и като такъв щият конгрес трябваше да го съди. Последният факт рво се премълчаваше от тях, но после се опитаха да го правдаят с обстоятелството, че Протогеров сам е решил бийството на Чаулев, понеже не е имало трети член на К, с когото да решава съвместно, до като сега имало трети член. Още по-късно откриха, че Чаулев бил осъден от кръзите! Жалки аргументи! Правилникът и Уставът, ад които днес те леят крокодилски сълзи, са изрични. ито двама членове от ЦК, нито окръзите могат да произасят смъртна присъда против член от ЦК и щом днес плат за Устава, срамно е да забравят този факт. А освен ова лъжа е, че окръзите са осъдили Чаулев. Само два от етте окръга го *бламираха,* изказаха му недоверие, но не о осъдиха на смърт.

Защо тогава Протогеров подписа смъртната му приьда?

«Беззаконието» на Михайлов, за което Баждарови изразходват толкова много мастило и гласове енергия, несравнено по-малко, отколкото онова на Протогеров като приемано в реда на нещата от ЗП), защото VI. общ онгрес бе дал мандат на ЦК да издирва и наказва виновниите по убийството на Т. Александров, а против Чаулев ямаше нищо подобно. И само въз основа на това решение а VI конгрес — Протогеров можеше да бъде убит преди VII конгрес. Но, питат, защо Михайлов сам е готвел съ-

денето на Протогеров пред конгреса и защо не съобщил на другия член от ЦК и ЗП престъпленията на Прогогеров, които са наложили убийството му?

Иван Михайлов, би проявил наистина голяма «предвидливост», ако съобщеше на съюзниците от «единния фронт», на Протогеров престъпленията му, за да ги. . . забравят в името на «общия фронт», и личните интереси, както сториха с по-старите му престъпления.

След убийството на Протогеров, Баждаровци писаха, че Иван Михайлов се считал за изключен от редовете на Организация. Те забравяха, че Иван Михайлов е член на Централния комитет и по логиката, която те не отричат никой няма право да го изключва и съди освен общият конгрес на ВМРО.

Но ако приемем чудовищното твърдене на Баждаровци че те могат да изключват члена от Център. к-т Иван Михайлов, трябва да се запитаме, защо в такъв случай не е бил извикан да го замести запасния член Йордан Гюрков? Този въпрос е бил зададен на Кирил Пърличев, който, вместо да отговори сериозно, заявил, че и двама са достатъчни.»

В тия дни избраните делегати отново се обадиха и подканиха за конгрес. Баждаровци побързаха да заявят, че само Централният комитет, можел да свиква конгреси. И понеже Централният комитет не можел да го свика — значи не трябваше да има конгрес.

Когато се запитваха какво ще стане, ако Централният к-т в продължение, например, на двадесет години не пожелае да свика конгрес, защото, да речем, неговите членове добре са се чувствували на местата си и не биха желали да ги рискуват и да ги изгубят при един нов избор — господата от ЗП дигаха рамене: «Е, така е, Център. к-т свиква конгреса!»

Но делегатите не желаеха да се водят, по тая неиздържана теория. Те, избрани въз основа на едно окръжно, подписано от тримата членове на Център. к-т и неотменено, от момента на избирането им се били законни представители на организираното население и като такива те взимаха в ръцете си съдбата на ВМРО и с толкова по-голямо право като се знае, че Център. к-т фактически беше разстроен и неговият мандат както и мандата на ЗП, отдавна беше изтекъл.

Избраните делегати напълно законно пожелаха да вземат инициативата за свикването на конгреса.

ова е ставало на всякъде и във всички епохи и до-ъчно е на историка Баждаров да се напомни епохата френската революция, когато парламентаризмът се агаше на кралския абсолютизъм. А че болшинството от ъзите може да свика конгрес и да решава върху управ-ието и бъдещето на Организацията, достатъчно е да енем за конгреса на трите окръга, свикан от Матова 1907 год., На същото мнение беше и самият Протоге-още в 1924 г., когато пишеше на Тодор.

«Ами и без общ конгрес три окръга, които са си избрали окръжни ръководни тела, могат да ни бламират и да си изберат Центр. комитет.»

На тази основа делегатите от общата избирателна ко-я на Струмишкия и Серския окръзи взеха инициати-за свикването на конгреса и отправиха едно писмо до овете на ЦК и до делегатите от другите окръзи което и:

До членовете на ЦК, Ив. Михайлов и Г. п. Христов

Другари,

Още преди пет месеца изтече мандата на досегашните ЦК и ЗП на ВМРО. На 28 март т. г. биде дадено официално нареждане от ЦК за избиране делегати за VII общ конгрес на Организацията. Макар, че делегатите, от всички окръзи своевременно са били избрани, ЦК, по едни или други причини, не разпореди за свикването на конгреса. Ние, делегатите от о бща та изборна колегия на частите от струмишки и серски револ. окръзи взимаме инициативата и ви поканваме да се съберем на общ конгрес, като се ръководим от съдържанието на горе-поменатото окръжно на ЦК от 28 март отправено до окръзите и определящи начина на свикването на конгреса и неговия състав. Едновременно с настоящето отправяме покана до делегатите от всички революционни окръзи да се явят на конгрес.

Очакваме най-бързия отговор чрез приносителя 12 юли 1928 г.

На тази покана от страна на делегатите, членът от ЦК Михайлов отговаря със следното писмо:

Другари,

Получих писмото от 12 т. м., Напълно съм съгласен да се свика VII-я общ конгрес на ВМРО.

На Вашето писмо от 29 май т. г., с което поканвате ЦК да свика незабавно конгреса, Ви отговорих, както знаете, с писмото ми от 1 юни, 928 год., излагайки Ви причините за несвикването на конгреса и посочвайки ясно от къде идват тия пречки. Постъпките, които от тогава насам съм направил пред колегите си за свикването на конгреса останаха също безрезултатни. Надявам се, че ще мога пред Вас и пред другите делегати да изнеса допълнително и подробно всички по-нови перипетии, които ще илюстрират пълната беззаконност и неоснователност на мотивите, които моите колеги от ЦК имаха, за да не се съгласят и до сега за свикването на конгреса.

15. VII. 28 г. С другарски поздрав,

Член в ЦК на ВМРО, Ив. Михайлов.

А Г. п. Христов и хората от ЗП не отговориха на това писмо от облечените в доверието на организираното население делегати, както не благоволиха да отговорят на другите окръзи по-рано. Вместо да даде отговор К. Пърличев е запитал пратеника: «Защо делегатите не са изказали в писмото си преди всичко съболезнования по случай убийството на Ал. Протогеров». Това малко човече и в тония съдбоносни моменти не може да надхвърли физическия си ръст, за да разбере, че делегатите правеха апел отправяха покана за нещо несравнимо по-важно, отколкото съболезнованието по убийството на стария грешник. Пратеникът се прибра и окръзите встъпиха формално в своето право. На 18 юли делегатите на Скопския, Струмишкия и Серския окръзи и на общата избирателна колегия съставена от части на Серския и Струмишкия революционни окръзи, представляващи повече от 2/3 от избраните делегати въз основа протокола и окръжното на Ц.к-т, подписани от трите му членове, се бяха събрали за откриването на конгреса. Съгласно чл. 56 от правилника на ВМРО, който постановява, че конгресът е законен, ако присъствуват 2/3 от *избраните* делегати, събраните делегати можеха веднага да се конституират в редовен конгрес. Но, отговаряйки на апела на една нова помирителна комисия, те решиха да отложат за два дни откриването му, за да покажат още един път, от името натрите окръга, делегатите от Битолския и Солунския окръзи да се явят да заседават в конгреса, а членът на ЦК, Г. п. Христов и членовете на

— да дадат отчет за миналата си дейност. За тая цел
ма редовно опълномощени лица се явиха пред посоче-
е лица и институти с формално предложение в този
съл. Но и на това ново предложение нито Г. п. Христов
о членовете на ЗП не благоволиха да отговорят. Деле-
ите пълномощници се завърнаха и на 21 юлий VII-ят
конгрес на ВМРО откри законно своите заседания.
Чувствувайки гнилостта на своята теория за правото на
да свика конгрес при всички случаи, знаейки добре, че
ки разумен и от малко — малко запознат с обществените
оти човек, въз основа на съществуващата практика и
диция, ще признае абсолютното право на болшинството
окръзите да свикат конгреса. Баждаровци сега се опит-
да докажат, че на VII редовен конгрес не присъству-
и 2/3 от избраните делегати, които съгласно чл. 56
Правилника — могат да съставляват редовен конгрес.
С непростими похвати, които говорят за съвършено из-
еното умствено равновесие на Баждаровото лагерче,
ин писач се опитва да докаже, че на конгреса са присъст-
вали по-малко от 2/3 от избраните делегати като за
ита, разбира се, прибавя от себе си двама повече от
щото число на избраните, а намалява един от числото
явилите се на конгреса, та по този начин изкарва, че
били 29 избрани, от които 18 са се били явили на кон-
еса, и пита: 18 правят ли 2/3 от 29? Ао беше така, есте-
вено, е че 18 не правят 2/3 от 29. Но сметката на Баждаров
побъркана. За това може да бъде извинен, защото като
торик показва слабо познаване на аритметиката.

Ето как стои въпроса: избрани делегати съгласно про-
кол № 8 е имало не 29, а само 27 и то: От Скопския окръг,
от Битолския — 5; от Серския — 1; от Солунския — 2;
Струмишкия — 5; от колегията Серско Струмишко —
—всичко 27. (Забел на Струмишкия окръг по протокола
признаваха 4-делегати; обаче въз основа на казаното от
мия Протогеров, «особено мнение, проучи се и се уста-
ви, че окръгът има право на един делегат, и с което чис-
то на избраните там става 5).

От тези избрани делегати на конгреса присъствуваха
, а именно: от Скопския окръг 8, от Струмишкия 5, от
ерския 1, от Струмишко-Серско-5, а всичко — 19 деле-
ти.

Две трети от числото 27 — на избраните делегати — е
, а на конгреса са присъствували 19, значи присъствува-

ли са повече от 2/3 на избраните делегати и като така опитът на Баждаровци да опорочат конгреса остава ялов и говори за паденнето, до което са стигнали в безпомощността си да се борят с честни средства.

Конгресът, взимайки в съображение факта за убийството на члена от Центр к-т Ал. Протогеров, конституира се в съд и поиска обяснения от Ив. Михайлов за извършеното по негова заповед деяние.

Изложението на Иван Мехайлов по този въпрос продължи близо два дни, подкрепено от редица факти и документи някои от които и ние възпроизвеждаме в настоящата книга, избягвайки да предадем от тях онези, които по своя характер не могат да се направят публично достояние, защото биха увредили на общите интиереси на освободителното движение.

След като конгресът изслуша обстойният доклад на Михайлов, последният напусна залата на заседанията и делегатите, в негово отсъствие, преценихa изнесените факти и документи, разгледаха причините, които са наложили екзекуцията на Протогеров и във връзка с това единодушно гласуваха следната резолюция:

Революция на VII-я редовен конгрес на ВМРО по наказанието на Александър Протогеров.

VII-ят общ редовен конгрес на ВМРО, след като изслуша подробното изложение на члена от ЦК, Иван Михайлов, за всичката досегашна дейност на Ал. Протогеров, а също и обясненията на много от делегатите на конгреса, установява:

1). Ал. Протогеров още преди м. септември 1924 год., служейки си със заблуди и интриги, непрестанно се е стремил да опетни чистия лик на Т. Александров и, разколебавайки вярата в способностите, силите и достойнството на великия вожд, открито е създавал настроение против него. Това настроение донесе раздвоение в редовете на Организацията и поощрение на престъпната мисъл за премахването на Тодор.

2) От събраните след VI-я редовен конгрес данни и автентични документи, представени на сегашния конгрес, доказано е най-безсъмнено, че А. Протогеров е съучастник, като в подготовката за убийството така също и в самото устройство на това убийство.

3) След общия конгрес в 1925 година до деня на убийството му Ал. Протогеров със своите действия е внасял разкол в Организацията и винаги и застрашавал нейната цялост и самостойност. С най-непро-

стени средства той се е стремял да осуети днешния конгрес, за да избегне отговорностите, който неминуемо щеше да понесе за престъпленията си.

Протогеров не само не се е замислил, че с тия си действия подготвя провалянето на македонската освободителна борба, а напротив, в това проваляне е виждал тържеството си и е очаквал спасението си.

Предвид на гореизложеното, конгресътн намира, че членът на ЦК, Ив. Михайлов, изпълнявайки решението на миналия VI-и общ редовен конгрес за издирване и наказване на всички съучастници в убийството на Т. Александров, съзнавайки още абсолютната необходимост от запазване на застрашената цялост и самостоятелност на ВМРО, изпълнил е свой повелителен дълг, като е решил и заповядал Ал. Протогеров да бъде убит.

Конгресът единодушно одобрява решението на члена от ЦК Иван Михайлов за екзекутирането на Ал. Протогеров и признава, че с това свое действие той е загазил най-върховните интереси на Организацията и изказва благодарност от името на поробената Родина както за него, защото е имал доблестта да реши и заповяда екзекуцията, така също и на изпълнителите й.

ригиналната резолюция е подписана от бюрото на кон- и от всички делегати.

нези, които присъствуваха на бурните овации, с се посрещна Ив. Михайлов, когато бе поканен от едателя на конгреса да влезе в залата и да изслуша юцията на кногреса: онези, които чуха вихрените на революционния марш, що последваха протичо на резолюцията — не могат да въздържат възмуето си когато четат умуванията на Баждаровци около овете» и «злодеянието» от 7 юлий.

ай-важният институт на ВМРО — нейният общоредонгрес — каза своята тежка и авторитетна дума върху нята. Пред тази тежка дума крясъците на Баждароволичав са жалко свидетелство за падението до което да достигнат заслепени от лични интереси хора.

ван Михайлов даде също така обстоен отчет върху стта на Центр. к-т през изтеклия период. Конгресът вободи от отговорност, а върху дейността на останалиенове от ЦК и членовете на ЗП не се произнесе, поне можа да чуе отчета им, поради което гласува резоя упълномощавайки бъдещия Централен комитет да кани и приеме отчета от името на конгреса.

Вместо да дадат отчета си, обаче, хората на бившето Задгранично представителство и Георги п. Христов продължаваха да тровят обществото с измислици и да вредят на интересите на поробена Македония.

Организацията, в желанието си да не дава материал за клюки по неин адрес и вслушвайки се в апела на общественото мнение да не се пролива повече кръв — се отказа да вземе мерките, на които имаше право, за да се изиска законно възмездие за престъпната борба, която бившите членове на ЗП и самозвания ЦК са повели против нея. Но нейното търпение има граници, които не могат да се прехвърлят. За да дадем доказателства за крайната търпимост и примиримост, до които е стигнала ВМРО, излагаме в следващите страници престъпните акции на Баждаровци и Пърличевци, които съгласно уставите ни заслужават смъртно наказание. И ако Организацията, съзнавайки своята сила, не е прибягнала до наказанието на виновните те, това е сторила от желание да докаже, че нейните акции се диктуват не от чувството на мъст, а от върховната необходимост да брани интересите си от чужди посегателства, ползувайки се от правото си на законна самозащита.

ПО СТЪПКИТЕ НА СТОЯН МИШЕВ И ТОДОР ПАНИЦА

Вътрешната македонска революционна организация в своя 35 годишен живот не един път е бивала принудена да отделя сили, за да ги хвърля в тила си. За нещастие външните врагове, които са били познати, не са могли да ѝ нанасят в пряма и открита борба толкова злини, колкото са ѝ нанасяли вътрешните ѝ врагове с своята маскирана противоорганизационна дейност. Последната в началото винаги е била прикривана зад някакви уж идейни спорове, но в края на краищата показвала се в същинския си вид и се израждала в явно предателство. Достатъчно е да напомним предателската акция на Паница, страшните изстъпления на Алеко и Протогеров, за да се види колко необходимо е било Организацията навреме да се саправя със злото, за да го изкоренява в зародиша му, а не да дочаква широките му проявения и тогава да действува. Обаче, държейки сметка за общественото мнение и от съображения за нашата дейност в чужбина. Организацията не е пристъпвала веднага към крути мерки, надявайки се да отстрани злото с предупреждения и по-леки наказания. И това винаги ѝ е коствало твърде скъпо.

Днес ние сме свидетели на същото явление. Обществото, под ефекта на убийството на Ал. Протогеров, непознавайки причините, които го предизвикаха, отправя апели за помирение и за прекратяваве на убийствата. Такива апели са спонтанни и пропити от симпатия към Делото, на което ние сме посветили силите и живота си. Ние ги приехме и ги приемаме с благодарност, като израз на тия симпатии и ако има да заявим нещо във връзка с тях, то е, че те трябва дабъдат по-определени и отправени към онния, които вършат престъпления спрямо светото народно дело и ни поставят в положение на законна самозащита.

Ако ВМРО желаеше заслужено да накаже всички, които се провиниха спрямо нея във връзка с последните събития, мнозина са онния, които би трябвало да изкупят

ършените престъпления. Но вслушвайки се в апела на ейството и надявайки се, че умопомрачените й проти в-и, които вчера излязнаха от нейната среда, ще се стрес- и ще прекъснат в противонародната си дейност. ВМРО аложи едно търпение, което дори прехвърля границ те възможното. След наказателната мярка спрямо А л. отогеров, Организацията не предприе никаква дру га ка за наказание на другите грешки и престъпле ия ършени от бившето ЗП и самозвания ЦК, Напрот ив оя официален орган «Свобода или смърт» новият Це н- лен комитет амнистира дотогавашните престъпле ия одкани желающите да се борят за Македония — да се кают и да се върнат по местата си, а бившите задгранич- представители и бившият член на ЦК Г. п. Христов да тчетат пред новия ЦК по мандат на конгреса.

Няколкото господа от бившето ЗП и самозвания Ц К, че, схванаха това като слабост и разчитайки на неосъзе- еността на обществото, продължиха и продължават ята крайно пакостна дейност.

Ние тук ще изброим по-важните предизвикателства престъпленията на тая изолирана групичка, за да се и, че докато ВМРО проявява търпение и великодушие, ата около бившето ЗП готвят кръвопролития.икатастро- запушвайки ушите си за апелите за благоразумие и струвайки се, че тези апели не се отнасят до тях.

Ето престъпленията извършени от Баждаровци прот ив РО и за които се предвиждат най-тежки наказан ия 1/. Смятайки, че фирмичката им ще добие някаква те- т, ако памфлетите и «окръжните» им носят някакъв ат, Г. п. Христов и П. Шанданов фалшифицираха пе- а на Центр.к-т на ВМРО — онзи печат, който са носи ли е, Даме, Пере Тошев и Тодор Александров. Дори фе- алистките разбойници и виенските предатели не б ха ършили подобно престъпление, макар и те не по-ма ко Баждаровци и Шандановци да претендират, че «пр ед- вляват» истинската ВМРО.

2/. В своята кампания против Организацията хората от шето ЗП и самозвания ЦК пръснаха една престъпна чна литература, в която наводниха кръчми и кафенета. якои от тия памфлети, твърде добре известни на пуб ли- а те достигат до формено предателство. В тая книжка ба против Организацията те впрегнаха и несъзнателни дия, като неуравновесения Христо Коцев. Освен с вои

лични приятели (какъвто им е Христо Коцев) Баждаровци си послужиха и с имената на чужденци, приятели на Делото, като руския публицист г. Неманов, чието открито писмо до Иван Михайлов, пръскано по улиците и кръчмите, издава едно дълбоко заблуждение, плод на лъжите, на Баждаров и Томалевски, с които се е срещнал г. Неманов, без да потърси осветление, или проверка на дадените му «данни», и други хора от Организацията.

Тая кръчмарска памфлетна литература понижи престижа на ВМРО и даде на враговете на Делото материал за клевети и доносничества.

3) Организира се специална команда начело с Георги х. Митрев (Гевгелийски), която е имала за задача да тормози и нанася побоища на. . . беззащитни хора. Тази команда е нанесла следните побоища:

а) В началото на м. август е нахлула в къщата на Ст. Киров от София, шурей на Георги Вындев. Там е била жената на последния. Ст. Киров и г-жа Вындева са били безмилостно бити с бастуни и с дръжките на револвери и са били оставени в безсъзнание.

б) Пак през м. август Мито Умленски, търговец от Горна Джумая, бидейки по работа в София, бил заловен от тая хвърчаща команда и подложен на побой защото в разговор със свои съграждани от Малешевско е казал, че Баждаров и неговите приятели не знаят какво вършат и че те нямат със себе си никаква организация, понеже всички дейни сили на последната в Македония са единодушни и сплотени около новия Центр. к-т. Мустаците на Умленски били оскубани, а главата му била спукана от ударите. Той дълго време е трябвало да ходи с превързана глава.

в) През м. септември софийският печатар Никола Божинов, минавайки покрай бирария «Съединение» бил внезапно нападнат из засада от Георги Гевгелийски, който му е нанесъл удар с бастун по главата, защото не скривал симпатиите си към новия Централен комитет.

г) Същата тази банда систематически е заплашвала с побоища и убийства някои от членовете на Секретарията на Македонския младежки съюз, защото последния не е искал да вземе участие в насила поръчаните панахиди за Протогеров, както и за това, че някои младежи открито са порицавали разколническата и предателска акция на Баждаровци.

4) Въпреки поканата, отправена от конгреса до бив-
о ЗП и самозвания ЦК на Г. п. Христов и П. Шанда-
да предадат някои организационни суми, материяли и
иви, които са останали в тях, господата и до днес още
а отговорили на тая официална покана от най-висша-
инстанция на ВМРО.
5) В кафенето на Атанас Калчев в София са се явили
Каркалашев и Дончо Зафиров. Щом са ги забелязали
раните в кафенето «приятели» на Баждаровци, съб-
и около същия Георги Гевгелийски, помислили са,
отивали да им устройват атентат», извадили револве-
е си, стреляли и наранили Дончо Зафиров в крака и
та. Полицията е арестувала. . . нападнатите. Че не
мало абсолютно никакво нападение върху «бойните
и» на Баждаровци, свидетелствува фактът, че нито
калашев, нито Дончо Зафиров са стреляли, което не
ло трудно да се установи от полицията, която е кон-
кувала пистолетите им. Но най-позорното е, че ня-
ко «революционери» са направили клеветнически до-
пред властта, подавайки до прокурора заявление, в
го съобщават, че Каркалашев бил убиец на П. Д. Пет-
а Дончо Зафиров бил убиец на Протогеров, та да бъ-
държани във вериги. И наистина въз основа на този
ос Каркалашев и Дончо и до днес още се държат в
ора, при най-строг режим с вериги на краката.
Сам Георги Наков, интелектуелът на групата, която
разбита при Обидимско, признава:

> «След като Каркалашев и Дончо бяха заловени от полицията, запасният полковник Климент Кръстев ми казваше към ул. «Арда», че ЗП и Шанданов искали от него да убеди майката на Протогеров да даде заявление до прокурора, с което да иска наказание за Дончо, за дето бил убиец на Протогеров. Кръстев ми каза, че такова нещо не може да стане, защото липсват данни за едно такова обвинение срещу Дончо.»

Наистина тия данни липсват, но щом майката на Про-
ров не е подала подобно заявление, моралът на «ре-
оционерите» около Баждаров им е позволил те да сто-
това. . .
6) През септември, в София Кирил Пърличев и На-
Томалевски заповядаха убийството на Тодор Геор-

гиев — Гущера. Заповедта за убийството е била дадена на Тано Г. А. Дончев в магазин «Торино» от Пърличев и Томалевски, които казали, че Тодор Георгиев, който по-рано е служил при Пърличев, е бил натоварен от Организацията да убие последния. Излишно е да се казва, че този мотив е чиста измислица, защото ако Организацията беше решила да убива Пърличев тя би намерила по-подходящ човек, когото Пърличев не познава. Това, обаче, не попречи на господата да заповядат убийството на добрия родолюбец, повален на ул «Св. Кирил и Методи».

7) В село Елешница — Петричко, Христо Гоглев насъскан от «пратеника» на самозвания ЦК, Димитър Димашев, убива стария и многозаслужил, като дойрански войвода, организационен работник Христо Андонов, когато последният е отивал да го съветва да не се поддава на престъпните внушения от страна на Димашев. Същият този съюзник на Баждаров веднага се предаде на сърбите и се зачисли в редовете на ренегатите. Дали Баждаровци са искали да създадат ренегати или не, това е по-маловажно. В случая е важен фактът, че техните действия и агитации чрез «пратеника» Димашев създадоха нови ренегати, а агитациите на Димашев пратиха на сърбите и други двама ренегати от Петрич, лични приятели и ятаци на Димашев.

8) Александър Колчагов (Цанката), от Банско, е бил прибран от самозвания ЦК на Баждаровци, както са били прибрани от комарджийниците, или извикани от провинцията много хора, които са си гледали мирно работата. Цанката е бил изпратен тайно в Банско да убие Жоро Настев или Стоян Вардарски. Той е чакал в една тясна уличка прибирането на Настев, за да го убие, но вместо Настев от там е минал жителят на Банско Димитър Колчагов. Цанката, за когото се знаеше, че е зачислен в «организацията» на Баждаров, виждайки, че неговото присъствие в Банско е открито, убива на място Димитър Колчагов, смятайки с това да се прикрие.

9) На живущия в село Брезница — Петричко, приятел и ятак на Димитър Димашев, Ефтим Чифлишки, е било възложено да убие видни хора от окръга, които бяха известни, като приятелски разположени към Организацията и които се противопоставяха на Баждаровите опити да всее смут и разцепление всред мирното населе-

а Петричко. Началникът на «боевите» сили на Баж-вци и Шандановци, Мишо Шкартов, е писал на Еф-Чифлишки следното писмо:

Драгий Ефтиме,

Известно ти е какво става и какво трябва да става. Ще ти кажа само едно, тайно, бавно но сигурно. Нашите другари отдавна са решили да слязат надоле и да те посветят устно какво трябва да вършиш и ти.

– Ние с нетърпение очакваме да чуем че си спрял някой автомобил с който се движат нашите противници и да се справиш както е казал Господ. Те не се ли движат с камионетка или автомобил, та да разберат хубаво кой е Ефтим Чифлички? Действувай тайно и избирай си хората.

Братовчед ти Пандо Бог да го прости — умря геройски (Думата е за Пандо Струмишки, който бе убит на Юндола, където водеше една група от 33 души за Македония под българската власт. За него Баждаровци, Шандановци издадоха некролози, в които казваха, че е бил на курорт и там бил убит «от хората на Иван Михайлов». На курорт, а умрел геройски! б. н.)

Полицията от помаци е била заблудена от изверга Стоян Вардарски, че отиват да преследват разбойници. Само с подлост можеха да убият Дядо Ангел, а и посетне героя Пандо Струмишки.

Горе сърцата! Горе главите! Поздрави най-сърдечно другарите си и добрите приятели.

Много Ви здраве от всички ни. Гответе се добре и дръжте се здраво.

5.VIII — 928 г.

С другарски поздрав Твой Мишо Шкартов

Обаждай се начесто. Изпращам ти изложението на ЦК. Изпратихме и други, да се раздадат.

т горното писмо е ясно, че самозвания ЦК устройва дения за убийства, а така също, че отречената Юн-ка експедиция, както и по-късната, за която Мишо , «че другарите се готвят да слизат надоле» са дело аждаровци.

азбира се, Ефтим Чифлишки, изправен пред твър-единодушие на населението, не можа да стори дру-свен да избяга в София. . .

) В първата половина на м. юли Георги Бистрички авчо Алтапармаков са били изпратени да убият Иван джов и Йордан Гюрков, но не успели в мисията си, же не могли да открият, къде се намират тези лица върнали. Този факт се признава и в показанията на вения Борис Изворски.

11) Освен горните убийства и подготовки за нови убийства, в ръцете на Организацията се намират данни, за редица други комплоти, целящи убийството на Иван Михайлов и други организационни лица.

12) Баждаровци не се ограничиха с изброените акции «на дребно». Те имаха примера на Тодор Паница и Стоян Мишев, на чиято слава завидяха и решиха да им подражават. Бившето ЗП, самозвания ЦК, изпратиха две експедиции от въоръжени хора със задача да навлязат в Македония под българска власт и там да избият всички, които не желаеха да се кълнат в името на Баждаров и Пърличев. За забелязване е, че пътят, по който са тръгнали въоръжените групи, изпратени от София, е абсолютно същият, по който Паница и Стоян Мишев водеха оранжевата гвардия и федералистките групи през режима на Стамболийски.

Експедициите са били подготвени и изпълнени по следния начин:

а) Първата експедиция се състоеше от 33-ма души, събрани от складовете и комарджийниците, въоръжени с пушки, бомби, револвери. Групата е заминала през Бельово за Юндола предшествувана от Георги Гевгелийски, който е пристигнал пръв, за да подготви ятаци и храна. Групата се установила в Юндола, докато куриерите и ятаците влязат във връзка с хора от близките села на българска Македония, които да я преведат в Мелнишко и Петричко. В Мелнишко групата щяла да водят Пандо Струмишки и Борис Изворски, а в Петричко щяла тя да се води от Д. Димашев, един формен разбойник, бивш член от прочутата банда на Митю Ганев и обирач на власите от Джумайско. Той беше отстранен от Организацията още в Тодорово време, след първите му проявления с разбойнически тенденции, и бе решено да се води следствие, за да бъде наказан, но Протогеров, който завеждаше окръга, където Димашев действуваше, не изпълни това решение и напоследък, съветван от Баждаровци, го бяха извикали за да засили «единния фронт».

Населението от българска Македония, узнало за тая експедиция и имащо поука от експедициите на Тодор Паница и Стоян Мишев, посрещна я и я разпръсна.. При схватката между групата и милицията падна убит на мя

Пандо Струмишки, а жив бе заловен Лазар Христов
вгелийско. Последният, след като бе разпитан и чис-
одечно призна, кой и защо ги е пратил, беше осво-
и се върна в София. С това великодушие Организа-
а искаше да даде още едно доказателство, че тя не
е въобще да пролива кръв, но защищава тила си.
жест, обаче, пак не вразуми Баждаровци и Шан-
вци. Последните, вместо да поемат доблестно отго-
остта за тази своя безумна акция — заявиха чисто
осто, че хората са били «на курорт» и сметнаха, че
а са се отървали от своята отговорност. Само че Шан-
(който е държал на групата на Юндола напътстве-
ч от името на самозвания ЦК) и Баждаров забрави-
кажат, как тридесет и три души формено облечени,
ки, бомби и револвери са решили за пръв път в жи-
си да отидат на курорт и то по пътя където и техния
щественик, Тодор Паница, е отивал «на курорт».
зобличателните признания, които направи заловения
Христов, също така не стреснаха Г. Баждаров,
око не трепва от подобни работи. Той набързо, сбу-
някъде в личния си орган е написал, че показанията
азар Христов са били изтръгнати с насилие, забра-
да обясни, как е било възможно в такъв случай Хри-
а бъде освободен недокоснат и да се прибере в София.
ед разпръсването на групата всички са се прибрали
ия по заповед на самозвания ЦК. Само разбойника
шев е останал в гората около Бельово с двама три-
си хора, за да чака нова експедиция или сам да за-
Този отстранен от Организацията разбойник, за-
отново в тайфата на Баждаров, продължава да
ава заплатата си от «пунктовия началник» на Шан-
ци, Кръстьо Лачев, както се вижда от по-долу
ови сметко-разписки, които са му били върнати
като е дал окончателни разписки. Оставяйки в Бе-
кия балкан Димашев е поддържал редовни връз-
Баждаровци в София, както се вижда от следното
, писано му от Кръстьо Лачев:

Др. Димашев,

По Ванчо пращам ти издръжките за м. юлий и август т. г. Подробно описани са самите разписки с молба да ги разпишеш ти на първата страница и на гърба на името на всеки един да се разпишат и ми се изпратят веднага.

Димашев за м. юлий	1500	Димашев за м.авг	4500
Лазар Киров „	1500	Л. Киров „	3000
Спас Вергов „	1500	Сп. Вергов „	3000
Васил Запров „	няма	В. Запров „	3000
Всичко	4500	Всичко	13,500

На поп Николов ще му се даде тук и разписката ще я подпише той самия.

Значи имаш да получаваш за групата —	18000
Дал съм ти в аванс	6,200
Да получаваш	11,800

които ти ги изпращам по Ванчо.

От тая сума ще спаднеш 261 лв. на Спас Вергов и 31 лв. на Лазар Киров. Тая сума произлиза от храна и във «Фар» значи пращам ти 11,500 (единадесет хиляди и петстотин) лева, ведно с две разписки твои на сума: 3000+3000+200=6200 които пари съм ти дал на теб и Киров за групата ти.

Много здраве на всички Ви там от всички тук.

3.VIII.28 г.

Целувам ви
Кр. Лачев.

б) «Курортистът» Димашев и другарите му не напразно са чакали при Бельово. През втората половина на м. август Г. п. Христов, Шанданов и бившето ЗП са посъбрали разпръснатите си хора от първата експедиция. Понеже никой от ония доброжелатели, които са се загрижили за «единството» на ВМРО не намерил за нужно да им каже, че те вършат престъпления и предизвикват кръвопролития, Баждаровци и Шандановци формираха в София втора група въоръжени хора на брой 16 души, които се отправиха през Юндола пак за Петричко, по направление за село Обидим. Селяните, обаче, са открили и тая група, обградили са я и поискали помощ от околните села. Явили се въоръжени селяни и стегнали обръча около пратените от Баждаровци «освободители». След едно продължително сражение в далечните гори около Обидим групата е била разпръсната, като някои от членовете й са били убити, други ранени и живи заловени. Само старият разбойник Димашев, с още един свой другар, Иван Начев, след започване на сражението, хвърлили пушките си, оставили другарите си, и незабелязано са се измъкнали от обсадата. Димашев, ранен в лявата ръка, заедно с другаря си се е отправил за Петричко, където

итѣ цял месец преследван от населението, едва ус-
йки да залови някое овчарче, за да се снабди с хляб
йдучки начала», както сам той пише.
т следващите редове, писани, по всичко изглежда
ърховното «началство», (книгата върху която са пи-
е скъсана, вероятно при бягство, и другите късове
намерени) Димашев ето какво съобщава:

Четири пъти правам стражение в петричко, ного е зле работата виште поскоро ако може с власта и воините да се нареди добре ако ли не пишете ми да се върнам в балгария. Тука доднез се се хранам по аидучки начала, зимам лепи го плащам и бегам. . . (скъсано, б.н.) друго аз съм вече с една ръка когато не удариха в невръкопско и съм сякат незнам за другари. . . наха.

одобни горчиви новини от Димашев, който трябваше
ави някаква «организация» на Баждаровци и Шан-
ци в Петричко, са падали като студен душ върху
лството». Всеки друг на мястото на Баждаров и
анов би си теглил куршума. Но те и от това не се
наха. Липсата на доблест да признаят делата си и
емат отговорностите се прояви и в този случай. И
бидимската акция, в която подведоха и бивши добри
тници, Баждаровци си умиха ръцете, като Пилата.
нея, както и за Юндолската експедиция, отрекоха,
тяхно дело. Колкото и да е възмутителна тази игра
вота на другите — Баждаровци трябваше да прие-
отговорностите за нея, а не да бъдат толкова подли
ащат хора да умират за техните лични интереси, а
да се отказват от тях.
дно писмо, изпратено от Димашев до Ефтим Чиф-
и в Брезница и което бе заловено в кореспонденци-
а последния, говори много ясно за задачите с които
дановци и Баждаровци изпратиха групата, която
збита в Обидимско. Ето това писмо:

Драги брато ивтиме аз пристигнах в петричко но ного мегонат и съм ранет в ръката моляте брате ела дотука с принасящия на писмотоми или дип ти ако не можиш дадоидиш прати чънгулчето и един друк другар само дае верен брате аз бех с 18 души другари, но нераспръснаха в неврокопско и затуи съм само с един другар моляте пратими двама души другари и ти ела да се разберим понекои работи които с дадано нареж-

дане от централния комитет сега друго нема прими моето писмо и поздрави сички другари от мене само искам съденсвие от тебе ного ти здраве от баио мишо и перо и Г. п. Христов. С поздрав Аз твои брат Д. Димашев

5) септ 1928 г.

брате куп ми един чив гумени цървули пратих пари по брато Никола само да с малко големи пратими и малко ракиика защо тук нема сега чакам те с нетърпение. Аз

твои брат

брате държи сичко
в таино

13) Напоследък братята на тоя разбойник, Димашев и други негови сродници и приятели, които са му слу-кили за ятаци, уплашени, че могат да бъдат открити и наказани, напуснали са къщите си и, без никой да ги е гонил, са се прибрали в София, където, при това, издръж-ката им е била гарантирана от Баждаровци със суми от неизвестен произход. Хората от бившето ЗП са решили да се възползуват от тоя благоприятен случай, за да пред-ставят пред обществото, че «населението» в Петричко би-ло преследвано, за да си припишат ролята на «спасите-ли», на които «хората на Михайлов» пречат да изпълнят дълга си. Те са написали един махзар, накарали са бра-тята и ятаците на разбойника Димашев да го подпишат и са ги отправили до министрите и председателя на На-родното събрание. С изложените в тоя махзар измислици и лъжи Баждаровци открито пледират за. . . прилагане на Нишката спогодба.

Но най-позорното е, че преписи от тоя махзар те са изпратили и до чужди легации. Сърбите и гърците, кои-то са го получили направо или чрез някой свой съюзник, сигурно ще намерят начин да им се отплатят за услуга-та. . .

Изброените по-горе престъпления и много други, на които не се спираме, говорят ясно за заниманията на гру-пичката около Баждаров, която се мъчи да убеди обще-ството, че е някаква фракция от ВМРО. Тези техни пре-стъпления, предостатъчни да наложат на Организаци-ята взимането на мерки, на които тя има право в грижи-те си за самозащита се посрещнаха с търпение, хладно-кръвие и с надежда, че апелите на обществото за спира-

разколническите действия, които предизвикват неми-
мо проливане на кръв, ще внушат на Баждаров да
кратят своите престъпления.
До сега те не са си взели никаква бележка и не са пре-
нали да конспирират против интересите на ВМРО.
ледната изчерпва и последните капки от търпение.
даде много доказателства за великодушие и сега на
гите остава да не злоупотребяват повече с нейното
пение, а да прекратят своята престъпна дейност, за
не заставят Организацията да взима крути мерки за
ита на жизнените си интереси.

След убийството на Александър Протогеров през 1928 г. тази книга е отпечатана в шестотин бройки. Те поверително са раздадени на най-активните дейци на Вътрешната македонска революционна организация (ВМРО), обединени около Иван Михайлов.

Към първото издание са приложени факсимилета на писмата, публикувани в книгата, с цел да се докаже тяхната автентичност. В настоящето издание те не са включени поради оскъпяването му и голямата давност от събитието.

Книгата е богато аргументирана с факти и документи, като подробно запознава читателя с драматичните междуособни борби в македонското освободително движение след убийството на Тодор Александров.

Сканирано за:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски”
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres